

**TÜRKİYE FINDIK SEKTÖRÜ
EKONOMETRİK MODELİNİN OLUŞTURULMASI
VE
POLİTİKA ANALİZLERİNDE KULLANIMI**

**Doç. Dr. Fahri YAVUZ
Yrd. Doç. Dr. Avni BİRİNCİ
Yrd. Doç. Dr. Kenan PEKER
Yrd. Doç. Dr. Tecer ATSAN**

**ŞUBAT 2004
ERZURUM**

YAYIN NO: TEAE -113
ISBN 975 407 143 8

YAZAR ÖNSÖZÜ

Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip fındık sektörü ile ilgili olarak bugüne kadar seminer, panel, sempozyum ve bilimsel çalışmalar yapılmış, sektörün sorunları tartışılmış ve öneriler sunulmuştur. Fındık sektörüyle ilgili problemlerin yeni gelişmelerle birlikte güncelliğini koruması, bu çalışmaların devam edeceğini göstermektedir. Bu bağlamda çalışma, yapılan faaliyetlerin son halkalarından birini oluşturmaktadır.

Konuyla ilgilenenler tarafından bilindiği gibi fındık sektöründe en önemli problemin, fındık üretiminin geleneksel fındık üretimi yapılan illerden Batı Karadeniz bölgesinde yayılmasıyla meydana gelen fındık arz fazlalığıdır. Bu problemin kaynağının ise, yıllardan beri maliyetlerin üzerinde tespit edilen, küçük ve orta büyüklükteki fındık üreticisine fazla yansımayan yüksek destekleme fiyatı politikası olduğu ifade edilmektedir. Bu projede yapılan anket çalışmaları ve oluşturulan model, bu iddiaları doğrulamaktadır. Fakat, Türkiye'deki yüksek destekleme fiyatlarının neden olduğu dünya fiyatlarındaki artışın, rakip ülkelerin üretimini ve dünya piyasasındaki paylarını artıracak iddialarını, üretim ve ihracat ile ilgili rakamlar ve model sonuçları desteklememektedir.

Sektörde uygulanan ve uygulanacak olan politikalardan destekleme fiyatı politikası, fındık dikim alanlarının sınırlanması ve doğrudan gelir desteğinin kombinasyonu olan bir öneri, bu projede sunulmuştur. Özetle öneri; üretim maliyetine ve piyasa fiyatına yakın bir destekleme fiyatı ve sadece fındık dikim alanlarının sınırlandırılmasıyla ilgili kanun ve yönetmeliklerde belirtilen uygun alanlarda fındık üretimi yapan çiftçilere doğrudan gelir ödemesini kapsamaktadır. Böylece istenen alanlarda fındık üreten üreticiler desteklenirken diğerleri dezavantajlı durumda olacaklardır.

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TUBİTAK) tarafından desteklenen ve 2001 yılında kabul edilen bu projeye ait sonuçların, konuyla ilgilenenlere yararlı olacağını ve politika uygulayıcıları tarafından dikkate alınacağını umuyorum. Bu vesile ile, raporun yayınlanmasını ve ilgili kurum, kuruluş ve şahıslara ulaştırılmasını sağlayan Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsüne (TEAE) şükranlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Fahri YAVUZ

25.02.2004, Erzurum

ÖNSÖZ

Türkiye fındık sektörü, hem dünya üretiminin yaklaşık %75'ini karşılaması hem de arz fazlasıyla sorunlu bir sektör olması nedeniyle gündemdeki yerini korumaktadır. Türkiye tarımsal ihracat gelirlerinin önemli bir kısmını sağlaması, Karadeniz bölgesindeki kırsal nüfusun önemli bir gelir kaynağı olması ve bu bölgedeki meyilli arazilerde erozyonu önleyici bir işlev görmesi nedeniyle de bu sektör her zaman Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip ola gelmiştir.

Uzun yıllardan beri uygulanan yüksek destekleme politikaları ile sağlanan piyasa garantisi, fındık dikili alanların özellikle taban arazilerde yayılmasına neden olmuştur. Sattığı fındığın karşılığını hasat zamanında hemen alma ihtiyacı içerisinde olan küçük aile işletmelerinin yararlanamadığı bu yüksek taban fiyatı ve destekleme alımı, fındık arzının zaman zaman iç ve dış talebin çok üzerine çıkmasına neden olmuş ve dolayısıyla destekleme alımları görev zararlarına neden olmuştur.

Bu çalışma, belirtilen bu problemlerin çözümüne katkıda bulunmak amacıyla planlanmış ve TÜBİTAK'tan alınan destek ile tamamlanmıştır. Çalışmada, yapılan anketlerle sektörün mevcut durumu, problemleri ve sektördeki farklı kesimlerin eğilimleri ortaya koyulmuş, sektörle ilgili makro düzeyde yayınlanmış zaman serisi verileri kullanılarak sektördeki değişim tanımlanmaya çalışılmış, sektörün ekonometrik modeli tahmin edilerek ilişkiler belirlenmiş ve bu belirlenen ilişkiler kullanılarak fındık üretiminin taban arazilere yayılmasının önlenmesine ve dolayısıyla arz fazlalılığının giderilmesine katkıda bulunacak bir politika önerisi sunulmuştur.

Gerek politika uygulayıcılarına yön vereceğini, gerek ise sektörle bilimsel ve uygulama anlamında ilgili olanlara faydalı olacağını düşündüğüm bu araştırma raporunun, TEAE tarafından yayınlanarak bu faydanın daha etkin bir şekilde ortaya çıkmasına katkıda bulunmak amacımızdır.

Yakup Erdal ERTÜRK

TEAE Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vii
SUMMARY	viii
YÖNETİCİ ÖZETİ	1
Giriş.....	1
1. Fındık Sektörünün Yapısı	1
2. Fındık Sektörünün Görüşleri.....	2
3. Fındık Sektörü Ekonometrik Modeli	5
4. Öneriler	5
5. Alternatif Politika Önerisi	6
I. GİRİŞ	8
1.1. Literatür Özeti	8
1.2. Çalışmanın Amacı.....	14
1.3. Çalışmanın İçeriği.....	14
II. FINDIK SEKTÖRÜ	15
2.1. Üretim	15
2.2. İşleme	16
2.3. Dış Ticaret.....	17
2.4. İç Tüketim.....	19
2.5. Politikalar	20
2.5.1. Fiyat Desteklemesi ve Fındık Alımları.....	20
2.5.2. Dikim Alanlarının Sınırlandırılması	22
2.5.3. Dış Ticaret Politikaları.....	23
2.5.4. Doğrudan Gelir Desteği	23
2.5.5. Alternatif ürün projesi	24
III. MATERYAL VE METOT	25
3.1. Materyal	25
3.2. Metot	26
IV. ANKET SONUÇLARI	28
4.1. Ön Değerlendirme Sonuçları	28
4.1.1. Ticaret Borsaları	28
4.1.2. Sanayiciler	29
4.1.3. Ziraat Odaları (Çiftçi)	30
4.1.4. Genel değerlendirme	30
4.2. Üretici Anketi Sonuçları	31
4.2.1. Mevcut Durum	31
4.2.2. Karşılaşılan Problemler	31
4.2.3. Sektörünün Yapılanması	33
4.3. Sanayici Anketi Sonuçları.....	34
4.3.1. Mevcut Durum	34
4.3.2. Karşılaşılan Problemler	35
4.3.3. Sektörün Yapılanması	36
4.4. Kurum Anketi Sonuçları	38
4.4.1. Mevcut Durum	38
4.4.2. Karşılaşılan Problemler	39

4.4.3. Sektörün Yapılanması	40
4.5. Hamburg Borsası Anketleri Sonuçları	42
V. EKONOMETRİK MODELİNİN SONUÇLARI.....	43
5.1. Modelin Genel Sonuçları	43
5.2. Modelin Politik Sonuçları	46
VI. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	48
6.1. Sonuçlar.....	48
6.1.1. Fındık Sektörü.....	48
6.1.2. Anket Sonuçları.....	49
6.1.3. Sektör Modeli.....	52
6.2. Öneriler	52
6.2.1. Genel Öneriler	53
6.2.2. Politika Önerisi.....	53
KAYNAKLAR.....	55
EKLER.....	59
Ek 1. Anket Formları.....	59
Ek 2: Ekonometrik Model Çıktısı	70

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Ülkeler itibariyle fındık üretim payları	15
Tablo 2. Fındık üretimi, dikim alanı ve dekara veriminin Batı ve Doğu illeri karşılaştırması.....	16
Tablo 3. Fındık işleme sektöründe işyeri sayısı, üretim ve kapasite kullanım oranları, 1996.....	17
Tablo 4. Ülkeler itibariyle iç fındık ihracat payları	17
Tablo 5. Ülkeler itibariyle iç fındık ithalatı	18
Tablo 6. Türkiye iç fındık ihracatına yönelik veriler.....	19
Tablo 7. Fındık iç tüketimi, fert başına tüketim, üretici tüketici fiyatları ve pazarlama marjı	20
Tablo 8. Destekleme fiyatı, piyasa fiyatı ve maliyetlerin karşılaştırılması	21
Tablo 9. FKB alımları ve stokların üretim içindeki payları.....	22
Tablo 10. Anketlerin iller itibariyle dağılımı.....	25
Tablo 11. Fındık fiyat ve dikim alanı modeli tahmin sonuçları	43
Tablo 12. Fındık arz modeli tahmin sonuçları.....	44
Tablo 13. Fındık tüketim modeli tahmin sonuçları	44
Tablo 14. Fındık ihracat modeli tahmin sonuçları.....	45
Tablo 15. Fındık stoku modeli tahmin sonuçları.....	45

ÖZET

Türkiye Fındık Sektörü Ekonometrik Modelinin Oluşturulması ve Politik Analizlerde Kullanımı

Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip fındık sektöründe, dikim alanları Doğu Karadeniz Bölgesindeki eğimli fındık alanlarından, alternatif ürünlerin ekonomik olarak üretilebileceği Batı Karadeniz bölgesindeki taban arazilerine kaymakta ve bu da fındık arzı fazlalığına neden olmaktadır. Fındık sektöründeki bu problemin asıl kaynağının yıllardan beri uygulanan, küçük ve orta büyüklükteki fındık üreticisine peşin ödeme yapılmadığından fazla yansımayan yüksek destekleme fiyatları olduğu belirtilmektedir. Sektördeki bu önemli problemlerin çözümüne yönelik uygun politikaların oluşturulabilmesi açısından konuyla ilgili bilimsel çalışmaların yapılması gerekli görülmektedir.

Bu çalışmada sektörün problemlerine çözüm getirecek uygun alternatif politikalar sunmak için sektörün durumu, problemleri ve eğilimlerine yönelik bir anket çalışması yapılmış ve sektörün ekonometrik modeli oluşturulmuştur. Piyasa fiyatı, dikim alanı, arz, talep, ihracat ve stok eşitliklerinden oluşturulan model, eşanlı olarak üç aşamalı en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmiştir. Bir bütün olarak model ve modeldeki eşitlikler iyi açıklanırken, tüm parametrelerin işaretleri ekonomik teoriye uygun olarak tespit edilmiştir.

Gerek anket sonuçları gerek ise model, sektördeki problemin kaynağının yıllardan beri uygulanan yüksek destekleme fiyatları olduğunu doğrulamaktadır. Ancak yüksek destekleme fiyatlarının dünya fiyatlarını artırması sonucu, rakip üretici ülkelerin Türkiye'nin dünya piyasasındaki payını azaltacağı tezini ihracatla ilgili rakamlar ve model sonuçları desteklememektedir. İç tüketim, gelir seviyesi ve reklama karşı tepkili, fakat fiyatlara tepkili değildir. Gelir seviyesinin sadece ekonomik gelişmeye bağlı olarak artacağı kabul edilirse, iç tüketimi artırmanın en iyi yolunun reklam olduğu görülmektedir.

Problemlerin çözümü için sektörde uygulanmakta olan destekleme fiyatı, dikim alanlarının belirlenmesi ve sınırlanması ile ilgili kanun ve yönetmelikler, alternatif ürün desteği ve doğrudan gelir ödemesi politikalarının kombinasyonu olan bir politika önerisi sunulmuştur. Buna göre; destekleme fiyatları, fındık üreticisine piyasa garantisi sağlamak için üretim maliyetleri ve piyasa fiyatına yakın belirlenerek üreticiye sadece piyasa garantisi sağlanmalıdır. Sadece, fındık dikim alanlarını belirleyen ve sınırlandıran yönetmeliklerin izin verdiği alanlarda üretim yapanlara doğrudan gelir ödemesi yapılmalıdır. Böylece, düz fındık dikim alanlarını diğer ürünlere tahsis etmek için sökenlere sağlanan destek ile birlikte, hem alternatif ürünlerin ekonomik olarak üretilebileceği alanlarda fındık dikimi duracak veya azalacak hem de uygun alanlarda fındık üretenler doğrudan gelir ödemesiyle desteklenmiş olacaklardır.

Anahtar Kelimeler: ekonometrik model, Türkiye fındık sektörü, tarım politikası

SUMMARY

Econometric Modeling of Turkey's Hazelnut Market and Its Use in Policy Analysis

In hazelnut sector that has an important place in Turkey's economy, excess supply problem arises due to expansion of hazelnut planted areas from steep terrains in the Eastern Black Sea region to the flat lands in Western Black Sea region where alternative crops can be grown economically. The source of this problem is mainly the high level of support price that has not been efficiently utilized by small size family farms. Studies on economic issues of this sector should be conducted to find alternative policies to solve the economic problems that hazelnut sector faces.

This study conducted a survey on current situation, problems that the sector faces and tendencies of different groups with respect to current and suggested policies and constructed an econometric model to determine alternative policies. The model that consists of hazelnut market price, planted areas, supply, demand, export and stock equations is estimated simultaneously using three stages least square estimation method. The model as a whole and equations in the model were explained well and the sign of the parameters estimated in the model comply with the economic theory.

According to the results, not only the data collected from survey study but also the results from econometric model support that the source of the problem in hazelnut sector is high support price applied for years. However, the results do not support the idea that the increase in world hazelnut prices due to high level of support prices decreases world market share of Turkish hazelnut because of the entrance of competitors to the market. Domestic consumption is responsive to income level and advertisement but not to the prices. Since income can only be enhanced by economic development, advertisement seems to be the best way to increase domestic consumption.

To solve the problems in hazelnut sector, a combination of policies such as support price, laws and regulations on determining and limiting hazelnut planted areas, support for alternative crops and direct income support policy was used to provide an alternative policy. Direct income support should be given only to hazelnut farmers who use proper lands. Support price level should be determined at a level close to market price and production cost to provide a market guarantee for hazelnut producer. Doing all these along with the support provided to those who convert flat hazelnut planted lands for alternative cropping, will reduce hazelnut planted lands in which alternative crops can be produced economically and support the farmers who produces hazelnut in proper lands through direct income policy.

Key words: econometric model, Turkey's hazelnut sector and agricultural policy

YÖNETİCİ ÖZETİ

Giriş

Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip geleneksel ihraç ürünlerinden olan ve Karadeniz bölgesinin en önemli tarımsal ürünü olarak yerini koruyan fındığın, geniş bir çiftçi ailesinin geçim kaynağı olduğu bilinmektedir. Dünyada en uygun yetiştirme ekolojisini tüm faktörleri ile Karadeniz bölgesinde bulan, dünyanın en kaliteli çeşitlerine sahip olan ve aynı zamanda yıl boyunca bol yağışlı bölgenin hayli dik eğimli arazilerinde erozyonu önleyerek toprağı koruyan fındık yetiştiriciliğı, Giresun, Ordu, Trabzon, Sakarya, Samsun ve Bolu illeri başta olmak üzere 13 ilde, farklı 16 çeşitte ekonomik olarak yapılmaktadır. Son yılların ortalamasına göre dünya üretiminin %75'ini, dünya ihracatının %80'ini elinde bulunduran Türkiye, lider ülke konumundadır.

Maliyetinin çok üzerinde belirlenen fındık taban fiyatları, fındık dikim alanlarının, alternatif üretim imkanları olan özellikle batıdaki taban arazilere kaymasına neden olmuştur. Orta ve küçük aile işletmeleri, peşin ödeme yapılmadığı ve dolayısıyla ürününü düşük fiyattan piyasada satmak zorunda kaldığından, bu yüksek taban fiyattan yararlanamamıştır. Diğer taraftan acil paraya ihtiyaç duymayan ve genellikle tarım dışı işlerle meşgul olan büyük işletmeler yüksek fiyattan yararlanmıştır. Fındık dikim alanlarının genişlemesini önlemek için 1983 yılında çıkarılan 2844 sayılı kanun ile fındık üretiminin uygun alanlarda yapılması amaçlanmış, fakat çeşitli nedenlerle uygulanamamıştır. Mevcut arz fazlalığı problemi, beraberinde pazarlama sorununa neden olmuş, stoklar artmış ve sonuçta üretim alanlarının daraltılması, destekleme fiyat seviyesinin çok yüksek tutulmaması, iç piyasada tüketim alışkanlığının ve dolayısıyla talebin teşvik edilmesi, fındık ihracat fonunun azaltılması ve yeni pazarların oluşturularak dış satımın artırılması gibi önlemler, bilimsel çalışmalarda ve çeşitli platformlarda gündeme gelmiştir.

Türkiye, dünya fındık piyasasında lider konumunda bir ülke olduğundan doğru politikalar takip etmeli ve yönlendirici olmalıdır. Ancak böyle yapılarak fındık üreticisi, tüketicisi ve ülke ekonomisi için daha iyi sonuçlar elde edilebilir. Bu sektör ile ilgili uygun politikaların oluşturulmasına katkıda bulunacak kantitatif bir çalışmanın gerekliliğı ve böyle bir çalışmanın mevcut boşluğu dolduracağına inanılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye fındık piyasasının mevcut durumunun belirlenmesi, bu piyasasının ekonometrik modelinin tahmin edilmesi, değişik politika senaryolarının model kullanılarak analiz edilmesi ve sonuçların ilgili kurumlar açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

1. Fındık Sektörünün Yapısı

Dünya fındık üretiminde lider olan Türkiye, 1980-2000 döneminde payını sürekli artırarak bu payı yaklaşık %60'dan %75'e çıkarmıştır. Diğer önemli fındık üreticisi ülkelerden ABD fındık üretim payını korurken, İtalya, İspanya ve Yunanistan'ın payları önemli ölçüde düşmüştür. Son yıllardaki yüksek destekleme fiyatı uygulaması dünya fiyatlarını artırarak fındık üretimini, İtalya, İspanya, Azerbaycan ve Gürcistan gibi fındık üretiminde rakip ülkeler için cazip hale getirdiğı ve dolayısıyla bu ülkelerdeki fındık üretiminin arttığı ve artacağı iddia edilmektedir. Fakat üretim rakamları, bunun böyle olduğunu teyit etmemektedir. Yani, gerek ülke içinde ve gerek ise dünya piyasasında fiyatların yükselmesine rağmen,

Türkiye'nin fındık üretim payı artmaktadır. Yine bu dönemde fındık dikim alanlarının, Batı Karadeniz Bölgesine doğru önemli ölçüde yayıldığı müşahede edilmektedir.

Fındık işleme fabrikaları, kırma, kavurma, beyazlatma, çeşitli ürünlere işleme ve yağ fabrikaları şeklinde beş gruba ayrılmaktadır. Sektörde en fazla kırma, en az ise yağ fabrikası bulunmaktadır. Fındık kırma fabrikalarının kurulu kapasitesi, 1996 yılı fındık üretimi olan 464 bin tonun çok üzerinde olduğu ve dolayısıyla aşırı bir kapasitenin olduğu görülmektedir. Yüksek destekleme fiyatı ve teşvikler sonucu batı bölgelerinde fındık üretimi yaygınlaşmış ve işleme tesisleri de Ordu, Giresun, Sakarya, Samsun, Trabzon ve Bolu illerinde yoğunlaşmıştır.

Dünya fındık ihracatının %80'ini elinde bulunduran Türkiye'nin, ele alınan dönemdeki payı fazla dalgalanma göstermemiştir. İtalya ve İspanya'nın ihracattaki payları düşerken, ABD ve Almanya payını korumuştur. Dünya fındık ithalatında ise Almanya %40 ile ilk sırada bulunmaktadır. Türkiye'nin, Kafkasya ve Türk Cumhuriyetlerinden son yıllarda gittikçe artan miktarlarda ithalat yaptığı gözlenmiştir. Rakip bir ürün olan düşük fiyatlı badem, fındık ihracat piyasasını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Yüksek fiyat politikasının dünya fındık fiyatlarını yükselteceği ve bunun sonucu olarak da rakip ülkelerin piyasaya girerek Türkiye'nin ihracat payını azaltacağı belirtilmesine rağmen, dünya fındık fiyatları ve Türkiye'nin ihracat miktarı ile ilgili rakamlardaki gelişmeler bunu teyit etmemektedir.

Fındık iç tüketimi ile ilgili sağlıklı rakamlara ulaşılamamaktadır. Aslında iç tüketim, yılbaşı stoku, o yılki üretim ve ithalattan, ihracat ve yıl sonu stoku çıkarılarak tespit edilebilir. Fakat yapılan hesaplamalarda bazı anormal rakamlar elde edildiğinden hesaplanan bu iç tüketim miktarı, diğer tüketim ile ilgili veriler, gelir seviyesi, nüfus, tüketici fiyatları ve bazı çalışmalardaki veriler göz önüne alınarak kalibre edilmiştir. Son yirmi yılda kişi başına fındık iç tüketimi yaklaşık 450 gramdan 650 grama yükselmiştir. Bu çok yavaş artışın nedenleri arasında tüketici gelir seviyesinin düşüklüğü, ceviz ve antep fıstığı kadar kullanımının yaygın olmaması ve yetersiz reklam sıralanabilir.

Fındık sektöründe uygulanan politikalar arasında, fiyat desteği, dikim alanlarının sınırlandırılması, dış ticaret politikaları ve 1999-2000 yılında pilot olarak uygulanan doğrudan gelir desteği yer almaktadır. 1938 yılında kurulan Fiskobirlik, fındık alımına başlamış fakat özellikle son yıllarda ödemeler zamanında yapılmadığı için, üreticiler fındığı taban fiyatının altında bir fiyata tüccara satmak zorunda kalmışlardır. Yüksek destekleme fiyatının arz fazlalığına neden olması ve stokların artması üzerine, 1983'den başlayarak değişik tarihlerde çıkarılan kanun, yönetmelik ve bakanlar kurulu kararları ile fındık dikim alanlarının sınırlandırılması yoluna gidilmiştir. Ancak yasaklamalara rağmen fındık ekiminin önüne geçilememiştir. İlk olarak 1977 yılında ihraç edilen fındıktan, fındık ihracat fonu kesintisi uygulaması başlatılmış ve daha sonraları ithalattan da ürün türüne göre vergi alınmaya başlanmıştır. Doğrudan gelir desteği, pilot yörelerde dekar başına 5 dolar ödeme şeklinde uygulanmış, fakat uygulamaya katılım ödemenin az olması ve vergi çekincesi nedeniyle düşük olmuştur.

2. Fındık Sektörünün Görüşleri

Fındık sektörünün görüşlerini öğrenmek için ön görüşmeler ve anket çalışmaları yapılmıştır. Ön değerlendirme çalışmaları kapsamında Trabzon, Ordu, Giresun ve Samsun Ticaret Borsaları, bu yörelerde

faaliyette bulunan fındık sanayicileri ve Ziraat Odaları ile yapılan görüşmeler sonucunda fındık sektörünün genel durumu hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Genel durumla ilgili olarak; arz-talep dengesizliği, yüksek fiyat, stoklar, dikim alanlarının hızla artması, fındık dikim alanlarını sınırlayan yasanın uygulanmaması, maliyetlerin yüksekliği, maliyet belirlenirken kurumlar arası işbirliği olmaması gibi hususlar dikkate alınarak üretici, sanayici, kurum ve Hamburg piyasasına yönelik anket çalışması yapılmıştır. Anketlerle, ilgililerden mevcut durum, karşılaşılan sorunlar ve yapılanmanın nasıl olması gerektiği konularında bilgi edinilmeye çalışılmıştır.

Anket yapılan üretici, sanayici-tüccar ve kurumların tamamına yakın bir kısmı, fındık sektöründeki problemlerin; iyi anaç temini, gübreleme, ilaçlama, bakım şartlarının iyileştirilmesi, fındık üretimi ile ilgili teknik bilgilerin öğrenilmesi, ürün işlemede, depolamada ve paketlemede son teknolojiyi kullanma, sağlık ve hijyen şartlarını en iyi bir şekilde sağlama, kaliteli ürünler üretmek gibi teknik problemlerden çok, fındığın uygun fiyattan satılamaması, fındık fiyatının oluşumunda üreticinin etkili olamaması, maliyetlerin yüksek olması, işlemek için yeterli fındık satın alamamak, işlenen fındığı satmada yaşanan problemler, fındık alanlarının artması, fındıkla ilgili yetersiz ve istikrarsız politikalar gibi ekonomik yönü ağırlıklı problemler olduğunu belirtmişlerdir.

Üretici anketlerinden; fındık üreten işletmelerin büyüklüğünün ortalama 21 dekar olduğu, üreticilerin %42'sinin fındık dışında başka işlerle de uğraştıkları, ürünün %54'ünün Fiskobirlik'e satıldığı, üreticilerin %75'inin ürününü peşin sattığı, %87'sinin randıman tespiti yaptırdığı ve fiyatın randımana göre belirlendiği, %46'sının arazisinin tamamının fındıklık olduğu belirlenmiştir. Sektörde karşılaşılan sorunlar içerisinde en önemliler arasında önemli olandan başlayarak; çiftçi eline geçen fiyatın maliyete göre düşüklüğü, fındık dikim alanlarının hızla artması, fındıkla ilgili yanlış hükümet politikaları, fındık fiyatının belirlenmesinde üreticinin söz sahibi olmaması, girdi fiyatlarının yüksekliği ve teminindeki zorluklar, kaliteye göre fiyat verilmemesi sıralanabilir. Sektörle ilgili sorunların çözümü amacıyla sadece geleneksel fındık yörelerinde destekleme yapılması, fiyatta istikrar sağlanması, kadastro çalışmalarının tamamlanması, Fiskobirlik'in özerkleşmesi, Fiskobirlik'e rakip yeni birliklerin oluşturulması, ilaç ve gübrenin devlet eliyle satılması, işçi ücretlerinin devlet tarafından belirlenmesi, ulaşım imkânlarının iyileştirilmesi ve kredilerin yerinde kullanılmasının kontrolü gibi önerilerde bulunulmuştur.

Sanayicilerle yapılan anketlerden, fındık sektöründeki pazarlama zincirinin ağırlıklı olarak; çiftçi-tüccar-sanayici-ihracatçı şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, gerek sanayici ve gerekse tüccarların fındık dışında başka ürün işlemedikleri, pazarlamadıkları, fındık fiyatının yüksekliği, yöredeki fındık üreticilerinin yaklaşık %64'ünün tarım dışında çalıştıkları, 1999-2000 üretim döneminde fındıkta uygulanan destekleme politikasının hem belirlenen fiyat ve hem de ödeme zamanı açısından önceki yıllara göre daha uygun olduğu gibi tespitlerde bulunulmuştur. Sanayici ve tüccarlar tarafından fındık sektöründe karşılaşılan problemler, önem sırasına göre önemli olandan başlayarak; fındık dikim alanlarının hızla artması, Fiskobirlik'e yapılan politik müdahaleler, fındıkla ilgili yanlış hükümet politikaları, destekleme fiyatlarının maliyetlerle orantılı olmaması, yanlış rekolte tahminleri ve yanlış maliyet hesaplamaları şeklinde belirtilmiştir. Bunlara ilave olarak bir kısım sanayiciler, fındıkta yanlış

çeşit seçimi, Fiskobirlik ile özel sektör uyumsuzluğu, sektördeki bir kısım firmaların fındık fiyatını düşürmeleri ve ticareti faizciliği kamufle etmek için yapmaları gibi sorunları da belirtmişlerdir. Sektörle ilgili sorunların çözümü amacıyla; destekleme fiyatının düşürülmesi, fındık dikilecek arazilerin sınırlandırılması, küçük üreticiye doğrudan destek sağlanması, Fiskobirlik'e bağlı sanayi tesislerinin özleştirilmesi, uzun dönemli ve istikrarlı politikaların izlenmesi, politikalarda bölgesel farklılıkların dikkate alınması, fiyatın maliyet kriterine göre belirlenmesi, fiyatın dolar bazında tespit edilmesi, Gürcistan ve Azerbaycan'ın Türkiye piyasasına girişinin engellenmesi, alternatif ürünlerin teşviki gibi önerilerde bulunulmuştur.

Türkiye fındık sektörünün ilgili kurumları olarak Fiskobirlik, Ticaret Borsaları, Tarım İl Müdürlükleri, Üniversiteler, Fındık Araştırma Enstitüsü ve İhracatçılar Birliklerinin yöneticileri ve çalışanları ile yapılan anket çalışmalarından; ilgili kurumlar zorunlu olmadıkları halde fındık üreticilerinin örgütlenmelerine yardımcı olmak, fındık konusunda uzman elemanlar yetiştirmek, fındık ihtisas borsası kurmak ve uluslararası borsalarla işbirliği içerisinde çalışmak, fındıktaki devlet politikasının tek elde yürütülmesini sağlamak ve rekolte tahmin çalışmaları yapmak gibi hususlarda görev almalarının sektörü geliştireceğini beyan etmişlerdir. İlgili kurumların %42'si tarafından, fındıkta 1999-2000 üretim döneminde uygulanan destekleme politikası, önceki yıllara göre hem belirlenen fiyat ve hem de ödeme zamanı açısından daha iyi olarak nitelendirilmiştir. Kurumlar, fındık sektöründe karşılaşılan problemleri, önemli olandan başlayarak; destekleme fiyatlarının maliyetlerle orantılı olmaması, fındık dikim alanlarının hızla artması, fındıkla ilgili yanlış hükümet politikaları, fiyat oluşumunda meydana gelen tekelleşme, girdi fiyatlarının yüksekliği ve teminindeki zorluklar, yanlış rekolte tahminleri ve yanlış maliyet hesaplamaları olarak sıralamışlardır. Sorunların çözümü için, fiyat belirlenirken maliyetin dikkate alınması, verim ve kaliteyi artırmaya yönelik faaliyetlere yer verilmesi, fındığın pazarının genişletilmesi, üreticilerin örgütlenmelerine önem verilmesi, desteklemenin Trabzon, Ordu ve Giresun dışında uygulanmaması gibi öneriler sunulmuştur. Fiskobirlik'in özleştirilmesiyle 4-5 yıl içerisinde fındık üreticisinin mağdur olacağı ve dolayısıyla taban arazilerdeki alternatif arazilerden fındığın söküleceği böylece piyasada istikrarın kendiliğinden sağlanacağı tahmininde bulunulmuştur.

Türkiye'den fındık ithal eden Hamburg İthalatçılar Birliği üyelerinin 4'ü ile internet aracılığıyla uygulanan anketlerden; ithalatçıların fındığı doğrudan üreticiden, aracılar vasıtasıyla ve komisyoncular yoluyla satın aldıkları, Dünya fındık piyasasında fiyatın belirlenmesinde en önemli rolü Türkiye'nin oynadığı, bunu Almanya'da fındık tüketen gıda endüstrisi ve İtalya'nın takip ettiği, Türkiye'den temin edilen fındığın kalitesinin yüksek olması yanında fiyatının da yüksek olduğu, borsanın Hamburg'da olmasının normal karşılandığı gibi tespitlerde bulunulmuştur. Dünya fındık sektörünün şu andaki problemleri önem sırasına göre önemli olandan başlayarak; arz fazlalığı, kalite, yetersiz talep ve yüksek fiyatlar olduğu belirtilmiştir. En önemli problemin, fındık fiyatlarının yüksek olması ve aflatoxine problemi nedeniyle ikame ürün olan ve çok daha düşük fiyatla piyasaya sürülen bademin fındığın yerini alacak olması şeklinde ifade edilmiştir. Sorunların çözümü amacıyla Türkiye'nin kaliteyi teşvik etmesi, fındığa dayalı sanayiinin geliştirilmesi, Türkiye'nin piyasada lideri olarak kalabilmesinin tek yolunun

kalite olduğu, fiyatın düşük tutularak fındık piyasasının başka ülkelere ve ikame ürünlere kaptırılmaması gerektiği gibi hususlar vurgulanmıştır.

3. Fındık Sektörü Ekonometrik Modeli

Fındık piyasa fiyatı, fındık dikim alanları, fındık arzı, fındık talebi, fındık ihracatı ve fındık stoku eşitliklerinden oluşan fındık sektörü ekonometrik modeli, 0,998 R² değeri ile sektörü çok iyi bir şekilde açıklamaktadır. Modelin kapsadığı eşitliklerdeki tüm değişkenlerin parametrelerine ait işaretler ekonomik teoriye uygun olarak elde edilmiştir. Modeldeki eşitliklerin açıklayıcılık oranları, yani R² değerleri 0,602 ile 0,915 arasında değişmekte olup, değişkenlerin çoğu eşitliği açıklamada istatistiksel olarak %1 önem seviyesinde önemli bulunmuşlardır. Modeldeki ilk iki piyasa fiyatı ve dikim alanları eşitliği, aslında üçüncü fındık arzı eşitliğinin açılımları olduğu kabul edilirse modelin, fındık arzı, talebi, ihracatı ve stoku eşitliklerinden oluştuğu söylenebilir.

Fındık sektöründe piyasa fiyatını belirleyen en önemli faktör açıklanan destekleme fiyatları olurken, o yılki fındık rekoltesi tarafından da etkilenmektedir. Fındık dikim alanlarını bir önceki yılın piyasa fiyatı önemli ölçüde belirlerken, mısır-fındık fiyat paritesi de biraz belirleyici olmaktadır. Çünkü fındık, fındık üretim bölgesinde yaygın olarak üretilen ve arazi kullanımı açısından mısırın rakibi durumundadır. Bu iki eşitlikte tanımlanan dikim alanlarındaki değişimler, fındığın beş yılda verime geçtiğinden, fındık arzını beş yıl sonra önemli ölçüde etkilediği modeldeki fındık arzı eşitliğinden anlaşılmaktadır. Bunun yanında fındık arzını üretim maliyetleri olumsuz yönde, iyi iklim koşulları da olumlu yönde önemli derecede etkilemektedir. Fındık iç tüketimi, daha çok gelir seviyesi ve reklam faaliyetleri tarafından belirlenirken, fındık ve rakip ürün olan badem fiyatlarındaki değişimlerden çok fazla etkilenmediği görülmektedir. Fındık ihracatında dünya fındık fiyatları olumlu yönde, fındık ihracat fonu olumsuz yönde ve önemli derecede etkili olurken, dünya badem fiyatlarındaki değişimler ve önceki yılın fındık stokları istatistiksel olarak önemli olmasa da, belli ölçüde etkili olmaktadır. Beklendiği gibi fındık stokunu, dünya fındık üretimi ve önceki yılın stoku artırıcı yönde ve istatistiksel olarak önemli seviyede etkilerken, fındık ihracatı ve fındık iç tüketimi ise belli bir seviyede azaltıcı yönde etkilemektedir.

Fındık sektörü ekonometrik modeli, özellikle dikim alanlarının artması yoluyla üretimin talebi aşması yani, arz fazlalığının olması ve stok yükünün gittikçe artması gibi sektörün karşılaştığı önemli problemlere ve özellikle iç tüketim, ihracatın ve stokların artmasında etkili olan faktörlerin neler olduğuna önemli ölçüde açıklık getirmektedir. Bu açıdan model, sektörde uygulanacak politikaların seçilip belirlenmesinde ve sonuçlarının ne şekilde olabileceğini kestirmede önemli bir araç olarak kullanılabilir.

4. Öneriler

Bu konuyla ilgili önceden yapılan çalışmalar, sektörün değişik kesimleriyle yapılan görüşmeler ve anket çalışmalarından elde edilen bilgiler, çalışmada oluşturulan ekonometrik modelin sonuçları ve araştırmacıların birikimleri kullanılarak, fındık sektörünün problemlerine yönelik öneriler aşağıda sunulmuştur. Bu öneriler, değişik kesimler tarafından sürekli gündeme getirilen önerilerin tekrarından kaçınmak ve doğrudan bu araştırmanın sonuçlarıyla ilişkilendirmek amacıyla mümkün olduğu nispette kısa tutulmuştur.

Fındık dikim alanlarının Karadeniz bölgesinin batı kısımlarındaki taban arazilerinde yayılması ve dolayısıyla üretimin artması, yani fındık arz fazlalığının oluşmasının temel nedeni, yıllardan beri uygulanan yüksek destekleme politikası olduğundan, destekleme fiyatları belirlenirken üretim maliyeti ve piyasa fiyatına yakın bir seviyede olmasına ve ödemelerin peşin yapılmasına özen gösterilmelidir.

Arz fazlalığının azaltılması açısından önemli bir etken olduğundan, fındık iç tüketiminin artırılması yönünde yapılacak çalışmalar önem arz etmektedir. Modelden elde edilen sonuçlara göre iç tüketimi artırmada fiyatlardan ziyade, gelir seviyesi ve reklam faaliyetlerinin daha önemli etkiye sahip olduğu görülmektedir. Gelir seviyesinin artmasının ekonomik gelişmeyle bağlantılı olduğu kabul edilirse, reklam faaliyetleri iç tüketimi artırmada etkin bir yöntem olarak dikkate alınmalıdır.

Fındık ihracat fiyatlarının artmasının, rakip ülkelerin fındık üretimine yönelerek Türkiye'nin dünya piyasalarındaki payını azaltacağı yönünde bir eğilim vardır. Fakat gerek ihracat miktar ve fiyatları rakamları gerek ise modelden elde edilen sonuçlar bu eğilimi doğrulamamaktadır. İhracat ile ilgili olarak yapılması gereken en önemli ve etkin faaliyet dünya piyasalarında fındık talebinin artmasını sağlamak olacaktır. Bunun yanında ihracatçılardan alınan ihracat fonunun da kaldırılmasının gerekliliği, modelden elde edilen sonuçlardan anlaşılmaktadır.

Fiskobirlik tarafından yapılan fındık depolama faaliyeti, kamuya önemli bir yük getirdiğinden, fazla stokların eritilmesi önem arz etmektedir. Sektör modelinden elde edilen sonuçlara göre ve beklendiği gibi, ihracatın ve iç tüketimin artırılması mevcut stok yükünü azaltacağından yukarıda belirtilen öneriler doğrultusunda ihracat ve iç tüketim artırılmalıdır.

5. Alternatif Politika Önerisi

Fındık sektöründe uygulanan en önemli politikalar olan fındık destekleme fiyatı, fındık dikim alanlarının sınırlandırılması, alternatif ürün desteği ve son yıllarda Türkiye tarımına uygulanması gündemde olan doğrudan gelir ödemesi gibi politikalarla birlikte bu çalışmanın sonuçları dikkate alınarak alternatif bir politika aşağıdaki gibi önerilmektedir.

Belirlenen destekleme fiyatları, maliyetlere ve piyasa fiyatlarına yakın bir seviyede yani mevcut destekleme fiyatlarının altında tutulmalıdır. Fındık üreticiliğinde doğrudan gelir ödemesi, sadece fındık alanlarının belirlenmesi ve sınırlanması ile ilgili kanunlarla tespit edilen ve belirli bir eğime sahip arazilerde fındık üreten üreticilere yapılmalıdır.

Böylece, yüksek destekleme fiyatı politikasının sonucu olarak ortaya çıkan fındık dikim alanlarının yayılması önlenmiş olacaktır. Çünkü, özellikle Karadeniz bölgesinin batı illerinde alternatif üretime müsait taban arazilerde fındık üreten çiftçiler doğrudan gelir desteği alamayacak hem de yüksek destekleme fiyatının avantajından mahrum kalarak dezavantajlı duruma düşecektir. Diğer taraftan zaten kendisine yansımayan yüksek destekleme fiyatı yerine, piyasa şartlarına uygun destekleme fiyatına muhatap olmasına rağmen, belirlenen alanlarda fındık üretenler, doğrudan gelir desteği ile avantajlı duruma geçmiş olacaklardır. Ayrıca sağlanan alternatif ürün desteği, fındık üretiminde dezavantajlı duruma düşen taban arazilerinde üretim yapan üreticiyi fındık sökülümüne zorlayacaktır.

Sonuç olarak; destekleme fiyatı, dikim alanlarının belirlenmesi, alternatif ürün desteği ve doğrudan gelir ödemesi politikalarının bir kombinasyonu olan, anket sonuçlarına göre sektörün değişik kesimleri tarafından kabul gören ve dolayısıyla uygulanmasında sosyal, ekonomik ve politik problemlerin olmayacağı düşünölen bu politika önerisi, sektörün problemlerini çözmeye önemli katkıları sağlayacaktır.

I. GİRİŞ

Doğu Karadeniz bölgesi başta olmak üzere genellikle eğimi fazla olan arazilerde yetişen ve Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip olan geleneksel ihraç ürünlerinden fındığın geniş bir çiftçi ailesinin geçim kaynağı olması yanında, milli gelire ve dış ticarete önemli katkıları olmaktadır (Ayfer, 1984). Dünyada en uygun yetiştirme ekolojisini tüm faktörleri ile Karadeniz bölgesinde bulan, dünyanın en kaliteli çeşitlerine ulaşan ve aynı zamanda yıl boyunca bol yağışlı bölgenin hayli dik eğimli arazilerinde, erozyonu önleyerek toprağı koruyan fındık yetiştiriciliğı, bölgenin en önemli ekonomik faaliyetidir (Yavuz ve ark.,1999). Özellikle Doğu Karadeniz bölgesinin tek ürün kaynağı olan fındık, Giresun, Ordu, Trabzon, Sakarya, Samsun ve Bolu illeri başta olmak üzere 13 ilde, farklı 16 çeşitte ekonomik olarak üretilmektedir (Çalışkan, 1995). Son yılların ortalamasına göre dünya üretiminin %75'ini, dünya ihracatının %80'ini elinde bulunduran Türkiye lider ülke konumundadır.

Uzun yıllardan beri maliyetinin çok üzerinde belirlenen fındık taban fiyatları, fındık dikim alanlarının, alternatif üretim imkanları olan özellikle batıdaki taban arazilere kaymasına neden olmuştur. Fındık alanlarının sınırlandırılması ile ilgili 1983 yılında çıkarılan 2844 sayılı kanun ile fındık üretiminin uygun alanlarda yapılması amaçlanmış fakat çeşitli nedenlerle uygulanamamıştır (Bozoğlu, 1999). Bunun sonucu olarak ortaya çıkan fındık üretimindeki artış, beraberinde pazarlama sorununu da getirmiş, stoklar artmış ve sonuçta üretim alanlarının daraltılması, destekleme fiyat seviyesinin çok yüksek tutulmaması, iç piyasada tüketim alışkanlığının ve dolayısıyla talebin teşvik edilmesi, fındık ihracat fonunun azaltılması ve yeni pazarların oluşturularak dış satımın artırılması gibi önlemler gündeme gelmiştir. Bu konularla ilgili yapılan çalışmaları kısaca aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

1.1. Literatür Özeti

Fındık alanlarının sınırlandırılması yönünde Çetiner (1988), fındık üretiminin planlanması ve dikim alanlarının belirlenmesi hakkındaki yasanın süratle çıkarılıp uygulanması gerektiğı fikrini ileri sürmüştür. Ayrıca Aral (1990), fındık tarımına sınırlama getirilmesi gerektiğini söylemiş ve taban arazide onun yerine ikame edilebilecek başka tarımsal faaliyet çeşitleri olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan Köksal (1990), fındık üretiminin artırılması gerektiğini, ancak hiçbir zaman taban arazilerinin fındık alanları olarak ayrılmaması gerektiğini ileri sürmüş ve esas sorunun pazarlama, ihracat ve iç tüketimin yeterli derecede olmamasından kaynaklandığını belirtmiştir.

Fındık Dikim Alanları Projesi Nihai Raporunda Dünyada ve Türkiye'de fındık üretimi ve tüketimi, dünyada ve Türkiye'de fındık ihracatı ve ithalatı, dünya fındık piyasası, Türkiye'nin yeri ve etkisi, Avrupa Birliğı ve Türkiye'nin fındık ihracatı konularına yer verilmiştir. Ayrıca proje kapsamında, fındık üretiminin planlanmasını gerektiren hususlar, 2844 sayılı fındık üretiminin planlanması ve dikim alanlarının belirlenmesi hakkındaki kanun ve yönetmeliklerin uygulanması konularına değinilmiştir. Raporda üretici sayısı 394.934 ve dikili alan 540.584 hektar olarak tespit edilmiştir. Sonuçta üreticiler tarafından beyan edilen fındık bahçelerinin büyüklüğünün doğruluğı test edilmeye çalışılmıştır (Anonim, 1992).

Bozoğlu (2000), fındık üretiminde ilk iki sırada yer alan Ordu ve Giresun illerinde verimliliğin ekonometrik analizini yapmış ve verimliliğe etki eden faktörleri tespit etmiştir. Fındık üretiminde verimliliği artırmak için hektara düşen ocak sayısını azaltmak, yaşlı fındık bahçelerini gençleştirmek ve uygun dikim alanlarını tercih etmek gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca verimliliği artırmak için gübre ve ilaç kullanımının gerektiğinde yeterli miktarda kullanılması ve bakım faaliyetlerinin zamanında yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Bülbül ve Tanrıvermiş (1999), Türkiye’de Ekolojik ve Geleneksel Fındık Üretiminin Ekonomik Yapısı ve İhracat Potansiyeli adlı çalışmalarında üretimdeki artışın iç ve dış talepten daha yüksek olduğu için stokların arttığını ve 1998’de 220.000 tona ulaştığını tespit etmişlerdir. Bu koşullarda fındık üretim ve pazarlama politikalarının yeniden düzenlenmesine büyük ölçüde gereksinim olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca 1998 yılı verilerine göre 1.155 çiftçi ailesi tarafından 3.745 hektarlık alanda, 2.288 ton ekolojik fındık üretimi yapıldığını ve üretimin %47.87’lik kısmının ihraç edildiğini ifade etmişlerdir.

Hacıbrahimoğlu (2000), Fındık Üretimi, Sorunları ve Bazı Öneriler adlı çalışmasında radikal bir çözümler olarak fındıkta taban fiyat politikası uygulamasından vazgeçilerek mali yardım politikası uygulaması başlatılması gerekliliğini savunmuştur. Bu politikada devlet yine bir garanti fiyat belirlemede, fındık fiyatlarının piyasada oluşmasını serbest bırakmakta ve kendisi alıcı olarak piyasaya girmemektedir. Bu uygulama ile hem üreticinin hem de ihracatçı ve sanayicinin korunacağını ifade etmektedir. Ayrıca son 15 yıllık verimlilik ortalamasının Türkiye’de 90 kg iken, İtalya’da 158 kg, ABD’de 154 kg ve İspanya’da 65 kg olduğunu belirtmiştir.

İslam (1998), Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Fındık Tarımı adlı çalışmasında Doğu Karadeniz Bölgesinde toplam 295 bin ha alanda ortalama 240 bin ton fındık üretildiği, üreticilerin çoğunluğunun geleneksel yöntemleri kullanarak üretim yaptığı konularında bilgiler vermiştir. Ayrıca fındık tarımı, yetiştiriciliği konularına değinmiş ve bölgenin en önemli ekonomik ürünü olan fındık için özellikle verim artırıcı önlemlerin alınması ve üreticilerin bilinçlendirilmesi hususunda bilgilere yer vermiş, Türkiye’de yaklaşık 3.500 köyde, Türkiye nüfusunun yaklaşık %7’sinin geçim kaynağının fındık olduğunu belirtmiştir.

Kılıç (1997), Samsun İli Çarşamba ve Terme İlçelerinin Ova Köylerinde Fındık Üretimine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Fındığa Alternatif Üretim Planlarının Araştırılması, adlı doktora tezinde, incelenen işletmelerin ekonomik yapılarını analiz etmiş ve optimum işletme organizasyonlarını tespit etmeye çalışmıştır. Bu amaçla 85 işletmede anket yapılarak veriler temin edilmiştir. Planlama sonuçlarına göre, fındığın üretim deseni içinde yer alması durumundaki planlama ile mevcut organizasyona oranla brüt kârda, işletmeler ortalamasında %25’lik bir artış sağlanmıştır. Aynı artış, fındığın kaldırıldığı durumdaki planlama ile %12 olarak hesaplanmıştır.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) Gıda Sanayii ve Rekabet Edebilirlik Fındık işleme Sanayii Özel İhtisas Alt Komisyonu Raporu konulu raporda sektörün tanımını, mevcut durum ve sorunlar ile dünya fındık piyasası ve Türkiye’nin yerini ortaya koymuşlardır. Ayrıca Türkiye’de fındık sanayii’nin mevcut durumu, mevcut kapasite ve kapasite kullanımı, fındık arz-talep durumu, fındık üreticilerinin pazarlama kanalları, ihracat ve ithalat durumu, stoklar, fiyatlar, sermaye stoku, teknoloji, fındık

mamulleri üretimi, çeşitli projeksiyonlar, VIII. Kalkınma planı hedefleri ve bu hedeflere ulaşılabilmesi için yapılması gereken düzenlemeler ve uygulanacak politikalar konusunda çeşitli önerilere yer verilmiştir. Buna göre uygulanan fındık üretim politikasının aynen devam ettirilmesi durumunda, gelecek dönemde üretim miktarında yaklaşık 14.750 tonluk bir artış yaşanabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca bu artışın etkisiyle fındık üretim miktarı 2000 yılında 550 bin tona, 2010 yılında 702 bin tona ve 2023 yılında da 894 bin tona ulaşabileceği projeksiyonları yapılmaktadır (Anonim, 2000c).

Dış talebin artırılması ile ilgili olarak Yücel (1990), halen dünya fındık ihracatının % 70-75'ini elinde bulundurmasına rağmen, Türkiye'nin ihracat konusunda istenilen yere geldiğinin söylenmesinin zor olduğunu belirterek rakip İtalya'nın düzenli üretimi, ihracat çabası ve dünya ülkelerinin bir bölümünün fındığı henüz tanımaması, Türkiye'yi yeni pazarlar bulma ve dış talebi artırma konusuna yöneltecek etkenler olarak belirtmiştir. Sağra ve Özalp (1988), dış piyasalarda sadece fındık satışları üzerinde durulmaması, pazarlama faaliyetlerine de önem verilerek Türk fındığının dış piyasalarda güven verici ticari bir madde haline getirilmesinin gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Çetiner (1990), Türkiye'nin fındık ihracatını özellikle yeni pazarlar ve miktar artışları yönünde çoğaltmak için, yeni mamulleri de içeren bir ürün paketiyle, fındık tüketimini yaygınlaştırmaya yönelik dünyaya açılma çalışmalarını hızlandırması gerektiğini belirtmiştir. Yazıcıoğlu (1990), Türkiye'nin klasik Avrupa pazarlarından başka pazarlara girmek zorunda olduğunu belirtmiş, örnek olarak Japonya ve Sovyetler Birliği pazarlarını göstermiştir.

Cillov (1998), Fındık Üretim ve İhracatı konulu yazısında fındık ihracatı ile yapılan rekolte tahminlerinin ilişkisini ortaya koymuştur. Fındık ihracatının başta çikolata fabrikaları olmak üzere genellikle Almanya ve İsviçre'ye yönelik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca ihtiyaç fazlası fındığın getirdiği külfetler konusunda çeşitli istatistiklere yer vermiştir. Bu istatistiklere göre Eylül 1996 ile Eylül 1997 arasında 180 bin ton iç fındık ihracatına karşılık, 1997-1998 sezonunda ihracatın 204 bin tona ulaştığı, elde edilen gelirin de 701 milyon dolardan, 926 milyon dolara çıktığı ifade edilmiştir.

Kuru ve Sert Kabuklu Meyveler Dış Pazar Araştırması adlı çalışmada kuru ve sert kabuklu meyveler hakkında üretim ve ticaret gibi genel konular yanında yeni hedef pazarlar tespit edilerek, seçilen pazarlar hakkında ihracatçılara gerekli bilgilerin ulaştırılması amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmada, Türkiye'de üretilen ürünlere ilave olarak üretilmeyen ürünler de mümkün olduğunca inceleme kapsamına alınmıştır. Bunun yanında ürün grupları, ürünlerin tanımı, ticari sınıflandırma, dağıtım kanalları, dağıtım kanallarında yer alan birimlerin fonksiyonları, dereceleme standartları, ambalajlama ve etiketleme ile uluslar arası kalite tercihlerine de yer verilmiştir. Çalışma kapsamında dünya fındık üretiminin %75'inin, kuru kayısı üretiminin %60'ının, kuru incir üretiminin %52'sinin ve çekirdeksiz kuru üzüm üretiminin de %35'inin, dünya kuru kayısı ve fındık ihracatının %85'inin, kuru incir ihracatının %59'unun ve kuru üzüm ihracatının da %35'inin sadece Türkiye tarafından karşılandığı belirtilmiştir (Anonim, 2000a).

Fındık destekleme ve istikrar fonu gibi çeşitli uygulamalarda çok dikkatli olunması ve üreticinin ve ihracatçının durumu göz önüne alınarak karar verilmesi gerektiği Yücel (1990) tarafından belirtilerek, ABD'nin dünya da badem tüketimini artırmak için kg başına üreticisine yaklaşık 40 sent sübvansiyon uyguladığı örneği verilmiştir. Buna karşılık Türkiye'de ise kg başına alınan fonun ihracatçı için dış

piyasada rekabet açısından bir dezavantaj oluşturduğu belirtilmiştir. Özese (1988), ihracatta uygulanan fonun haksız rekabete sebep olmayacak şekilde ve ihtiyaç duyulan devrelerde azaltılması ve ayarlanması gerektiğini belirtmiştir. Diğer taraftan, Pirinçioğlu ve Arıkbay (1987), fındık talep ve arz fonksiyonlarını belirleyerek fındıkta fon uygulamasını tartışmışlar ve sonuç olarak mevcut durumda uygulanan 100 sent/kg'lık fon miktarının artırılmasının ülke açısından daha avantajlı olacağını ifade etmişlerdir.

Devlet Destekleme Alımlarının Fındık İhracatına Etkileri Seminerinde yapılan konuşmalarda, Türkiye'nin önemli zirai ihraç mallarından olan fındıkta, 1962 yılında başlatılmış olan destekleme alımlarının fındık ihracatı üzerindeki etkilerini ve dolayısıyla kamu ekonomi ve maliyesi üzerinde yarattığı mahsurları incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre ihraç malı olan fındığın ihraç fiyat politikası ile üreticiyi destekleme politikalarının ayrı ayrı değerlendirilmesi konusunda mutabık kalınmıştır. Ayrıca fındık ihraç fiyatının, milletlerarası piyasa şartlarını esas alacak olan ve her kesimden yetkilinin katılacağı tarafsız bir konsey tarafından belirlenmesi, üreticiye ödenecek prim tutarının ise, bütçe imkanlarına göre ayarlanması uygun bir çözüm olarak ifade edilmektedir (Anonim, 1999).

Başkan (2000), fındık konusunda 1969-2000 yılları arasında yayınlamış olduğu yazılarda fındık ihracatı, üretimi ve çeşitli pazarlama stratejilerine yer vermiştir. Bu çalışmada devletten yüksek destekleme fiyatı koparmak için fındık rekoltesinin 100-150 bin ton noksan gösterildiği, kabuklu fındık destekleme fiyatının 62 sent olduğu dönemde, ihracatçının eline 60 sent para geçtiği belirtilmiştir.

Sağra ve Özalp (1988), fındığın geleceği açısından iç tüketimin artırılmasının çok önemli bir konu olduğunu ve bu konuda çalışmalar yapılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Yücel (1990), iç talebin artırılması konusunun fındık tarımı için büyük önem arz ettiğini belirtilerek, iç piyasada bugünkü tüketimin çok üzerinde bir tüketim potansiyeli mevcut olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca bu potansiyeli ortaya çıkarmak için, üretici ve tüketici açısından çeşitli fiyat ve gelir politikaları üzerinde durularak alternatif tüketim biçimlerinin ortaya konulması gerektiğini ifade etmiştir.

Her Gün Bir Avuç Fındık Kampanyası Reklam Etkinlik Araştırması Özet Raporu, konulu çalışmada, Türkiye genelinde seçilen 13 ilde üretici, toptancı ve perakendecilerle yapılan anket çalışmaları yer almaktadır. Buna göre televizyon, radyo, dergi, bil board, afiş, gibi reklam araçlarının ve fındık tüketim kampanyası üzerindeki etkinliği araştırılmıştır. Sonuçlara göre aylık fındık tüketim miktarı 1999'da 101-250 gram grubu en yüksek oran iken, 2000 yılı araştırmasında 251-500 gram grubu en yüksek oran olarak çıkmıştır. Bu durum fındık tüketiminin 2000 yılında 1999 yılına oranla arttığını göstermektedir. (Anonim, 2000b).

Türkiye fındık piyasasını ekonometrik ve matematik modelle temsil eden Yavuz ve Birinci (1996), önemli bir problem olan fındık arz fazlalığının matematik model sonuçlarına göre dış piyasanın genişletilmesi ve iç tüketimin artırılması ile daha iyi çözüleceğini belirtmişlerdir. Ayrıca bu çalışmada Türkiye fındık piyasasının daha detaylı veriler ve daha kompleks modellerle analiz edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Bozoğlu (1999), Türkiye’de Fındık Piyasalarını Geliştirmeye Yönelik Alternatif Politikalar Üzerine Bir Araştırma adlı çalışmasında Türkiye ve diğer üretici ölkelerin fındık üretim ve ticaret politikaları, uygulanan politikaların Türkiye’deki fındık piyasasına olan etkileri, piyasalardaki gelişmeler karşısında Türkiye’nin fındık politikasında yapılması gereken değişiklikler belirlenmeye çalışılmıştır. Bunlar ışığında Türkiye’nin fındık politikası; fiyat destekleme sistemi, dikim alanlarına sınırlandırma getirilmesi, ihracata standart ve fon uygulaması ile ithalata gümrük vergisi uygulamalarına dayanmaktadır. Çalışma kapsamında öneri olarak; Üretimin yönlendirilmesi ve üreticilerin “fındık üretici birliği” çatısı altında örgütlenmelerini sağlayacak götürü yardımların verilmesi, kredi, gübre ve ilaç sübvansiyonlarının birlikler aracılığıyla üreticilere sağlanması, Fiskobirlik’in yönetim ve sorumluluğunun ortaklarına verilmesi ve serbest piyasa koşullarına göre çalıştırılması, fındık ticaretinin uluslararası piyasalarda kabul görecek şekilde kurallara bağlanması gibi hususlar belirtilmiştir. Ayrıca devletin 1964 yılından itibaren sağladığı fiyat desteğinin 1970-1974 döneminden 1995-1996 dönemine kadar dikim alanlarında %66, üretimde ise %104 oranında bir artış sağladığı kaydedilmiştir.

Bozoğlu ve Kızılarıslan (1999), Türkiye’de Fındığa Uygulanan Fiyat Destekleme Politikasının Doğu Karadeniz Bölgesindeki Fındık Tarımına Etkileri adlı araştırmalarında, Türkiye’de fındığa uygulanan fiyat destekleme politikasının Doğu Karadeniz Bölgesindeki fındık dikim alanları, üretim miktarı, verim düzeyi, çiftçilerin eline geçen fiyat ve gelirler üzerine etkisi incelenmiş ve mevcut şartlar çerçevesinde yararlanılabilecek politika araçları ortaya konulmuştur. Ayrıca Giresun ve Ordu illerinde 1996 yılında yapılan bir çalışmada, işletmelerin elde ettikleri toplam aile gelirinin %62’sini tarım dışı sektörlerden, %35’ini ise fındık tarımından elde ettikleri sonucuna varıldığı belirtilmiştir.

Bozoğlu (2000), Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki fındık üretim ve ticaret politikalarını karşılaştırmalı olarak analiz etmiş ve Türkiye fındık politikalarının Avrupa Birliği politikalarına uyumu konusunda öneriler sunmuştur. Bu uyum açısından Türkiye’deki fındık destekleme fiyatı ve ihracat fonu politikalarının sona erdirilmesi ve bunların yerine doğrudan gelir desteği politikasının uygulanmasına başlanması gerektiği ifade edilmektedir. Eğer bu yapılırsa, fındık sektöründeki arz fazlalığının azaltılabileceği ve arz-talep dengesinin sağlanabileceği belirtilmektedir.

Cirav (2000), Fiskobirlik’in Özerkleştirilmesi konulu yazısında, Fiskobirlik’in özerkleştirilmesi gerektiğini ve tavan fiyat uygulamasından vazgeçilip taban fiyat uygulanması gerektiğini ortaya koymuştur. Ayrıca 500-600 ton fındık satmanın hedeflenmesi ve bunun için çalışılması ve Fiskobirlik’in piyasaya girmesi gerektiğini ifade etmektedir. Cirav (2000), Fındıkta, Tavan Değil, Taban Fiyat adlı yazısında fındık alım fiyatlarının belirlenmesinde büyük yanlışlık yapıldığını ve taban fiyattan ziyade tavan fiyat uygulamasına yer verildiğini ifade etmektedir. Ayrıca rekolte tahminlerinde fındık ihracatçı birliklerinin ve özel sektörün tahminlerinin de dikkate alınması gerekliliği üzerinde durmuştur. Sonuçta 600 bin ton rekoltenin olduğu bir yılda ihraç fiyatının iç fındığın kentali 300-350 dolar seviyesinde baz alınarak hesaplanması gerekliliğine yer verilmiştir.

Çobanoğlu (2000), Fındıkta Sorun isimli yazısında fındıktaki sorunun arz-talep dengesizliği, üretim alanlarının genişlemesi, destekleme politikalarının uygun şekilde uygulanmaması, iç piyasada tüketim

yetersizliği, fiyatların maliyetlere göre tespit edilmemesi gibi sebeplere bağlamaktadır. Çözüm olarak özel ve devlet sektörünün bir araya gelip birlikte hareket etmesi önerilmektedir.

Ünal ve ark. (2000), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu, Fındık Raporu adlı çalışmada, fındıkla ilgili genetik kaynaklar potansiyeli, üretim alanı, verim, teknoloji, üretim tesisleri, dış ticaret, stoklar, yurt içi tüketim, fiyatlar, istihdam, sektördeki yayım ve eğitim, sektördeki kamu kurum ve kuruluşları, önemli özel sektör kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve üretici kuruluşları ve faaliyetleri, sektörde araştırma faaliyetleri ve altyapısı, sektöre sağlanan destekler, uluslar arası kuruluşlar ve faaliyetleri, sektörle ilgili önemli projeler ve etkileri, diğer sektörlerle ilişkiler, dünyadaki durum ve diğer ülkelerle karşılaştırma konularına yer verilmiştir. Ayrıca sekizinci plan döneminde öngörülen gelişmeler, çeşitli açılardan yapılan değerlendirmeler ve alınması gereken tedbirler hakkında bilgiler verilmiş, 1993-1998 tarihleri arasındaki son beş yıl ortalamasında ihraç edilen fındığın değerinin 742 milyon dolar olduğu belirtilmiştir.

Dikmen (1999), Karadeniz Bölgesi ve Türkiye Ekonomisinde Fındığın Önemi, Sorunlar ve Öneriler adlı çalışmasında fındık üretimi, sanayii, ticareti ve pazarlamasında çalışanlarla birlikte 4,5 milyon insanın geçim kaynağını oluşturduğunu belirtmiş ve geleneksel bir ihraç ürünü olan fındığın Türkiye tarım ürünleri içinde 900 milyon dolar döviz geliri ile en fazla döviz kazancı sağlayan birkaç üründen birisi olduğunu tespit etmiştir. Ülkemizdeki fındık ihracatının tamamının özel sektör tarafından yapıldığını ve Fiskobirlik'in ihracat açısından bir öneminin olmadığını bildirmiştir. Fındık üreticilerinin korunması ve fındık tarımının sürekliliğinin sağlanması için, taban fiyat politikasının rasyonel bir şekilde sürdürülmesi gerektiğini ve fındık ihracatçısının sorunları da dikkate alınarak ihracatı teşvik edici döviz bazında düşük faizli kredi sağlanmasına yönelik politikalara önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca dünyada en çok tüketilen kuru meyvenin fındık olduğunu ve fındığın dünya kuru meyve tüketimi içindeki payının %35 olduğunu ifade etmiştir.

Gürsoy (2000), Fındık Raporu adlı çalışmada, fındığın üretim ve pazarlamasında karşılaşılan problemler ve çözüm önerileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Ordu ili ve tüm fındık bölgelerini ilgilendiren genel yapısal bozukluklar ele alınmış ve bunları düzeltici alternatif çözüm önerileri ileri sürülmüş ve tartışılmıştır. Bu kapsamda fındığın problemleri; genel yapısal problemler, üretim ve üretici ile ilgili problemler ile tüketim ve pazarlama problemleri olarak üç grupta ele alınmıştır. Fındık veriminin düşük olmasının maliyetleri artırdığı ifade edilerek, Türkiye'de dekara verimin 70-110 kg, ABD'de 150-200 kg olduğuna yer verilmiştir.

Sarımeşeli ve Aydoğmuş (2000), Dünya Fındık Piyasasının Ekonomik Analizi ve Türkiye İçin Optimum Politikaların Saptanması adlı çalışmalarında öncelikle dünya fındık piyasasında yer alan başlıca üretici (ihracatçı) ve tüketici (ithalatçı) ülkelerin davranışsal özellikleri ekonomik yöntemlerle belirlenmiştir. Türkiye açısından alternatif politikaların üretim, ihracat, üretici gelirleri, stoklar ve üretici refahı üzerindeki muhtelif etkileri sistematik olarak tespit edilmiş ve karşılaştırılmıştır.

Yılmaz (1990), Türkiye fındık piyasasını geniş ve etraflı bir şekilde analiz etmiş, bu sektörün Türkiye ekonomisindeki önemini vurgulamış ve daha istikrarlı bir ortamda üretimin devam ettirilmesi, iç

tüketimin artırılması ve ihracat patlaması sağlanması için geliştirilmesi gereken politikalar üzerinde durulmuştur. Üretim, tüketim, hasat, nakliye, haberleşme, stok, dereceleme, standardizasyon, işleme, fiyat ve uluslar arası ticaret sınırlamalarını da içine alan fındık sektörünün performansını geliştirecek öneriler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.2. Çalışmanın Amacı

Türkiye dünya fındık üretiminin yaklaşık % 75'ini ve fındık ihracatının % 80'ini elinde bulunduran bir ülke olarak fındık piyasasıyla ilgili uygun politikalar takip etmelidir. Bu politikalar vasıtasıyla fındık üreticisi, tüketicisi ve ülke ekonomisi için daha iyi sonuçların elde edilmesi mümkün olacaktır. Sektör ile ilgili uygun politikaların oluşturulmasına katkıda bulunacak kantitatif bir çalışmanın gerekliliği ve böyle bir çalışmanın mevcut boşluğu dolduracağına inanılmaktadır. İfade edilen bu hususlar doğrultusunda, Türkiye Fındık Piyasası için bir ekonometrik modelin oluşturularak, sektörde uygulanan politikaların ve alternatif politika senaryolarının analizi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu genel amaç çerçevesinde araştırmanın özel amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir.

1. Fındık piyasasının mevcut durumunun belirlenmesi
2. Fındık piyasasının ekonometrik modelinin tahmin edilmesi
3. Model sonuçlarının sektörde uygulanan politikalar açısından değerlendirilmesi
4. Sonuçların alternatif politika önerisi oluşturmada kullanılması

1.3. Çalışmanın İçeriği

Giriş kısmından sonra raporun ikinci kısmında fındık sektöründe 1980-2000 yılları arasında meydana gelen değişimler, üretim, işleme, dış ticaret, tüketim ve hükümet politikaları alt başlıkları altında ortaya konulmuştur. Üçüncü kısımda, verilerin nasıl temin edildiğini, hangi verilerin kullanıldığını ve bu veriler kullanılarak yapılan analizlerde hangi yöntemlerin takip edildiğini içeren materyal ve metottur. Dördüncü kısımda ise araştırma bulguları, anket çalışması sonuçları ve modelden elde edilen sonuçlar alt başlıkları ile verilmiştir. Son kısımda ise araştırma raporunun sonuçlarını özetleyen sonuç ve bu sonuçlar dikkate alınarak sektörün problemlerine yönelik öneriler verilmiştir.

II. FINDIK SEKTÖRÜ

Fındık sektörünün çeşitli yönleriyle nasıl bir tarihi seyir izlediği özellikle son 21 yıl dikkate alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sektörü farklı açılardan ele almak için konular; üretim, işleme, ihracat, tüketim ve politikalar başlıkları altında analiz edilmiştir.

2.1. Üretim

Dünya fındık üretiminin en önemli kısmını elinde bulunduran Türkiye, 1980 yılından beri payını sürekli artırarak bu payı yaklaşık %60'dan %75'e çıkarmıştır (Tablo 2.1). Diğer taraftan bu dönemde ABD fındık üretim payını korurken, İtalya, İspanya ve Yunanistan paylarını sırasıyla yaklaşık %25, %6 ve %2,2'den %15, %2,3 ve %0,3'e düşürmüştür. Ayrıca bu dönemin son yıllarında Türk Cumhuriyetlerinin payında artış olurken geri kalan ülkelerin azalma olduğu görülmektedir. Son yıllardaki yüksek destekleme fiyatı uygulamasının dünya fiyatlarını artırarak fındık üretimini, İtalya, İspanya ve Türk Cumhuriyetleri gibi fındık üretiminde rakip ülkeler için cazip hale getirmesinden ve dolayısıyla bu ülkelerdeki fındık üretiminin artmasından endişe edilmektedir. Zaten Türkiye açısından genişletilmesinde büyük sıkıntılar yaşanan dünya pazarının bu şekilde daraltılmasına neden olunacağı ifade edilmektedir.

Tablo 1. Ülkeler itibariyle fındık üretim payları

Yıllar	Türkiye	İtalya	ABD	İspanya	Yunanistan	Türk Cumhur.	Diğer	Dünya
1980	59,5	24,0	3,3	7,1	2,1	0,0	4,0	100,0
1981	64,3	23,9	2,5	4,2	2,2	0,0	3,0	100,0
1982	56,0	28,2	4,3	5,0	2,3	0,0	4,1	100,0
1983	66,5	23,1	1,3	5,2	1,5	0,0	2,4	100,0
1984	69,6	18,6	2,8	3,0	2,2	0,0	3,8	100,0
1985	48,0	31,4	6,0	8,1	1,9	0,0	4,7	100,0
1986	63,2	22,9	2,9	4,4	2,3	0,0	4,3	100,0
1987	59,2	23,9	4,2	6,1	1,6	0,0	4,9	100,0
1988	66,2	21,4	2,5	3,3	2,6	0,0	3,9	100,0
1989	73,7	17,0	1,6	3,3	1,0	0,0	3,4	100,0
1990	67,1	19,6	3,5	3,8	1,2	0,0	4,8	100,0
1991	60,7	24,7	4,5	3,5	1,3	0,0	5,5	100,0
1992	73,1	16,2	3,5	3,7	0,8	0,8	1,9	100,0
1993	64,4	19,2	7,9	2,6	1,0	1,0	4,0	100,0
1994	71,3	18,6	2,8	3,3	0,7	0,7	2,6	100,0
1995	69,8	18,2	5,4	2,4	0,7	0,8	2,7	100,0
1996	72,0	19,4	2,8	1,1	0,5	1,1	3,2	100,0
1997	67,9	16,3	7,1	3,5	0,5	1,1	3,6	100,0
1998	75,3	16,6	1,8	2,1	0,3	1,0	2,8	100,0
1999	73,1	15,0	4,3	3,5	0,3	1,0	2,8	100,0
2000	74,9	15,3	2,9	2,4	0,3	1,0	3,1	100,0

Kaynak: <http://www.apps.fao.org/page>

Ele alınan 21 yıllık dönemde fındık üretimi, fındık dikim alanları ve dekara fındık verimliliğinin Karadeniz bölgesinin doğu ve batısı arasındaki dağılımı önemli değişiklikler göstermektedir (Tablo 2.2). Fındık dikim alanları ve dekara fındık veriminde batı bölgesinde meydana gelen artış, bu bölgede üretimi de önemli miktarda artırmıştır. İlk ve son iki yılın ortalamasına göre batı bölgesindeki fındık üretiminin

toplam üretimdeki payı, doğu bölgesinin aleyhine %36'dan %45'e yükselmiştir. Bu 21 yıllık dönemde batı bölgelerinde fındık dikim alanları ise % 32'den %40'a yükselirken verimlilik, 3 yıl hariç doğu bölgesinden daha fazla olmuştur. Batı bölgesindeki dekara fındık verimi, bu yıllarda doğu bölgesinden %1 ile %62 arasında daha fazla olmuştur. Tüm bu veriler, fındık dikim alanlarının batıya doğru yaygınlaştığını ve batıdaki fındık üretim payında gittikçe önemli bir artış olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Fındık üretimi, dikim alanı ve dekara veriminin Batı ve Doğu illeri karşılaştırması

Yıllar	Üretim			Dikim alanı			Verim		
	Türkiye	Batı	Doğu	Türkiye	Batı	Doğu	Batı	Doğu	B / D
	bin ton	pay %	pay %	bin ha	pay %	pay %	Kg/da	Kg/da	oran %
1980	250	0,38	0,62	385	0,32	0,68	73	63	1,15
1981	404	0,34	0,66	390	0,32	0,68	98	88	1,11
1982	214	0,39	0,61	395	0,33	0,67	63	55	1,15
1983	420	0,37	0,63	400	0,33	0,67	112	96	1,17
1984	280	0,32	0,68	405	0,33	0,67	63	61	1,03
1985	184	0,41	0,59	405	0,34	0,66	50	31	1,62
1986	302	0,46	0,54	410	0,34	0,66	89	60	1,49
1987	280	0,38	0,63	415	0,35	0,65	68	68	1,01
1988	418	0,45	0,55	420	0,35	0,65	119	81	1,46
1989	551	0,38	0,62	427	0,37	0,63	130	119	1,09
1990	376	0,38	0,62	435	0,36	0,64	87	72	1,20
1991	380	0,40	0,60	446	0,37	0,63	89	76	1,17
1992	530	0,37	0,63	450	0,37	0,63	109	117	0,93
1993	301	0,39	0,61	470	0,37	0,63	61	58	1,05
1994	600	0,43	0,57	500	0,39	0,61	124	96	1,30
1995	435	0,35	0,65	500	0,39	0,61	75	84	0,89
1996	464	0,43	0,57	525	0,39	0,61	92	73	1,27
1997	470	0,43	0,57	525	0,39	0,61	93	68	1,38
1998	595	0,47	0,53	540	0,40	0,60	127	92	1,38
1999	532	0,39	0,61	540	0,40	0,60	85	101	0,84
2000	475	0,51	0,49	544	0,39	0,61	112	78	1,44

Not: Doğuyu, Ordu, Giresun, Trabzon ve Artvin, Batıyı ise Samsun, Bartın, Zonguldak, Sakarya ve Bolu illeri oluşturmaktadır.
Kaynak: Anonim 1975-2001

2.2. İşleme

Fındık işleme fabrikalarını, kırma, kavurma, beyazlatma, çeşitli ürünlere işleme ve yağ fabrikaları şeklinde beş gruba ayırmak mümkündür. Bu fabrikaların sayısı, üretimi ve kapasite kullanım oranları tablo 2.3'de verilmiştir (Anonim, 2000c). Sektördeki en yaygın olan fındık kırma fabrikalarının kurulu kapasitesinin, 1996 yılı fındık üretimi olan 464 bin tonun çok üzerinde olduğu ve dolayısıyla aşırı bir kapasitenin oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Tabloda 2.3'de de görüldüğü gibi bu kapasitenin sadece % 18.5'i kullanılmaktadır. Diğer kavurma, beyazlatma, farklı ürünlere ve yağ işleme fabrikalarında kapasite kullanım oranları daha yüksek olup %40,2 ile %69 arasında değişmektedir. Toplamda ise bu oranın %29.1 olduğu yine tablodan anlaşılmaktadır.

İşleme sektöründeki dağılımı, sırasıyla Ordu, Giresun, Sakarya, Samsun, Trabzon ve Bolu illerinde yoğunlaşmıştır. Yüksek destekleme fiyatı ve teşvik sonucu batı bölgelerinde fındık üretiminin yaygınlaşması, bu bölgelerde fındık kırma ve işleme tesislerinin de artmasına neden olmuştur

Tablo 3. Fındık işleme sektöründe işyeri sayısı, üretim ve kapasite kullanım oranları, 1996

Fabrika tipi	İşyeri Adet	Kurulu kapasite Ton / yıl	Üretim Ton / yıl	Kapasite kul. oranı %
Kırma	83	657.880	121.419	18,5
Kavurma	31	136.265	73.984	54,3
Beyazlatma	7	10.806	4.384	40,2
Farklı ürünler	33	119.385	69.774	58,4
Yağ	3	62.000	42.750	69,0
Toplam	157	926.336	269.713	29,1

Kaynak: Anonim, 2000c

2.3. Dış Ticaret

Türkiye, son yılların rakamlarına göre toplam dünya fındık ihracatının yaklaşık % 80'ini elinde bulundururken incelenen 21 yıllık dönemde az da olsa ihracattaki payında dalgalanmalarla beraber bir artış trendi olduğu ve bu payın ilk ve son iki yılın ortalamasına göre %74.2'den %77.6'ya çıktığı görülmektedir (Tablo 2.4). İtalya ve İspanya ihracattaki paylarını sırasıyla %14.8 ve %5.3'den %10.4 ve %2.4'e düşürürken, ABD ve Almanya payını korumuştur. Diğer dünya ülkelerinin payı ise, %1.9'dan %5.7'ye yükselmiştir. Bu durum, Türkiye'nin özellikle büyük çoğunluğu Kafkas ve Türk Cumhuriyetleri olan diğer dünya ülkelerindeki gelişmeleri yakından takip etmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Ülkeler itibarıyla iç fındık ihracat payları

Yıllar	Türkiye	İtalya	Almanya	İspanya	ABD	Diğer	Dünya
1980	75,3	12,1	2,2	7,3	1,3	1,8	100,0
1981	73,0	17,5	3,2	3,2	1,1	2,0	100,0
1982	75,3	16,4	3,2	1,7	0,8	2,5	100,0
1983	68,1	20,1	4,2	4,9	0,9	1,8	100,0
1984	76,4	13,5	3,9	3,3	0,5	2,3	100,0
1985	64,4	21,5	6,4	3,1	0,9	3,8	100,0
1986	77,1	11,7	4,2	2,7	2,2	2,2	100,0
1987	71,4	12,9	6,6	4,3	1,0	3,8	100,0
1988	68,7	19,5	3,7	4,2	0,9	3,0	100,0
1989	64,0	25,0	3,2	4,3	0,8	2,7	100,0
1990	78,6	13,7	2,5	1,9	0,7	2,6	100,0
1991	74,1	17,3	3,2	2,6	0,6	2,2	100,0
1992	78,9	12,7	2,9	1,1	1,0	3,4	100,0
1993	77,0	11,4	4,0	3,4	0,9	3,4	100,0
1994	77,8	8,4	3,3	1,7	3,0	5,8	100,0
1995	87,3	5,1	3,1	0,8	0,9	2,7	100,0
1996	78,1	11,0	4,2	1,8	1,3	3,6	100,0
1997	76,8	10,1	4,2	2,8	1,9	4,2	100,0
1998	79,4	9,3	3,1	1,9	1,6	4,8	100,0
1999	75,7	11,5	2,5	2,8	1,0	6,5	100,0

Kaynak: <http://apps.fao.org/page>

Dünya fındık ithalatında ilk sırayı, % 40 civarında büyük bir farkla elinde bulunduran Almanya, bu payını %35,3 ile 43,2 arasındaki dalgalanmaya rağmen korumuştur (Tablo 2.5). Dünya fındık ithalatı içindeki payını en fazla artıran İtalya, ilk ve son iki yılın ortalamasına göre %2'den %11,3'e payını çıkarırken, Belçika-Lüksembourg, ABD, İspanya ve Polonya da ithalattaki paylarını belirgin bir şekilde artırmışlardır. Diğer taraftan Fransa, İsviçre, Avusturya, Hollanda, İngiltere ve diğer ülkeler paylarını yine

belirgin bir şekilde azaltmışlardır. Burada dikkat çeken husus, dünya fındık üretiminde Türkiye'nin arkasından 2., 3. ve 4. sırayı paylaşan İtalya, ABD ve İspanya'nın dünya ithalatındaki paylarını önemli bir şekilde artırmış olmalarıdır. Dikkat edilirse fındık ithalatının yaklaşık %85'ini Avrupa ülkeleri yapmaktadır. Bu durum, dünyanın diğer kıtalarında da fındık için pazar aramanın ve böylece ihracat imkanlarını artırmanın gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Pazar oluşturmak için de piyasalara yönelik düzenli bir şekilde reklam ve promosyon faaliyetleri yapmak gerekmektedir.

Tablo 5. Ülkeler itibariyle iç fındık ithalatı

Yıllar	Almanya	İtalya	Fransa	Bel-Lüks	İsviçre	ABD	Avusturya	İspanya	Polonya	Hollanda	İngiltere	Diğer	Dünya
1980	39,1	3,3	10,6	2,8	9,1	1,7	4,9	0,0	0,0	4,0	4,0	20,4	100,0
1981	42,4	0,6	11,9	3,4	7,9	1,3	5,3	0,0	0,0	3,9	4,5	18,8	100,0
1982	41,7	1,9	10,4	3,7	8,1	2,4	5,6	0,0	0,0	3,9	4,5	17,8	100,0
1983	37,1	0,6	9,9	3,4	7,1	1,5	5,1	0,0	0,0	3,4	4,8	27,2	100,0
1984	36,1	1,8	9,2	3,1	7,0	2,2	4,3	0,0	0,0	3,7	5,2	27,4	100,0
1985	40,6	4,8	10,6	4,1	7,2	2,6	4,6	0,1	0,0	3,8	4,9	16,6	100,0
1986	42,1	3,0	10,6	3,9	9,1	1,0	5,7	0,1	0,0	3,7	5,5	15,4	100,0
1987	39,7	6,8	9,6	4,0	7,4	1,3	5,0	0,1	0,0	3,7	4,0	18,5	100,0
1988	37,2	5,4	9,7	4,3	8,1	1,9	5,6	0,2	0,0	4,4	4,9	18,4	100,0
1989	38,5	4,2	9,8	5,4	7,8	2,0	5,7	0,2	0,0	3,9	4,4	18,2	100,0
1990	39,0	5,0	9,1	4,4	7,3	2,1	5,8	0,9	0,0	4,6	2,8	19,0	100,0
1991	43,0	7,4	9,8	4,5	7,4	1,7	5,2	1,9	0,0	3,6	2,1	13,4	100,0
1992	43,2	6,0	9,6	5,6	7,4	1,8	5,1	2,1	0,5	3,6	2,3	12,6	100,0
1993	40,4	8,0	7,8	5,0	7,4	1,9	5,5	2,0	0,5	4,2	3,9	13,4	100,0
1994	40,7	11,2	7,2	5,5	6,4	1,5	4,0	1,8	0,5	5,1	2,3	14,0	100,0
1995	41,2	10,3	8,3	5,1	6,3	3,1	3,2	2,3	0,7	3,1	2,4	14,1	100,0
1996	43,7	10,1	7,6	4,5	6,2	2,1	3,0	2,4	1,6	3,1	1,7	14,0	100,0
1997	42,9	8,9	8,2	7,1	6,7	1,9	2,3	1,9	1,9	2,1	1,8	14,3	100,0
1998	35,3	11,9	9,9	7,5	6,9	2,5	2,3	2,2	2,0	1,2	1,9	16,3	100,0
1999	39,5	10,6	9,1	5,8	6,7	3,0	2,4	2,2	2,2	1,8	1,4	15,2	100,0

Kaynak: <http://apps.fao.org/page>

Türkiye'de hesaplanan ihracat rakamlarının FAO'nun rakamlarına göre biraz daha yüksek olduğu ve dolayısıyla Türkiye'nin dünya ihracatındaki payının %67 ile %95 arasında değiştiği görülmektedir (Tablo 2.6). Fiskobirlik'in yaptığı ihracatın toplam Türkiye ihracatındaki payı, seksenli yılların başında %30 civarında iken, tedrici olarak son yıllarda sıfırlanmıştır. Yani, Fiskobirlik artık ihracat yapmamaktadır. Türkiye 1991 yılından sonra çok cüzi seviyede özellikle Kafkasya ve Türk Cumhuriyetlerinden fındık ithalatı yapmaya başlamış olup ithalat miktarı 6 ile 301 ton arasında gerçekleşmiştir. Fındık ihracat piyasasında fındık fiyatlarıyla rakip ürün olan badem fiyatları arasındaki oran önem arz etmektedir. Badem fiyatları, fındık fiyatlarına göre son 21 yılda sürekli azalmış ve badem fiyatının fındık fiyatına oranı ilk ve son iki yılın rakamlarına göre %69'dan %56'ya düşmüştür. Bu durum fındık ihracatı için istenmeyen bir durum olup, bademin fındık yerine ikame edilmesine neden olmaktadır. Diğer taraftan fındık ihracat fonunun, kg başına yaklaşık bir dolardan 8 sente düşmesi ihracat açısından olumlu bir gelişmedir.

Tablo 6. Türkiye iç fındık ihracatına yönelik veriler

Yıllar	Toplam ihracat	Türkiye / dünya	FKB ihracatı	FKB / Türkiye	İthalat	Dünya badem fiyatı	Dünya fındık fiyatı	Badem fiyatı / Fındık fiyatı	İhracat fonu
	(iç) ton	%	(iç) ton	%	(iç) ton	\$ / 100 kg	\$ / 100 kg	%	cent / kg
1980	101.516	78,3	37.129	36,6	0	250	403	62,1	230
1981	85.090	67,3	23.549	27,7	0	237	310	76,4	95
1982	126.080	87,2	61.606	48,9	0	170	216	78,7	65
1983	134.360	80,0	39.243	29,2	0	148	217	68,0	95
1984	150.809	85,0	31.215	20,7	0	302	221	136,8	110
1985	108.315	78,7	20.148	18,6	0	211	292	72,3	100
1986	136.886	82,0	7.781	5,7	0	187	341	54,9	100
1987	132.214	79,6	22.704	17,2	0	191	377	50,6	100
1988	140.246	78,3	9.223	6,6	0	194	337	57,7	75
1989	131.067	75,5	14.621	11,2	0	201	266	75,9	60
1990	195.645	86,1	27.114	13,9	0	190	291	65,1	40
1991	169.150	83,6	10.556	6,2	52	199	288	68,9	40
1992	173.213	92,6	6.440	3,7	20	197	269	73,4	10
1993	193.751	91,6	2.760	1,4	53	185	290	63,8	10
1994	186.235	87,3	4.864	2,6	6	245	383	64,1	10
1995	241.437	95,3	487	0,2	28	247	323	76,7	10
1996	198.348	80,0	1.333	0,7	30	247	309	79,9	10
1997	202.553	88,2	126	0,1	301	235	441	53,2	8
1998	201.802	83,7	0	0,0	295	244	422	57,9	8
1999	193.050	82,1	1906	1,0	201	196	368	53,1	8
2000	178.220	81,0	259	0,1	200	193	328	58,8	8

Kaynak: Anonim 1975-2001, Anonim 1980-2001, <http://apps.fao.org/page>

2.4. İç Tüketim

Türkiye’de fındık iç tüketimi konusunda güvenilir rakamlar yoktur. Mevcut rakamlar çok yuvarlak ve bazı yıllar itibariyle hiç değişiklik göstermemektedir. Bu konuda yapılmış olması gereken ciddi çalışmaların eksikliği hissedilmektedir. Yıl başı stoku, o yılki üretim ve yine o yılki ithalatın toplamından o yılki ihracat ve yıl sonu stoku çıkarıldığı zaman iç tüketimin elde edilmesi gerekir. Fakat bu yolla yapılan hesaplamalarda bazı yıllar çok anormal rakamlar elde edilmiştir. Bu yolla elde edilen rakamlar, mevcut rakamlar, gelir seviyesi, nüfus, tüketici fiyatları ve yapılan bazı çalışmalarda kullanılan rakamlar dikkate alınarak bu çalışmada kullanılan tüketim miktarları elde edilmiştir (Tablo 2.7).

Çalışılan 21 yıllık dönem içerisinde ortalama 29.876 ton iç fındık olan yurtiçi tüketim miktarı, 18.300 tondan 41.900 tona yükselmiştir. Kişi başına fındık tüketimi ise bu dönemde ortalama 533 gram olurken, 412 gramdan 642 grama yükselmiştir. Hem üretici eline geçen 1987 reel fiyatları, hem de tüketici eline geçen 1987 reel fiyatları çalışılan bu 20 yıllık dönemde önemli artış göstermiştir. Bu artışta artan destekleme fiyatlarının önemli bir rolü vardır. Bu yirmi yıllık dönemde ortalama tüketici fiyatlarının, üretici fiyatlarından %66 daha fazla olduğu ve bu fazlalığın %2 ile %119 arasında değiştiği görülmektedir. Bu kadar işlenen bir ürün için ortalama %66 pazarlama marjı çok yüksek görülmemektedir. Türkiye’de gelir seviyesinin özellikle son yıllarda düşmesi, fındık tüketim alanlarının yaygınlaştırılmaması, ceviz ve antep fıstığı gibi ikame ürünlerin özellikle tatlılarda geleneksel olarak yaygın bir şekilde kullanılması ve yeterli reklam faaliyetinin yapılamaması fındık tüketimi artışının önündeki engeller olarak sıralanabilir.

Tablo 7. Fındık iç tüketimi, fert başına tüketim, üretici tüketici fiyatları ve pazarlama marjı

Yıllar	Tüketim ton	Nüfus bin kişi	Fert baş. tüketim gram	Üretici fiyatı TL/kg	Tüketici fiyatı TL / kg	T. fiyatı / Ü. fiyatı %
1980	18.300	44.438	412	948	1.950	206
1981	20.150	45.366	444	1.101	1.810	164
1982	21.150	46.312	457	1.260	2.071	164
1983	24.300	47.864	508	1.125	1.849	164
1984	25.500	49.070	520	1.227	2.017	164
1985	28.250	50.306	562	2.306	3.791	164
1986	29.500	51.433	574	1.750	2.877	164
1987	31.000	52.561	590	2.600	2.652	102
1988	28.750	53.715	535	2.375	3.634	153
1989	31.200	54.893	568	1.739	3.172	182
1990	31.400	56.203	559	1.363	2.650	194
1991	31.500	57.305	550	1.708	2.535	148
1992	30.650	58.401	525	1.390	2.830	203
1993	28.750	59.491	483	2.447	2.964	121
1994	30.400	60.576	502	2.858	6.254	219
1995	31.100	61.644	505	2.538	4.148	163
1996	32.000	62.697	510	3.301	3.792	115
1997	32.200	62.866	512	3.719	5.290	142
1998	37.950	63.459	598	3.314	4.986	150
1999	41.450	64.336	644	2.691	5.188	193
2000	41.900	65.225	642	2.412	5.159	214
Ortalama	29.876	55.627	533	2.103	3.410	166

Kaynak: Anonim 1975-2001, Anonim 1980-1997, Anonim 1980-1999

2.5. Politikalar

Türkiye fındık sektöründe uygulanmış ve uygulanmakta olan politikalar, fiyat desteklemesi, dikim alanlarının sınırlandırılması, dış ticaret politikaları ve pilot olarak uygulanan doğrudan gelir desteğinden oluşmaktadır. Yıllardan beri uygulanan bu politikalardan bazıları, Türkiye fındık sektörü üzerinde önemli etkilere sahip olmuştur. Bu etkilerden en önemlisi fındık dikim alanlarının, geleneksel üretim bölgelerinden batı bölgelerine kayması ve dikim alanlarının son 35 yılda yaklaşık %70, üretimin ise yaklaşık %110 artmasıdır. Bu politikaları, aşağıdaki alt başlıklarda kısa ve özlü şekilde açıklamakta fayda vardır.

2.5.1. Fiyat Desteklemesi ve Fındık Alımları

Fındık desteklemesi ile ilgili politikaları 1935 yılı öncesi, 1935-1964 ve 1964 sonrası olarak üç devre halinde ele almak mümkündür. Türkiye'nin batı ülkelerine ihracatı 15. yüzyıla kadar geri gitmektedir. Bu ticaret, 1879 yılına kadar Osmanlı gemicileri tarafından yürütülürken, sonraları batılı şirketler tarafından ve özellikle bir İsviçre firması tarafından yapılmaya başlamıştır. 1935 yılında ilk fındık kongresi yapılmış ve aynı yıl 2835 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu çıkarıldıktan sonra fındık tarım satış kooperatifleri kurulmaya başlamıştır. Bu kurulan kooperatiflerin bir araya gelmesiyle 1938 yılında FİSKOBİRLİK kurulmuş ve bu tarihten itibaren fındık alımı yapılmaya başlanmıştır. Bu alımlarda kâr ve zarar üreticilere ait iken, sürekli zarar ettiği gerekçe gösterilerek kurumun yapısı 1964 yılında devletleştirilmiş ve alımlar devlet adına yapılmaya başlanmıştır.

Fındık destekleme fiyatı bir taban fiyat gibi işlev görmüş, fakat ödemeler zamanında yapılmadığı için çiftçi taban fiyatının altında fındığını tüccara satmak zorunda kalmış ve dolayısıyla piyasa fiyatı taban fiyatının altına düşmüştür. Fındık taban fiyatları, bazı dalgalanmalara rağmen 1980 yılından itibaren bir artış trendinde olmuştur (Tablo 2.8). Piyasa fiyatının, taban fiyatını sıkı bir şekilde takip ettiği yine bu tablodan anlaşılmaktadır. Fındık taban fiyatı, 1982 yılı hariç bütün yıllarda maliyetin üzerinde olmuş ve maliyetin taban fiyatına oranı, %40,6 ile %91,7 arasında değişmiştir. Bu rakamlar, taban fiyatı belirlenirken maliyetlerin istikrarlı bir şekilde dikkate alınmadığını göstermektedir. Fındık piyasa fiyatının ise sadece 1980, 1982 ve 1992 yıllarında maliyetin altında kaldığı ve bu yılların dışında maliyetin piyasa fiyatına oranı, %47,8 ile % 98,4 arasında değiştiği görülmektedir.

Tablo 8. Destekleme fiyatı, piyasa fiyatı ve maliyetlerin karşılaştırılması

Yıllar	Destekleme fiyatı	Piyasa fiyatı	Maliyet	Maliyet / D. fiyatı	Maliyet / P. fiyatı
	TL / kg, 1987=100	TL / kg, 1987=100	TL / kg, 1987=100	%	%
1980	869	474	684	78,6	144,2
1981	626	551	429	68,6	77,9
1982	630	630	705	111,9	111,9
1983	615	562	399	64,9	70,9
1984	574	613	525	91,3	85,5
1985	1.096	1.153	753	68,7	65,3
1986	908	875	687	75,7	78,5
1987	1.200	1.300	706	58,9	54,3
1988	1.389	1.188	732	52,7	61,6
1989	1.152	869	553	48,0	63,6
1990	794	681	671	84,5	98,4
1991	911	854	745	81,7	87,2
1992	913	695	742	81,3	106,7
1993	1.207	1.223	1.107	91,7	90,5
1994	1.625	1.429	712	43,8	49,8
1995	1.160	1.269	896	77,2	70,6
1996	1.596	1.651	924	57,9	56,0
1997	2.190	1.859	889	40,6	47,8
1998	1.712	1.657	1.202	70,2	72,5
1999	1.625	1.345	1.233	75,9	91,7
2000	1.220	1.206	1.049	86,0	87,0

Kaynak: Anonim 1975-2001

Fındık destekleme fiyatı uygulaması sonucu, bir tarım satış kooperatifi konumunda olan FİSKOBİRLİK destekleme alımları yapmıştır. Bu alımların dağılımı 1980-2000 yılları arasında büyük bir dalgalanma göstermiş ve toplam üretim içindeki payı %0,7 ile %65 arasında değişmiştir (Tablo 2.9). Bu dalgalanmalara rağmen, trend olarak FKB'nin alım miktarının giderek azaldığı söylenebilir. Bu alım miktarları, arz talep dengesizliği nedeniyle önemli bir stok yükünü de beraberinde getirmiştir.

Yıl sonu itibariyle toplam stoklar, çok az olan 1980, 1987 ve 1994 yılları çıkarılırsa, o yılki üretimin %20 ile %95'lik bir payını oluşturduğu görülmektedir. Yıl sonu itibariyle o yılın ürününe ait stoklar ise yine çok düşük olan üç yıl çıkarılırsa, %3 ile %49 oranında değiştiği görülmektedir. Tüm bu rakamlar, fındık stokunun ne kadar fazla olduğunu ve yük getirdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 9. FKB alımları ve stokların üretim içindeki payları

Yıllar	FKB alımı (kab) ton	Alım / Üretim %	Toplam stok (kab.) ton	T.stok / üretim %	Yıllık stok (kab.) ton	Y. stok / Üretim %
1980	101.151	40,5	406	0,2	406	0,2
1981	262.863	65,0	304.922	75,4	107.863	26,7
1982	94.559	44,2	203.258	95,0	64.925	30,3
1983	216.591	51,6	314.435	74,9	194.844	46,4
1984	65.960	23,6	216.269	77,2	28.274	10,1
1985	11.921	6,5	94.913	51,6	5.522	3,0
1986	57.829	19,2	76.103	25,2	47.697	15,8
1987	20.887	7,5	17.969	6,4	13.807	4,9
1988	143.804	34,4	83.517	20,0	85.517	20,4
1989	307.815	55,9	334.231	60,7	267.927	48,7
1990	129.591	34,5	298.441	79,4	89.176	23,7
1991	85.146	22,4	212.454	56,0	82.963	21,9
1992	186.216	35,1	275.580	52,0	172.700	32,6
1993	2.221	0,7	159.778	53,2	2.210	0,7
1994	62.691	10,4	24.291	4,0	4.176	0,7
1995	34.292	7,9	87.809	20,2	33.207	7,6
1996	105.095	22,6	129.270	27,9	105.084	22,6
1997	64.664	13,8	141.310	30,1	38.798	8,3
1998	238.782	40,1	299.754	50,4	235.526	39,6
1999	142.782	26,9	313.277	58,9	141.592	26,6
2000	91.596	19,3	317.719	66,9	90.742	19,1

Kaynak: Anonim 1975-2001

2.5.2. Dikim Alanlarının Sınırlandırılması

Dikim alanlarının artması ve dolayısıyla fındık arzının toplam talebin üzerine çıkması ve arz talep dengesinin bozulmaya başlaması, dikim alanlarının sınırlandırılmasını gündeme getirmiştir. Nitekim 16.6.1983 tarihinde çıkarılan 2844 sayılı “Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi Hakkında Kanun” altı ay içinde sınırlandırılacak alanların belirlenmesini öngörmektedir (Anonim, 1983). Fakat bu alanların belirlenmesi ancak altı yıl sonra 9.7.1989 tarihinde çıkarılan yönetmelik ile sağlanmıştır (Anonim, 1989). Bu yönetmelik, fındık üretiminin rakımı 750 metreye kadar olan yüksekliklerde, eğimi en az %12 olan arazilerde ve 4. ve daha yukarı sınıftaki arazilerde yapıldığını belirtilirken, Giresun ve Trabzon il merkezleri ile ilçeleri ve Bolu ilinin Akçakoca, Zonguldak ilinin Ereğli ilçeleri yukarıdaki eğim ve yükseklik sınırlamalarının dışında tutulmuştur. Daha sonra yukarıdaki yönetmeliğe ek olarak 11.5.1990 tarihinde yayınlanan yönetmelikle, Zonguldak ilinin Alaplı ilçesi de sınırlamaların dışında tutulmuştur (Anonim, 1990). Bu yönetmelik çerçevesinde verilen beyanlar dikkate alınarak fındık üretimine izin verilecek alanlar, 3.2.1993 tarihinde bakanlar kurulu kararıyla ilan edilmiştir (Bozoğlu, 1999). Bu karar ile Samsun, Çarşamba ve Terme ilçelerinde ve Ordu'nun merkezindeki taban arazilerde fındık dikimine izin verilirken, Samsun'un Tekkeköy ve Salıpazarı gibi meyilli araziye sahip ilçelerine izin verilmemiştir. Bu yasa ve yönetmeliklere rağmen yasaklanan alanlarda fındık üretimine devam edilmiştir. Yine 25.2.1995 tarihinde resmi gazetede yayınlanan ek bir kararname ile süresini doldurmayan fındık bahçelerinin de çiftçinin isteği üzerine tazminat ödenerek sökülebileceği belirtilmiştir (Anonim, 1995). Fakat bu tazminat için herhangi bir ödenek temin edilmediğinden söküm işi yapılamamıştır.

Doğrudan gelir ödemesi çerçevesinde, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının müracaatı ile bakanlar kurulu “Fındık Alanlarının Tespitine ve Sökülen Fındık Bahçeleriyle Birlikte Yerine Alternatif Ürün Yetiştireceklerin Desteklenmesine Dair Karar” başlıklı kararı 24.4.2001 tarihinde resmi gazetede yayınlatarak yürürlüğe koymuştur (Anonim, 2001). Bu karara göre fındık üretimine izin verilecek sahalara daha önce 1993 yılında bakanlar kurulu kararıyla ilan edilen şekli ile kabul edilmiştir. Bu kararla, belirtilen alanların dışında hiçbir yerde fındık bahçesi tesisine izin verilmeyecektir. Belirtilen alanlar ve bunların dışındaki 1. ve 2. sınıf araziler ile eğimi %6'dan daha az olan 3. sınıf arazilerde ve açma ve işgal suretiyle orman sayılan yerlerde kurulu fındık bahçeleri söküme tabi tutulacaktır. Sökülen fındık bahçelerinin, söküm masrafları, girdi ödemeleri ve gelir kaybı için ödeme yapılacağı ve finansmanın uluslararası finans kuruluşlarından sağlanan doğrudan mali kaynak ve/veya kredi yoluyla sağlanacağı belirtilmektedir.

2.5.3. Dış Ticaret Politikaları

İhraç edilen fındıkların, farklı işleme seviyelerine bağlı olarak farklı standartlara uyması gerekmektedir ve bu ilgililer tarafından kontrol edilmektedir (Bozoğlu, 1999). Bu standartlar Avrupa Birliği ve diğer ülkelerin standartlarına göre hazırlanmıştır. Diğer bir uygulama ise 1977 yılında başlayan ve fındık ihracatından kesilen DFİF kesintisidir. Fındık ihracat fonu olarak da adlandırılan bu kesinti, Naturel fındık için 1987 yılına kadar kilogram başına ortalama bir dolar olmuş ve bu tarihten sonra tedrici olarak düşerek 1997 yılında 0,08 dolara düşmüştür (Tablo 2.6). Ayrıca fındığın iç ve dış piyasada tanıtımının finansmanında kullanılmak üzere FOB ihracat bedelinin %0,4'ü kadar tanıtım fonu kesilmektedir. Türkiye'ye yapılacak olan fındık ithalatında ürünün çeşidine göre %23 ile %65 arasında vergi uygulanmaktadır.

2.5.4. Doğrudan Gelir Desteği

Bu politika, pilot olarak Trabzon'un Akçaabat ilçesindeki 10 ve Sürmene ilçesindeki 11 köyde 14.3.2000 tarihinde resmi gazetede yayınlanan “Hedef Çiftçilere Doğrudan Gelir Desteği Yapılması ve Kayıt Sisteminin Oluşturulması” Tarım Reformu Uygulama Projesinin (ARIP) sonucu olarak bakanlar kurulu kararı gereği ve uygulanmıştır. Bu uygulamayla 1.886 çiftçiye 37.454 dekar alanda dekar başına 5 dolar olmak üzere toplam 187.270 dolar ödeme yapılmıştır. Uygulamaya %100 katılımın olmamasının nedenleri, dekara 5 doların az olması, kayıtlı arazilerin vergilendirileceği endişesi ve göç nedeniyle çiftçilerin müracaat sırasında köy veya il dışında bulunması olarak belirlenmiştir. Seçilen pilot bölgelerde uygulanan doğrudan gelir desteği politikası 12.12.2000 tarih ve 2000/2172 sayılı kararname ile Türkiye genelinde tüm çiftçileri kapsayacak şekilde 2001 yılında uygulanması amaçlanmaktadır. Hazırlık çalışmaları tamamlanmaya çalışılan bu doğrudan gelir desteği politikası fındık üreticilerini de kapsamaktadır (Demirci, 1999). Bu politikanın fındık sektöründeki uygulaması, sektörün problemlerine çözüm getirecek şekilde geliştirilebilir. Bu konu ile ilgili öneriler sonuç ve öneriler kısmında verilmiştir. Yapılan bir çalışmada, doğrudan gelir ödemesinin, fındık üretiminin yapılmaması önerilen alanlarda çiftçilerin alternatif üretim faaliyetlerine geçiş yapabilmelerine katkıda bulunmak amacıyla yapılması önerilmektedir (Demirci, 2000)

2.5.5. Alternatif ürün projesi

Tarım Reformu Uygulama Projesinin B Komponenti olan bu proje, yüksek destekleme fiyatıyla desteklenen üründen alternatif ürüne geçmek için ortaya çıkacak masrafı bir defalığına karşılamaktadır. Alternatif ürün projesi ile özellikle arz fazlası olan fındık ve tütün dikili alanların, arz açığı olan ürünlere kaydırılmasının sağlanması amaçlanmaktadır. Bu proje, alternatif ürün üretimi için arazi hazırlama ve kullanılan girdi ortalama maliyetlerini geçiş dönemi için belirlenen tütün ve fındık üreticilerine karşılamaktadır. Uygulanacak olan alternatif ürün projesi ile fındık üreticilerine, sökülme bedeli, girdi desteği ve bakım ve hasat masraflarının karşılanması amacıyla gelir kaybı ödenmektedir.

III. MATERYAL VE METOT

3.1. Materyal

Anket çalışmasından elde edilen birincil veriler, 24 fındık üreticisi, 12 fındık sanayicisi ve 14 kurum anketi olmak üzere Karadeniz Bölgesi genelinde yapılan toplam 50 anketten elde edilmiştir (Tablo 3.1). Değişik büyüklükteki üreticiler, fındığı işleyen ve pazarlayan tüccar sanayiciler ve tarım il müdürlükleri, fındıkla ilgili araştırma enstitüleri, Fiskobirlik, ticaret borsaları, ziraat odaları, bölgedeki üniversiteler gibi kurumlardaki yetkililerle anket çalışması yapılmıştır. Bu üç anket tipi, mevcut durum, sektörün problemleri ve sektörün yapılanması ve politikaları kısımlarından oluşmuştur. Anket formları raporun sonuna eklenmiştir.

Anket çalışmasının amacı, sektörü temsil eden verileri temin etmek değil, problemleri ve genel eğilimleri tespit etmek olduğundan, en iyi bilgi kimden alınabilir düşüncesinden hareket ederek gayeli örnekleme yapılmıştır (Çiçek ve Erkan, 1994; Churchill, 1992). Örnekler seçilirken farklı büyüklükteki fındık üreticisi ve sanayicilerinin ve fındıkla ilgili değişik kurumların örnek içinde olmasına özen gösterilmiştir. Bu anketlerin iller itibarıyla dağılımı tablo 3.1'de verilmiştir. Bu dağılımda iller itibarıyla fındık üretim miktarı, sanayici sayısı ve kurumların yoğunluğu dikkate alınmıştır. Anketlerden elde edilen veriler, modelin tahmininde değil, sektörün yapısı, problemleri, sektördeki kesimlerin eğilimi ve politik senaryoların tespitinde kullanılmaktadır. Yapılan bu anket çalışması sonuçları hem sektörün yapısını belirlemek hem de politik senaryoların oluşturulmasında kullanılacaktır. Sektördeki değişik kesimlerin sektörün problemlerine bakışı, problemlerin çözümüne yönelik önerileri gerçekçi sonuçlara ulaşmak açısından önem arz etmektedir.

Tablo 10. Anketlerin iller itibarıyla dağılımı

Şehir	Üretici	Sanayici	Kurum	Toplam
Trabzon	3	1	1	5
Giresun	6	3	4	13
Ordu	6	2	3	11
Samsun	3	3	3	9
Bolu	3	0	2	5
Adapazarı	3	3	1	7
Toplam	24	12	14	50

Modelde kullanılacak ikincil zaman serisi verileri, tarım il müdürlükleri, Karadeniz ve İstanbul ihracatçıları birlikleri, Fiskobirlik, ticaret borsaları, ziraat odaları, üniversiteler, FAO, DİE, araştırma enstitüleri ve fındıkla ilgili web sayfalarından temin edilmiştir. Veriler, fındık üretimi, fındık dikili alanlar, dekara fındık verimi, dünya fındık üretimi, fındık ihracatı, fındık iç tüketimi, fındık stokları, Fiskobirlik fındık alımı, Fiskobirlik fındık ihracatı, Türkiye nüfusu, Türkiye ithalatı, dünya ülkelerine ait ithalatlar, fındık maliyetleri, fındık piyasa fiyatları, destekleme fiyatları, Fiskobirlik alım fiyatları, tüketici başına düşen gelirler, ikame ürünlerin (badem, ceviz, antep fıstığı) tüketici fiyatları, fındık ve badem dünya fiyatları, diğer dünya ülkeleri ihracat miktarları, ihracat fonu seviyeleri, Türkiye genel fiyat indeksi, Türkiye tarım indeksi ve dolar döviz kurlarından oluşmaktadır. Modelde kullanılacak veriler, 1980-2000 yıllarını kapsayan 21 yıllık zaman serisi verileridir. Bu verilerin bir kısmı (fındık üretimi,

ihracatı vs.) doğrudan alındığı gibi kullanılırken, bir kısmı (findık tüketimi vs.) mevcut verilerden türetilmekte ve parasal değer ifade eden bir kısmı ise (findık fiyatları, gelirler vs.) indekslerin kullanımı ile reel değerler haline getirilerek kullanılmıştır. Ayrıca farklı kaynaklardan elde edilen verilerdeki farklılıklar kalibre edilerek en doğru olduğu düşünülen rakamlar kullanılmıştır.

Bu veriler, hem modelin tahmininde kullanılacak hem de sektörün yapısındaki değişimlerin ortaya konulmasında, anket sonuçlarıyla birlikte kullanılacaktır.

3.2. Metot

Türkiye findık sektörü ekonometrik modeli, temel olarak piyasa fiyatı, dikim alanları, findık arzı, findık iç talebi, findık ihracatı ve findık stoku denklemlerinden oluşmaktadır. Bunun yanında bu denklemler içinde bağımsız değişkenlerden bazılarının (piyasa fiyatı ve dikim alanı gibi) model içinde açıklamasının diğer bazı değişkenler tarafından yapılması sağlanmıştır. Böylece sektörün farklı unsurlarını tanımlayan eşitlikler, sektörü temsil eden modeli oluşturmuştur. Bu denklemler bütünü, simultane olarak birlikte tahmin edilmiş ve böylece değişkenler arası etkileşim modelde sağlanmıştır. Modelin tahmininde 3SLS (Three Stage Least Square, Üç Aşamalı En Küçük Kareler) yöntemi kullanılmıştır (Judge et al., 1988; Maddala, 1992; White, 1997; Yavuz, 2001). Bu yöntem, SHAZAM ekonometri bilgisayar programında kullanılarak sonuçlar elde edilmiştir.

Özellikle arz ve talep gibi oluşumu birbirine çok bağlı denklemleri birbirinden ayrı tahmin etmek pek doğru olmamaktadır. Findık sektöründe stok ve ihracat miktarı, fiyat oluşumunda önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır ve arz ve talep miktarlarıyla yakın ilişkili olduğundan, arz ve talep denklemleriyle birlikte tahmin edilmesi uygundur. Bütün bu denklemlerin tahmini, birlikte simultane denklem modelleri kullanılarak yapılmıştır. Bu model sisteminin en önemli özelliklerinden biri, değişkenlerden bir kısmının içsel (endogenous) bir kısmının dışsal (exogenous) olmasıdır. İçsel değişkenler model içinde belirlenirken, dışsal değişkenler ise model dışında belirlenip modeli etkileyen değişkenlerdir.

Bu sektör modeli, sektörün değişik kesim ve unsurlarını temsil eden altı denklemden oluşmaktadır. İlk denklem, findık destekleme fiyatı ve findık üretim seviyesi tarafından açıklanan findık piyasa fiyatı modelidir. İkinci denklem, findık piyasa fiyatı ve mısır- findık fiyat paritesi tarafından açıklanan findık dikim alanları modelidir. Üçüncü denklem, beş yıl önceki findık dikim alanları, findık üretim maliyeti ve iklim kukla değişkeni tarafından açıklanan findık arz modelidir. İklim kukla değişkeni belirlenirken, findık üretiminin bol olduğu yıllar (ortalamanın üzeri) findık üretimi açısından iklimin iyi, diğer yıllarda ise kötü olduğu varsayılmıştır. Dördüncü denklem, findık tüketici fiyatı, kişi başına gelir seviyesi, nüfus, nüfus, badem-findık tüketici fiyatı paritesi ve reklam kukla değişkeni tarafından açıklanan findık talep modelidir. Burada reklam kukla değişkeni, 1998 yılından beri yapılan reklam faaliyetleri dikkate alınarak, son üç yılda reklam yapıldığı ve ondan önceki yıllarda reklam yapılmadığı varsayılmıştır. Beşinci denklem, findık dünya fiyatı, findık ihracat fonu, badem dünya fiyatı ve yılbaşı findık stokunun açıkladığı findık ihracat modelidir. Son ve altıncı denklem ise, dünya findık üretimi, toplam findık ihracatı, yılbaşı findık stoku ve findık iç tüketimi tarafından açıklanan findık stok modelidir.

Fındık Sektörü Ekonometrik Modeli:

$$\mathbf{FPF} = \alpha_1 + \beta_{11} \mathbf{DFI} + \beta_{12} \mathbf{URE}$$

$$\mathbf{DIK} = \alpha_2 + \beta_{21} \mathbf{PF1} + \beta_{22} \mathbf{MFO}$$

$$\mathbf{URE} = \alpha_3 + \beta_{31} \mathbf{DI5} + \beta_{32} \mathbf{MAL} + \beta_{33} \mathbf{IKL}$$

$$\mathbf{TUK} = \alpha_4 + \beta_{41} \mathbf{FTF} + \beta_{42} \mathbf{GEL} + \beta_{43} \mathbf{NUF} + \beta_{44} \mathbf{BFT} + \beta_{45} \mathbf{REK}$$

$$\mathbf{TIH} = \alpha_5 + \beta_{51} \mathbf{FDF} + \beta_{52} \mathbf{FON} + \beta_{53} \mathbf{BFD} + \beta_{54} \mathbf{ST1}$$

$$\mathbf{STO} = \alpha_6 + \beta_{61} \mathbf{DUR} + \beta_{62} \mathbf{TIH} + \beta_{63} \mathbf{ST1} + \beta_{64} \mathbf{TUK}$$

Burada:

- FPF:** Fındık piyasa fiyatı (TL / kg), 1987=100
DFI: Fındık destekleme fiyatı (TL / kg), 1987=100
URE: Kabuklu fındık üretimi (ton)
DIK: Fındık dikim alanları (ha)
PF1: Fındık piyasa fiyatı, t-1, (TL / kg), 1987=100
MFO: Mısır-fındık fiyatı paritesi, t-1, (%)
DI5: Fındık dikim alanları, t-5 (ha)
MAL: Fındık üretim maliyeti (TL / kg), 1987=100
IKL: İklim kukla değişkeni (1,0)
TUK: Belirlenen yurtiçi iç fındık tüketimi (ton)
FTF: Fındık tüketici fiyatı (TL / kg), 1987=100
GEL: Kişi başına GSMH (bin TL), 1987=100
NUF: Nüfus miktarı (bin)
BFT: Badem-fındık tüketici fiyatı paritesi (%)
REK: Reklam kukla değişkeni (1,0)
TIH: Toplam iç fındık ihracatı (ton)
FDF: Fındık dünya fiyatı (Dolar / 100 kg)
FON: İhracat fonu (sent / kg)
BFD: Badem-fındık dünya fiyatı paritesi (%)
STO: Yıl sonu kabuklu fındık stoku (ton)
DUR: Dünya kabuklu fındık üretimi (ton)
ST1: Yıl başı kabuklu fındık stoku (ton)

Önce modelin istatistik ve ekonomik teori açısından geçerliliği değerlendirilmiş ve model kapsamında tahmin edilen parametreler dikkate alınarak sektörle ilgili olarak değişik kesimler tarafından tartışılan ve önerilen politikalar üzerine analiz ve yorumlar yapılmıştır.

IV. ANKET SONUÇLARI

4.1 Ön Değerlendirme Sonuçları

4.1.1. Ticaret Borsaları

Trabzon, Ordu ve Giresun ticaret borsaları yöneticileriyle yapılan ilk görüşmelerde sektörün yapısı ve problemleri ile ilgili önemli ipuçları elde edilmiştir. İlgililer tarafından öncelikli olarak rekolte fazlalığının önlenerek, arz-talep dengesinin kurulmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Fındığın %75'ini üreten Türkiye, arz fazlalığı sebebiyle piyasa gücünü fındığı talep edenlere kaptırmaktadır. Talep eden ülkelerin başında fındığı işleyen ve tüketiciye sunan Almanya yani Hamburg piyasası gelmektedir. Bu nedenle fiyatlar Almanya tarafından belirlenmekte ve fındık borsası Hamburg'da oluşmaktadır. Türkiye'nin fiyat ve maliyet seviyesini değiştirerek piyasada söz sahibi olması mümkündür. Örneğin, badem fiyatı, 5 yıl önce 1995 yılında 500 Dolar iken, ABD bu fiyatı 250 Dolara düşürerek piyasayı İspanya'nın elinden almıştır. Fındıkta arz-talep dengelendikten sonra belirlenen fiyat pazarın elde tutulması açısından önemlidir. Eğer Türkiye'deki fiyatlar yüksek tutulursa İtalya, Azerbaycan ve Gürcistan çiftçisi desteklenmiş ve bir anlamda fazla üretim için teşvik edilmiş olmaktadır.

Belirtilen olumsuzluklarına rağmen, Türkiye'de hala yüksek fiyat politikası uygulanmaktadır. Fakat Fiskobirlik tarafından zamanında ödeme yapılmadığı için çiftçi düşük fiyattan fındığı tüccara satmak zorunda kalmaktadır. Bunun yerine doğrudan gelir ödemesi ve prim ödeme politikaları geliştirilebilir. Trabzon Ticaret Borsası, 1999 yılı için fındık taban fiyatının 1,65 Dolar olarak belirlenmesini ve ödemelerin en geç bir ay içerisinde yapılmasını öneren bir raporu ilgili mercilere iletmiştir. Ticaret borsası, maliyeti 600.000 TL, destekleme fiyatını ise 750.000 TL olarak tespit etmiş fakat bu rakamlar sırasıyla 800.000 TL ve 1.020.000 TL olarak kabul edilmiştir. Destekleme fiyatı yüksek açıklanmış olmakla birlikte üreticinin eline geçen fiyat bu rakamların çok altında olmuştur. Yüksek fiyat uygulaması fındık alanlarının Bafra ve Çarşamba Ovası gibi soya bitkisi üretimine çok uygun taban arazilere kaymasına neden olmuştur. Böylece bölgedeki tarla alanları fındık bahçesine dönüştürülmüş bununla da sınırlı kalınmayıp fındık alanları bölgenin dışına da taşmıştır.

Fındıkta yaşanan problemler bölgedeki fındık üreticisinden en yüksek merciye kadar bilindiği halde ciddi ve disiplinli bir şekilde problemlerin üzerine gidilmemiştir. Örneğin, 2844 sayılı fındık alanlarının sınırlandırılması konusundaki yasa çıkarılmasına rağmen yürürlüğe konulmamıştır. Fiyatın yüksek olması, Türk Cumhuriyetlerindeki fındık üretimini teşvik etmekte ve bu ülkelerde fındık üretimi artmaktadır. Azerbaycan ve Gürcistan yılda yaklaşık 8-10 bin ton fındık üretmektedir. Geleneksel fındık üretimi 0-500 metre rakımda yapılırken zamanla 800 metreye kadar çıkmıştır. Fındık ile ilgili sivil toplum örgütleri ve resmi kurumlar rekolte tahmininde menfaatleri doğrultusunda rakam belirlemektedir. Özel sektörün güçsüz olması, Fiskobirlik'in işlevini yerine getirememesi problemini arttırmaktadır.

4.1.2. Sanayiciler

Trabzon, Ordu ve Giresun illerinde görüşülen sanayiciler, fındıktaki yanlış politikaların sanayicileri olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Özellikle aşağıdaki konular vurgulanmış ve bazı öneriler getirilmiştir:

Hükümetler oy için popülist politikalarla yüksek fiyat vererek fındığın dış piyasada tutunmasına engel olmaktadır. Taban fiyatların yüksek olması sebebiyle piyasada fiyatlar yüksek olmakta ve ikame ürünler piyasaya girdiği için fındık tüketimi azalmaktadır. Bu durum rakip ülkelerin yararına olmaktadır. Rakip ülkeler ellerindeki malları sattıktan sonra ancak Türkiye'ye sıra gelmektedir. 1991–1995 döneminde fiyatlar 350 \$/kentalden 220'ye düştüğünde ortalama 245.000 ton iç fındık ihraç edilmiştir. Bu nedenle gerçekçi bir fiyat politikası uygulanmalıdır.

Fındık alanlarının artması problemine 1960-62'de işaret edilmiştir. Gerekli tahditler yapılmadığı ve fındık alanları sınırlandırılmadığı için devletin yükü artmıştır. Bugün fındık Terme ve Çarşamba gibi 10 çeşit ürün üretilen yerlerde bile üretilmeye başlanmıştır. Stokların eritilmesi amacıyla fındığın yağa (yağ küspesi) işlenmesine başlanmış ancak elde edilen gelir fındık gelirinin 1/5-1/6'sı kadar olmuş ve dolayısıyla zarar edilmiştir. Hükümet, fındık üretimini taban ve ova arazilerinden kaldırmalıdır. Alternatif üretim mümkün olduğundan, ekim alanlarının batıda sınırlandırılması ve alivre satışların süreklilik arz etmesi, piyasada istikrar için gerekli koşullardır. Buğday, şeker pancarı alanı kolayca azaltılabilir, fakat fındık bahçelerinin sökülmesi zordur. 1994'de fındıkla ilgili olarak yapılan toplantıda taban arazilerinin sökülmesi kararlaştırılmış ve 1995 yılında kanun çıkmış, fakat uygulamaya konulmamıştır. Fındığın yağa işlenmesindeki zararın fındık sökümü için ödenerek arz fazlalığı probleminin çözümü mümkündür.

Fındık sektöründe 1960'lı yılların başından beri üretim–tüketim dengesizliği mevcuttur. Dünyada 1.100.000 ton kabuklu fındık üretimi ve 650 000 ton tüketim potansiyeli hesaplanmaktadır. Tedbir olarak, arzı azaltacak ve talebi artıracak politikalar uygulanmalıdır. Fakat destekleme fiyatı ile bu dengesizlik körüklenmiş ve dünyada fındık sahaları artmıştır. Fiskobirlik, ziraat odalarının yönlendirmesi ile fiyatları yüksek tutmuştur. Maliyetler, İtalya'da 1,37 Dolar, ABD'de 0,9 Dolar, Azerbaycan ve Gürcistan'da 0,5 - 0,6 Dolar iken, Türkiye'de bu rakam 2 Dolar olarak belirlenmektedir.

İtalya iç fındığa prim vermekte, İspanya ise yıllık 35.000 ton üretime ulaşmayı amaçlamaktadır. Türkiye de bu Topluluğa gireceği için Avrupa Birliği'nin fındık dikim alanlarının azaltılması için yardımda bulunması gerekir.

Fındık piyasası Hamburg Borsası tarafından belirlenmektedir. Halbuki bu borsanın Karadeniz'de olması gerekir. Hamburg Borsası piyasaya hakim ve bu piyasada fiyat 310 \$ iken Fiskobirlik çok daha yüksek fiyattan ihraç etmeye çalışmaktadır. Bu sebeple fındığın altın yılları sayılan 1997-1998'de bile devlet çok zarar etmiştir. Çiftçi, paraya ihtiyaç duyduğu için ürünü bekletmemekte, tüccar ise güçlü olmadığından aldığı fındığı satmak zorunda kalmaktadır. Fiskobirlik ise bu konuda hiçbir fonksiyon üstlenmemiştir. Belirtilen nedenlerle Fiskobirlik özerkleştirilmelidir.

4.1.3. Ziraat Odaları (Çiftçi)

Fındık üretiminin en yoğun olduğu Ordu ilindeki Ziraat Odasının başkanıyla yapılan görüşmelerde genellikle fiyat ve piyasa konusu üzerinde durulmuştur. Şöyle ki destekleme fiyatı yüksek ama ödeme zamanında yapılmamaktadır. Fındık destekleme fiyatının, maliyete %30 kâr konularak belirlenmesi gerekir. Her ne kadar 1999-2000 üretim dönemi fındık fiyatı 1.020.000 TL seviyesinde belirlenmişse de bu rakam 650.000 TL'si seviyesine düşmüştür. Daha düşük fiyat fakat peşin ödeme daha doğru olur. Alivire satış yapanlar rekolteyi yüksek göstererek fiyatın düşmesine neden olmaktadır. Büyük sanayiciler tekel oluşturmaya çalışmakta ve piyasayı yaptığı alivire satışlara göre yönlendirmektedir. Fındık kurdundan kurtarılmış fakat alivreci kurtlardan kurtulamamıştır. Ayrıca devlet desteği olmazsa fındık piyasası mafyanın eline geçebilir. Giresun ve Trabzon'da ziraat odasının adı var ancak kendi yoktur. Tüccarla birlikte hareket etmektedirler. Ordu'da Ticaret Borsası-Ticaret Odası ve Ziraat Odası beraber hareket etmektedir.

4.1.4. Genel değerlendirme

Fındık piyasasıyla ilgili yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar ve gözlemler, neticesinde Türkiye'de fındık sektöründeki problemlerin teknik değil, daha çok ekonomik ağırlıklı olduğunu söylemek mümkündür. Zira, ilgililerin hiç biri, hastalıklarla mücadele, toprak işleme, budama vb. teknik konuları sorun olarak ifade etmemiştir. Sektördeki temel sorun, özellikle son yıllarda fındık üretiminin gerek iç ve gerekse dış piyasanın talebinden fazla olmasıdır. Yani, piyasada arz fazlalığı söz konusudur. Arz fazlalığının birtakım temel nedenleri olduğu gibi, özellikle olumsuz sonuçları da söz konusu olmaktadır.

Arz fazlalığının oluşmasında temel neden; dünya piyasa şartları ve gerçek maliyetler dikkate alınmadan fiyatın belirlenmesidir. Yüksek destekleme fiyatı, fındık üretiminin geleneksel fındık üretim sahası olarak bilinen Trabzon, Giresun, Ordu illeri dışındaki Samsun, Sakarya ve Düzce gibi batı illerinin alternatif tarımsal üretim imkânı olan taban arazilerine yayılmasına neden olmuştur. Böylece özellikle son yıllarda üretim, alan ve miktar olarak önemli ölçüde artmıştır. Batı bölgelerinde fındık ekim alanları artarken, fındık üreticisi bu yüksek destekleme fiyatından yeterince yararlanamamıştır. Çünkü çiftçi, ürününün bedelini peşin alamamakta ve dolayısıyla ihtiyaçlarını karşılamak için tüccara çok daha düşük fiyattan satmaktadır. Destekleme fiyatının yüksek olması, sadece Türkiye'de fındık dikim alanlarının artmasını değil, aynı zamanda fındık üreten birçok ülkede de dikim alanlarının hızla artmasını teşvik etmektedir. Bütün bunlar fındık arzını talebin üzerine çıkarmakta, yani arz fazlası oluşturmaktadır.

Fındık alanlarının daraltılmasıyla ilgili kanun 1984 yılında, ilgili yönetmelikleri takip eden yıllarda çıkmasına rağmen, çeşitli nedenlerle bu kanun yürürlüğe girmemiştir. Bunun tersine Bakanlar Kurulu kararıyla Samsun ve Düzce'de bazı taban arazilerde de fındık dikimine izin verilmiştir. Son günlerde sorunun çözümü olarak; dikim alanlarının daraltılması, destekleme fiyatının aşağı çekilmesi ve ayrıca doğrudan gelir ödemesi vb. uygulamalar üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, iç piyasada talebin artırılması ve dış piyasanın genişletilmesi gibi faaliyetler de çözüm olarak görülmektedir.

4.2. Üretici Anketi Sonuçları

4.2.1. Mevcut Durum

Anket sonuçlarına göre, fındık üreticilerinin sahip oldukları arazi büyüklüğü 6-60 dekar arasında değişmekte olup, ortalama arazi büyüklüğü 20.7 dekadır. Üreticilerin %41.6'sının fındık yetiştiriciliği dışında başka bir işle de (genellikle kamu çalışanı) uğraştıkları, arazilerin tamamının mülk olduğu ve büyük metropol illere göç etmedikleri belirlenmiştir. Anket yapılan üreticilerin %54'ü fındığını Fiskobirlik'e, %46'sı tüccara satmıştır. Üretici başına fındık satış miktarı 200 kg ile 15.000 kg arasında değişmekte olup ortalaması 2089 kg hesaplanmıştır. Aynı dönemde, fındığın fiyatı 700.000 TL/kg ile 1.270.000 TL/kg arasında değişmiş ve ortalama fiyat 979.792 TL/kg olarak hesaplanmıştır. Üreticilerin %75'i fındığı peşin, geri kalan %25'i muhtelif vadelerle satmıştır. Fındığı satarken Fiskobirlik veya tüccarı niçin tercih ettikleri sorusuna üreticiler; ilk sırada peşin ödeme yapılmasını, ikinci ve üçüncü sırada ise sırasıyla iyi fiyat verilmesini ve güvenilirliği önemli gördüklerini belirtmişlerdir. Geçen yıl fındığı hangi aylarda sattınız sorusuna ise üreticilerin %71'i ağustos-eylül, %12.5'i ekim-kasım, %13'ü şubat-mart ve %4'ü aralık-ocak şeklinde cevap vermişlerdir.

Satılan fındığın randımanı tespit edildi mi? sorusuna üreticilerin %88'i evet, %12'si ise hayır şeklinde yanıtlamışlardır. Aynı şekilde üreticilerin %83'ü fiyatın randımana göre belirlendiğini %17'si ise fiyat belirlenirken randımanın dikkate alınmadığını belirtmişlerdir.

Anket yapılan üreticilerin %46'sı arazilerinin tamamının, %33'ü arazilerinin %80'inin, %17'si arazilerinin %60'ının ve %4'ü ise arazilerinin %40'ının fındık bahçesi olduğunu belirtmişlerdir. Bölgedeki fındık üreticilerinin ne kadarının tarım dışında iş yaptığı konusundaki soruya, üreticilerin %60'ı %20-40'ı şeklinde yanıtlarken, %40-60'ı diyenler %36, %100 diyenler ise %4 olarak belirlenmiştir.

Bölgedeki fındık üreticilerinin ne kadarının göç ettiği ve sadece hasat zamanı geri geldiği sorusuna, üreticilerin %25'i %20-40'ının, %21'i hiçbirinin, %17'si %12'sinin ve %17'si %80'inin göç ettiğini ifade etmişlerdir.

Bu yıl ki destekleme politikasını hem fiyat hem de ödeme zamanı açısından uygun buluyor musunuz? sorusuna üreticilerin %67'si hayır, %33'ü evet yanıtını vermişlerdir. Hayır diyenler fiyatı genelde düşük bulduklarını, evet diyenler ise peşin ödeme yapıldığı için evet dediklerini belirtmişlerdir. Bu yılki destekleme politikası geçen yılına göre üretici açısından daha mı iyi oldu sorusuna, üreticilerin %54'ü daha kötü, %38'i daha iyi ve %8'i farkı yok şeklinde yanıtlamışlardır. Daha kötü diyenler, fiyatın geçen yıla göre düşük tutulduğunu, daha iyi diyenler peşin ödemediği dolayısı ile daha iyi dediklerini, farkı yok diyenler ise peşin ödeme yapılmasına karşılık fiyatın düşük olduğunu gerekçe göstermişlerdir.

4.2.2. Karşılaşılan Problemler

Fındık üreticisi olarak sizin için teknik problemlerin mi yoksa ekonomik problemlerin mi çözülmesi daha önemli sorusuna üreticilerin %96'sı ekonomik, %4'ü ise teknik problemler şeklinde yanıtlamışlardır.

Fındık üretim faaliyetindeki problemlerinizi önem sırasına göre sıralar mısınız sorusuna üreticilerin %42'si çiftçi eline geçen fiyatın maliyete göre düşüklüğünü 1. sırada, %29'u fındık dikim alanlarının hızla artmasını 2. sırada, %13'ü fındıkla ilgili yanlış hükümet politikalarını 3. sırada, %8'i fındık fiyatının belirlenmesinde üreticinin söz sahibi olmamasını 4. sırada, %4'ü girdi fiyatlarının yüksekliği ve teminindeki zorlukları 5. sırada ve %4'ü kaliteye göre fiyat verilmemesini 6. sırada önemli gördüklerini belirtmişlerdir.

Çiftçi eline geçen fiyatın maliyete göre düşük olup-olmadığı konusundaki soruya üreticilerin %97'si destekleme fiyatının düşük olduğunu, %3'ü peşin ödeme yapılmadığını belirtmişlerdir. Bunun yanında gerekçeler arasında; arazilerde bakım yapılmaması, işçilik ücretlerinin yüksekliği, girdi fiyatlarının yüksek, fiyatın kaliteye göre belirlenmemesi, tüccarın alım fiyatının düşük olması, bilgi yetersizliği, alivre satışlardaki olumsuzluklar vs. sebepler belirtilmiştir. Bu sorunun giderilmesi için üreticilerin %79'u fiyat belirlenirken maliyetin dikkate alınmasını, %8'i destekleme fiyatının doğru uygulanmasını önermişlerdir. Geri kalan %13'ü ise birim alandaki verimin artırılması ve fiyat tespitinde bölgesel farklılıkların dikkate alınmasını çözüm olarak belirtmişlerdir.

Fiyat oluşumunda neden fındık üreticisi söz sahibi değildir sorusuna üreticilerin %71'i çiftçinin pazarlık gücünün olmamasını, %13'ü piyasada tekelleşmenin olmasını, %16'sı ise üreticilerin birlikte hareket etmemeleri ve Fiskobirlik haricinde çiftçi örgütü olmaması gibi gerekçeleri ileri sürmüşlerdir. Bu sorunların çözümü için yapılması gerekenler konusunda, üreticilerin %67'si Fiskobirlik'in peşin ödeme yapmasını, %13'ü tekelleşmenin önlenmesini, %20'si ise Fiskobirlik'in özerkleşmesini, Fiskobirlik'e rakip yeni birliklerin oluşturulmasını, tüccarların ortandan yararlanıp ucuza alım yapmalarının önlenmesini önermişlerdir.

Girdi fiyatları ve temin edilmeleri ile ilgili olarak, üreticilerin %67'si gübre ve diğer girdilerin pahalı olduğunu, %13'ü çiftçinin yeterli geliri olmadığını, %20'si ise işçilik ücretlerinin yüksek olduğunu, engebeli arazilerde ulaşımın zor ve yeterince teknik donanıma sahip olunmadığını belirtmişlerdir. Çözümler konusunda üreticilerin %67'si girdi sübvansiyonlarının devam etmesini, %8'i uygun kredi verilmesini, %25'i ise; fındık konusunda etkili bir kooperatifin kurulmasını, ilaç ve gübrenin devlet eliyle satılmasını, işçi ücretlerinin devlet tarafından belirlenmesini, ulaşım imkânlarının iyileştirilmesini ve kredilerin yerinde kullanılmasının kontrol edilmesini önermişlerdir.

Fındık dikim alanlarının hızla artmasının sebepleri olarak; üreticilerin %50'si sınırlama mevzuatının uygulanmamasını, %21'i destekleme fiyatının yüksek olmasını, %29'u ise fiyat tespitinde kaliteye önem verilmemesi, bölgeler arası farklılığın dikkate alınmaması, taban arazilerde verimin yüksek ve kalitenin düşük olması gibi sebepleri belirtmişlerdir. Çözüm olarak, üreticilerin %58'i fındık dikilecek arazilerin sınırlandırılmasını, %13'ü destekleme fiyatının düşürülmesini (özellikle Düzce, Hendek, Terme, Çarşamba, Bafra için), %29'u ise bölgeler arası fiyat farkının uygulanmasını ve sadece asıl fındık bölgesinde destekleme yapılmasını önermişlerdir.

Fındıkla ilgili yanlış hükümet politikaları nelerdir sorusuna üreticilerin %46'sı destekleme politikasındaki yanlışlıkları, %21'i kısa dönemli popülist politikaları, %17'si dikim alanlarının sınırlandırılmaması,

%16'sı ise kadastronun yapılmamış olması, fındık borsasının Türkiye'de olmaması, verilen sözlerin yerine getirilmemesi şeklinde belirtmişlerdir. Çözüm olarak, üreticilerin %58'i uzun dönemli ve istikrarlı politikalar uygulanmasını, %13'ü politikalarda bölgesel farkın dikkate alınmasını, %13'ü gerçek ve küçük fındık üreticisinin korunmasını, %16'sı ise kadastro çalışmalarının tamamlanmasını, engebeli araziler ile taban arazilerde fındık üretimi yapanların ayrı muamele görmelerini, engebeli arazide fındık üreten çiftçilerin özellikle korunmasını önermişlerdir.

Fındık üreticileri, yukarıda belirtilen sorunlara ilave olarak; arazinin engebeli oluşu, fındıkta standardizasyonun olmayışı, ticari ürünün tek çeşit olması, kesinti ve vergilerin fazla olması, Fiskobirlik'in alım konusunda üreticileri bekletmesi ve daha sonra üreticinin zorunlu olarak gidip tüccara satış yapması gibi sorunları da belirtmişlerdir. Bunların çözümü için 2844 sayılı yasaya işlerlik kazandırılması, kalitenin fiyatlandırılması, üretime daha fazla teknik donanım girmesi, fındık ürününün yanında ek gelir getirici ürünlere devletin düşük faizli kredi vermesi, destekleme sisteminin değiştirilmesi (1. standart bölgede dekara destek verilmesi), Fiskobirlik'in Tarım Kredi Kooperatifleri gibi kredi-avans vermesi önerilmiştir.

4.2.3. Sektörünün Yapılanması

Fındık piyasasında üreticinin pazar gücünü artıracak bir örgütlenmeye gidilmeli mi? sorusunu üreticilerin %54'ü hayır, %46'sı evet şeklinde yanıtlamışlardır. Hayır yanıtını veren üreticilerin büyük çoğunluğu şu anda bu görevi sürdüren Fiskobirlik'in yeniden yapılandırılması, özerkleşmesi, faaliyetlerinin yeniden düzenlenmesinin yeni bir örgütlenmeden daha iyi olacağını belirtmişlerdir. Evet yanıtını verenler ise gerekçe olarak Fiskobirlik'in bu işi gereği gibi yapamadığını, ortakların söz hakkı olmadığını oysa bu kesimin korunması gerektiğini, fındığın satılmadığını, stokların çok olduğunu, tüccarın rahatlıkla satış yaptığını vs. hususları belirtmişlerdir.

Bu örgütlenme yapısı nasıl olmalı sorusuna üreticilerin %44'ü zorunlu piyasa düzenlemesi yapılmasını veya Fiskobirlik'in bir üretici örgütü şekline dönüşmesini, %13'ü üreticilerin gönüllü ve bilinçli bir araya gelip fonksiyonel bir birlik kurmalarını önermişlerdir. Üreticilerin %43'ü ise; il ve ilçelerde yönetim oluşturulmalı ve bunların temsilcileri olmalı, tarımsal amaçlı köy kalkınma kooperatifleri de fındık alım-satımı yapmalı, Fiskobirlik siyasetten, büyük tüccarların yaklaşmasından arındırılmalı, pazarlama örgütü şeklinde düzenlenmeli, denetimi hükümet tarafından yapılmalı, üreticinin fındığının tamamını alıp tüccara belirli bir kâr marjıyla satmalı ve her üretici örgüte üye olmalı gibi öneriler sunmuşlardır.

Bu örgütlenmenin fonksiyonları önem sırasına göre neler olmalıdır? sorusuna üreticilerin %38'i 1. sırada fiyat belirlemede üretici lehine etkili olmak, %19'u 2. sırada fındık kalitesini tespit ve sınıflandırmak, %6'sı 3. sırada gerektiğinde fındığı kırmak ve çeşitli ürünlere işlemek, %6'sı 4. sırada fındık ve ürünleri tüketimini artırmaya yönelik reklam faaliyetlerinde bulunmak, %6'sı 5. sırada sektörün daha iyi bir konuma gelmesi için araştırma ve geliştirme faaliyetlerini yürütmek şeklinde yanıtlamıştır. Üreticilerin %25'i ise pazarlamaya yönelik faaliyet göstermek, dünya piyasasında fındık fiyatının istikrara kavuşmasını sağlamak vb. farklı önerilerde bulunmuşlardır.

Bir üretici olarak sizce Fiskobirlik görevini tam olarak yapıyor mu? sorusuna üreticilerin %88'i hayır, %12'si evet yanıtını vermişlerdir. Hayır diyenler gerekçe olarak; kooperatifin amacına uygun olmadığını, üretici sorunlarına eğilmediğini, bürokrasinin fazla olduğunu, satışların peşin olmadığını, politikaya alet edildiğini, stoklarını satamadığını, çiftçi birliğinden çok Kamu İktisadi Teşebbüsü gibi çalıştığını, hükümet müdahalelerinin çok olduğunu, istihdam alanı olarak kullanıldığını, bir kooperatif olduğu halde üretici haklarını savunamadığını, siyasi nedenlerle tüccarı korur tavır takındığını, ortaklarını tanımadığını, girdi fiyatlarının yüksek olmasına karşılık Fiskobirlik'in bunu kontrol altına alamadığını ileri sürmüşlerdir. Evet diyenler ise 1999-2000 üretim döneminde peşin ödeme yapıldığı için evet dediklerini belirtmişlerdir.

Fındık sektörüne yönelik olarak devletin hangi düzenlemeleri yapmasını beklersiniz? sorusuna üreticilerin %58'i 1. sırada Fiskobirlik peşin ödeme karşılığında alım yapsın, %25'i 2. sırada taban arazilerdeki fındık dikimi engellensin, %9'u 3. sırada devlet Fiskobirlik'i üreticiye devrederek piyasadan tamamen çekilsin, %4'ü 4. sırada girdi sübvansiyonlarına devam edilsin, %4'ü 5. sırada fındık yetiştiriciliği konusunda yayım çalışmaları yapılsın şeklinde yanıtlamışlardır.

Geleneksel fındık bölgelerindeki üreticilere sahip oldukları fındık alanı dikkate alınarak "doğrudan gelir ödemesi" yapılarak yüksek destekleme fiyatıyla teşvik edilen Batı Karadeniz Bölgesindeki fındık dikim alanlarının artmasının önlenmeye çalışılması, sizce uygun bir politika mıdır sorusunu üreticilerin %63'ü evet, %21'i hayır, %16'sı ise yorum yok şeklinde yanıtlamışlardır. Evet diyenler gerekçe olarak üretim alanının daraltılmasına yardımcı olacağını, Doğu Karadeniz Bölgesi üreticisinin destekleneceğini, hayır diyenler uygulayacak politikacı olmadığını ve bunun yerine Batı Karadeniz Bölgesindeki fındığa düşük fiyat verilerek, başka ürünlere destekleme yapılmasını belirtmişlerdir. Ayrıca bu konuda sadece bir yöreye değil, taban arazi dikkate alınarak işlemin yapılması belirtilmiş ve gerekçe olarak Batı Karadeniz Bölgesi'nde de alternatif olmayan sadece fındık yetiştirilebilecek dağlık alanların olduğu ve oradaki vatandaşın da başka seçeneği olmadığı vurgulanmıştır.

Doğrudan gelir ödemesi politikasının sizce ne gibi sakıncaları olabilir? sorusuna üreticiler; kadastronun gerçekleştirilmediğini dolayısıyla arazi belirlemesinin doğru yapılamayacağını, bölgelerin arazi varlıklarının ve işletme başına düşen arazi miktarlarının farklı olduğunu, doğrudan gelir desteğinde miktarın belirlenmesi gerektiğini, çiftçiyi belli bir süre tembelliğe yönlendirebileceğini, alt yapısı oluşturulamadığı için iyi sonuç vermeyeceğini, iç piyasada fındık fiyatının düşük olmasının dünya pazarlarında da fiyatı düşürebileceği şeklinde yanıtlamışlardır.

4.3. Sanayici Anketi Sonuçları

4.3.1. Mevcut Durum

Türkiye fındık sektöründe pazarlama zinciri, ağırlıklı olarak; çiftçi-tüccar-sanayici-ihracatçı şeklinde oluşmaktadır. Ayrıca, çiftçi-sanayici-ihracatçı, çiftçi-ihracatçı, şeklinde pazarlama zincirleri de oluşmaktadır. Genellikle, tüccarlar sanayicilere vermekte büyük sanayiciler aynı zamanda ihracatçı olmaktadır. Anket yapılan sanayici ve tüccarların sadece %9'unun fındık dışında başka faaliyetlerde de

buldukları belirlenmiştir. Gerek sanayici ve gerekse tüccar, fındık dışında başka ürün işlememekte ve pazarlamamaktadır.

Sanayi işletmelerinde yıllık ortalama kapasite 4.300 ton, 1999 yılı ortalama alım fiyatı ise 842.000 TL/kg olarak gerçekleşmiştir. Yurtiçi piyasada pazarlama zincirindeki araçlar önceden bağlantılı olarak çalışmaktadırlar. İhracatçı firmalar ise yabancı firmalarla ortaklık yapmışlardır. Yabancı firmalar ihracatçıları desteklemektedir. Ayrıca, tüccarlar kendileri ihracatçı firmaları bulmakta, seyahatlerle, telefon ve faksla fındık satmaktadırlar. Yurtdışı ihracat fiyatı 1999 yılı ortalaması olarak, naturel 330 Dolar / 100 kg, beyazlatılmış ise 420 Dolar / 100 kg olarak gerçekleşmiştir.

Anket yapılan sanayici ve tüccarların %36'sı son zamanlarda fındıkla ilgili yapılan reklamların fındık tüketimini artırmadığını, %64'ü ise reklamların fındık tüketimini artırdığını ifade etmişlerdir. Reklamın tüketimi artırmadığını savunanlar “artık fındık yemek ayıp olmaya başladı” gerekçesini ileri sürmüşlerdir. Reklamın tüketimi artırdığını belirtenler bunun yaklaşık %20-25 düzeylerinde gerçekleştiğini ifade etmişlerdir.

Sanayici ve tüccarların gözlemine göre, yörede fındık üreticilerinin yaklaşık olarak %64'ü tarım dışında iş yapmakta, göç etmiş ve sadece hasat zamanı gelenler ise fındık üreticilerinin yaklaşık %38'ini oluşturmaktadır.

Anket yapılan sanayici ve tüccarların tamamı tarafından 1999-2000 üretim döneminde fındıkta uygulanan destekleme politikasının, hem belirlenen fiyat ve hem de ödeme zamanı açısından uygun olduğu belirtilmiştir. Gerekçeler arasında, peşin ödeme, makul fiyat ve diğer tarımsal ürünlere göre fiyat yüksekliği belirtilmiştir. Anket yapılan sanayici ve tüccarların tamamı 1999-2000 üretim döneminde fındıkta uygulanan peşin ödemenin ve fiyatın reel olarak geçen yıla göre düşük açıklanmasının, daha önceki dönemlere göre çok daha iyi olduğunu belirtmişlerdir. Gerekçeler arasında, piyasa fiyatının dengelendiği, serbest piyasa ile destekleme fiyatı arasında büyük fark oluşmadığı, stokların azaldığı ve tüccar fiyatlarının Fiskobirlik fiyatlarına denk olduğu belirtilmiştir.

4.3.2. Karşılaşılan Problemler

Anket yapılan sanayici ve tüccarların tamamı fındık sektöründeki problemlerin ekonomik yönü ağırlıklı problemler olduğunu belirtmişlerdir. Sanayici ve tüccarların %100'ü fındıkta iyi anaç temini, gübreleme ve ilaçlama, bakım koşullarının iyileştirilmesi, ürün işleme, depolamada ve paketlemede son teknolojiyi kullanma gibi teknik problemlerin yerine, ekonomik problemlerin ön plana çıktığı sürecin yaşandığını belirtmişlerdir. Artık fındık sanayicisinin ağırlıklı sorunları; piyasada oluşan fiyata etkili olunamama, fiyatın düşüklüğü, maliyetin yüksekliği, fabrikaların atıl kapasite ile çalışmaları, araçların payının yüksekliği, fındık dikim alanlarının hızla artmasından dolayı üretim artışı, fındıkla ilgili istikrarsız politikalar, üreticilerin örgütlenme yetersizliği, vb. ekonomik problemlerdir.

Sanayici ve tüccarlar tarafından fındık sektöründe karşılaşılan problemler, önem sırasına göre önemli olandan başlayarak; fındık dikim alanlarının hızla artması, Fiskobirlik'e yapılan politik müdahaleler, fındıkla ilgili yanlış hükümet politikaları, destekleme fiyatlarının maliyetlerle orantılı olmaması ve yanlış

rekolte tahminleri ve yanlış maliyet hesaplamaları şeklinde belirtilmiştir. Bunların yanında bir kısım sanayiciler, ayrıca fındıkta yanlış çeşit seçimi, Fiskobirlik ile özel sektör uyumsuzluğu ve sektördeki bir kısım firmaların fındık fiyatını düşürmeleri ve ticareti faizciliği kamufle etmek için yapmaları, vb. ilave sorunları da belirtmişlerdir.

Fındık dikim alanlarının hızla artmasıyla ortaya çıkan sorunların; destekleme fiyatının yüksek olması, 2844 sayılı yasanın uygulanmaması, fındık faaliyetinin tembel işi olması, maliyetinin düşük olması ve arazilerin alternatifinin olmaması, özellikle yüksek gelirli alternatif ürünlerin olmaması gibi sebeplerden kaynaklandığı belirtilmiştir. Dikim alanları probleminin çözümü için, destekleme fiyatının düşürülmesi, fındık dikilecek arazilerin sınırlandırılması ve küçük üreticiye doğrudan destek sağlanması gerektiği belirtilmiştir.

Fiskobirlik'le ilgili sorunlar olarak; Fiskobirlik'in hükümet kontrolünde olması ve çiftçi örgütü olmaması belirtilmiştir. Belirtilen sorunların çözümü için, Fiskobirlik çiftçi örgütü olmalı, yönetim bugünkü delege sistemi ile seçilmemeli, hükümet müdahalelerinden kurtarılmalı ve Fiskobirlik'e bağlı sanayi tesisleri özzerleştirilmeli şeklinde önerilerde bulunulmuştur.

Fındık ile ilgili yanlış hükümet politikaları olarak; destekleme fiyatlarındaki yanlışlıklar, dikim alanlarının sınırlandırılmaması, kısa dönemli popülist politikalar, büyük firmaların fındıkla oynamalarının engellenmemesi ve fındık sahalarının sınırlandırılması için alınan kararların uygulanmaması belirtilmiştir. Fındıktaki yanlış hükümet politikalarının ortaya çıkardığı sorunların çözümü için, uzun dönemli ve istikrarlı politikaların izlenmesi, politikalarda bölgesel farklılıkların dikkate alınması, gerçek ve küçük fındık üreticilerinin korunması gerektiği belirtilmiştir.

Fındıkta destekleme fiyatıyla ilgili olarak ortaya çıkan sorunlar, fiyatların politik olarak belirlenmesi ve peşin ödeme yapılmaması belirtilmişken, belirtilen sorunların çözümü için fiyatın maliyet kriterine göre belirlenmesi, fiyatın doğru uygulanması ve dünya fındık gerçeğinin dikkate alınması önerilmiştir.

Yanlış rekolte tahmini ve yanlış maliyet hesaplarının sebepleri olarak, her kesimin kendi çıkarlarına göre rekolte ve maliyet belirlemesi, maliyet ve rekolte hesaplamada ciddi çalışmalar yapılmaması, ekiplerin yetersizliği ve ihracatçıların ve yabancı ithalatçıların etkisi sıralanmaktadır. Belirtilen sorunların çözümü için, maliyet hesabının ve rekolte tahminlerinin bilimsel olarak yapılması ve bu amaçla ilgili kesimlerin birleşerek oluşturdukları komisyonların söz sahibi olması, üreticinin duyarsız kalmaması, fındık bölgelerinde kadastronun tamamlanması gibi hususlar önerilmiştir.

Fındık sektörüyle ilgili diğer sorunlar olarak, ihracat fonu uygulamaları ve özel sektörün görüşüne önem verilmemesi sıralanmaktadır. Çözüm için, fonun üreticinin cebinden çıktığı gerçeği bilinmeli ve fonla oynamak isteyen kaçakçılara fırsat verilmemesi gerektiği ifade edilmektedir.

4.3.3. Sektörün Yapılanması

Anket yapılan sanayici ve tüccarların %73'ü Ticaret Borsalarının fındık sektörüyle ilgili fonksiyonunu yerine getirmediklerini belirtmişlerdir. Gerekçe olarak; sektörle yeterince ilgilenilmediği, fındık fiyatlarının ve politikalarının belirlenmesinde etkili olunmadığı, fındık borsasının kurulmadığı, sadece 3-5

tane büyük üretici ile işbirliği içerisinde çalışıldığı, tüm üreticilerin listesinin dikkate alınmadığı belirtilmiştir. Ticaret Borsalarının fonksiyonları ne olmalıdır? sorusuna önem sırasına göre önemli olandan başlayarak; fındık ürün borsaları kurmak, fiyat belirlemede etkili olmak ve rekabet ortamını sağlamak, sektörün daha iyi konuma gelmesi için araştırma ve geliştirme faaliyetlerini yürütmek, fındık ve ürünleri tüketimini artırmaya yönelik reklam faaliyetlerinde bulunmak, dünya fındık piyasasında etkili olmak, fındık kalitesinin tespiti ve sınıflandırılmasını yapmak ve gerektiğinde fındığı kırma ve çeşitli ürünlere işleme faaliyetlerini yapmak yanıtları verilmiştir.

Fındık sektörüne yönelik olarak devletin yapması gereken düzenlemeleri tüccar ve sanayiciler önem sırasına göre, fındık arz ve talep dengesi sağlanmaya çalışılsın, Fiskobirlik'in piyasa şartlarına göre faaliyetlerini sürdürmesi sağlansın, fındık tüketimine yönelik iç ve dış piyasada tanıtım faaliyetleri yapılsın, fındık ürün borsalarının kurulması teşvik edilsin, uygun şartlarda yeterli miktarda finansman sağlansın, vadeli (alivre) işlemlere imkân sağlansın, DFİF tamamen kaldırılınsın ve dikili alanlarda sınırlama yapılsın şeklinde belirtmişlerdir.

Devlet tarafından geleneksel fındık bölgelerindeki fındık üreticilerine, birim fındık alanı esas alınarak “doğrudan gelir ödemesi” yapılması ve fındık fiyatlarının düşük açıklanması stratejisiyle fındık dikim alanlarının sınırlandırılması gibi bir politikanın uygun olup-olmayacağına; anket yapılan sanayici ve tüccarların %27'si olur, %73'ü ise olmaz yanıtını vermişlerdir. Olmaz diyenler gerekçelerini, fındıktan daha iyi gelir getiren ürün bulunmadıkça fındık dikimi devam eder, böyle bir politika fındık alımlarının tamamen tüccarlara kaymasına neden olur şeklinde belirtmişlerdir. Olur diyenler ise daha fazla fındık ihraç edilir ve rakip ülkeler üretimden vazgeçebilir gerekçesini belirtmişlerdir. “Doğrudan Gelir Ödemesi”nin sakıncaları olarak; uygulamada başarısızlık, fındık üretiminin tüccarların eline geçmesi, tatmin edici meblağ olmadıkça etkili olunmayacağı, kadastro çalışmalarının bitmemiş olması vb. sorunlara değinilmiştir.

Anket yapılan sanayici ve tüccarlar gelecekleriyle ilgili olarak, ihracat açısından şartlar iyileştirilirse gelecekte ümitliyiz, fındık sektöründeki herkes hesabını iyi yaparsa gelecekte rahat ederiz, tüccarın durumu iyi görünmüyor, rekabet edemeyenler piyasadan çekilecek aracı sayısı azalmış olacak, şartların özellikle fiyatların istikrarsız olması kötü gidiştir, gelecek karanlık çünkü devlet politikası istikrarlı değil, ihracat fonu tamamen kaldırılırsa iyi olur ve devlet desteği bir sigorta görevi gördüğü için destek kalkarsa gelecek iyi olmaz, vb. tahminlerde bulunmuşlardır.

Sanayici ve tüccarlar fındık sektörünün geleceğiyle ilgili ise dünya fındık piyasası yabancıların eline geçebilir, dikim alanları sınırlandırılır ve taban arazilerdeki sökülür uygulanırsa, Fiskobirlik üreticiye devredilirse, Kafkas fındığı teşvik edilirse, devlet denetiminde iç tüketim artırılırsa sektörün geleceği iyi olur. Fakat istikrarlı bir piyasada kumar oynamadan, küçük fakat sürekli bir gelir getiren bir meslek hali kazandırılmazsa kötü olur şeklinde tahminde bulunmuşlardır. .

Anket uygulanan sanayici ve tüccarlar, fındık sektörüne yönelik olarak yapılması gerekenleri; fındıkta yabancı eli çekilsin, üretici bazında fındık dikim alanları belirlensin, sanayici ve tüccar bazında küçük sanayici korunsun, Fiskobirlik asli görevini yapsın, fiyat dolar bazında sabit edilsin, Gürcistan ve

Azerbaycan'ın Türkiye piyasasına girişi engellensin, alternatif ürünler teşvik edilsin şeklinde sıralamışlardır.

4.4. Kurum Anketi Sonuçları

4.4.1. Mevcut Durum

Türkiye fındık sektörünün ilgili kurumları olarak Fiskobirlik, Ticaret Borsaları, Tarım İl Müdürlükleri, Üniversiteler, Fındık Araştırma Enstitüsü ve İhracatçılar Birliği'nin yöneticileri ve çalışanları ile anket çalışması yapılmıştır.

Fiskobirlik fındığı üreticiden almakta, kırmak ve çeşitli ürünlere işlemek suretiyle değer kazandırdıktan sonra ihracatını gerçekleştirmektedir. Ticaret Borsaları fındık alım ve satımı ile uğraşan tüccarların üreticiden almış oldukları fındıkların vergisini ödemeleri için alım tescillerini ve satış işlemlerini yürütmektedirler. Fatura tescili yapmak, stopajın ödenmesini sağlamak, alım-satımı dengede tutmak, fiyat tespiti vb. faaliyetlerinden söz edilebilir. Tarım İl Müdürlükleri fındık verimini ve kalitesini artırmaya yönelik fındıkta her türlü bakım, hastalık ve zararlılarla mücadele hizmetlerini bir takvim çerçevesinde sürdürmektedirler. Ayrıca, fındık üretiminde teknik bilgi, eğitim, yayım, maliyet tespiti, fiyat belirleme, girdi tahlilleri, ilaç, gübre, alet-makine satan bayi ve resmi kurumların denetimi, vb. faaliyetler de Tarım İl Müdürlükleri tarafından yürütülmektedir. Üniversiteler tarafından, fındık işletmeleri ve sanayii tesisleri ile ilgili araştırmalar yapılmakta, bilimsel toplantılara ve bilimsel komisyonların oluşturulmasına iştirak edilmektedir. Kısacası fındık ekonomisi ve politikası konularında görüş bildirilmektedir. İhracatçılar Birliği, ilgilileri sektörü ilgilendiren mevzuat değişikliklerinden haberdar etmek, ihracatın seyrini miktar ve değer olarak açıklamak, fındığın tanıtım faaliyetlerinde görev almak, fındık politikalarının tespitinde görüş bildirmek, dış piyasanın durumunu gözlemek vb. faaliyetlerde bulunmaktadır.

Fındıkla ilgili kurumlar zorunlu olmadıkları halde fındık üreticilerinin örgütlenmelerine yardımcı olmak, fındık konusunda uzman elemanlar yetiştirmek, fındık ihtisas borsası kurmak ve uluslararası borsalarla işbirliği içerisinde çalışmak, fındıktaki devlet politikasının tek elden yürütülmesini sağlamak ve rekolte tahmin çalışmaları yapmak gibi hususlarda görev almalarının sektörü geliştireceğini beyan etmişlerdir.

İlgili kurumlar tarafından yöredeki fındık üreticilerinin yaklaşık %40'ının tarım dışında iş yaptıkları, %33'ünün göç ettikleri ve sadece hasat zamanı geldikleri belirtilmiştir.

Anketi yanıtlayan ilgili kurumların %42'si tarafından, fındıkta 1999-2000 üretim döneminde uygulanan destekleme politikası hem belirlenen fiyat ve hem de ödeme zamanı açısından uygun olarak nitelendirilmemiştir. Gerekçeler arasında, fiyatın düşük olması, maliyetin yüksekliği, döviz bazında alım yapılmaması, fiyatın serbest piyasa şartlarında oluşmaması, fiyat belirsizliğinin olması, fiyatın önceden açıklanmaması gibi hususlar belirtilmiştir. Kurumların %58'i ise fındıktaki destekleme politikasının diğer tarımsal ürünlere göre fiyat yüksekliği gibi gerekçelerle iyi olduğunu belirtmişlerdir. Aynı şekilde, kurumların %58'si 1999-2000 üretim döneminde fındıkta uygulanan peşin ödemenin ve fiyatın reel olarak geçen yıla göre düşük açıklanmasının daha önceki dönemlere göre çok daha iyi olduğunu, %26'sı iyi olmadığını, %17'si ise farksız olduğunu belirtmişlerdir. Farksızlığı ifade edenler, tarımın diğer

dallarındaki üreticilerin fakir ve fındık yetiştiricilerinin zenginliği dikkate alınarak fındık fiyatının düşürülmesi gerektiğini, daha kötü olduğunu ifade edenler ise ekonomik şartların ağırlaşması karşısında fiyatın aynı kaldığı gerekçelerini belirtmişlerdir.

4.4.2. Karşılaşılan Problemler

Anket yapılan kurumların %8'i fındık sektöründeki problemlerin teknik ağırlıklı olduğunu ifade ederken, %92'si gibi çok önemli kısmı fındık sektöründe teknik problemlerin nispeten çözümlendiğini, sektörde yaşanan problemlerin ekonomik yönü ağırlıklı problemler olduğunu belirtmişlerdir. Kurumların %92'si gibi çoğunluk fındıkta iyi anaç temini, gübreleme ve ilaçlama, bakım koşullarının iyileştirilmesi, ürün işleme, depolamada ve paketlemede son teknolojiyi kullanma, vb. teknik problemlerin yerini ekonomik problemlerin ön plana çıktığı sürece bıraktığını belirtmişlerdir. Kurumlar tarafından da fındık üreticisinin ağırlıklı sorunları; piyasada oluşan fiyata üreticinin etkili olmaması, fiyatın düşüklüğü, maliyetin yüksekliği, fabrikaların atıl kapasite ile çalışmaları, araçların payının yüksekliği, fındık dikim alanlarının hızla artmasından dolayı üretim artışı, fındıkla ilgili istikrarsız politikalar, üreticilerin örgütlenme yetersizliği, vb. ekonomik problemler olarak belirtilmiştir.

Kurumlar, fındık sektöründe karşılaşılan problemleri, önemli olandan başlayarak; destekleme fiyatlarının maliyetlerle orantılı olmaması, fındık dikim alanlarının hızla artması, fındıkla ilgili yanlış hükümet politikaları, fiyat oluşumunda meydana gelen tekelleşme, girdi fiyatlarının yüksekliği ve teminindeki zorluklar, yanlış rekolte tahminleri ve yanlış maliyet hesaplamaları olarak sıralamışlardır.

Kurumlar tarafından fındıkta destekleme fiyatlarının maliyetlerle orantılı olmaması sebebiyle ortaya çıkan sorunlar; destekleme fiyatının yüksek olması, peşin ödeme yapılmaması, üretimde verimin diğer ülkelere göre çok düşük olması, üreticinin yeterince örgütlenmemiş olması, girdi fiyatlarının yüksekliği, dış alıcıların etkin olması ve 2844 sayılı yasanın uygulanmaması şeklinde belirtmişlerdir. Bu sorunun çözümü için, fiyat belirlenirken maliyet dikkate alınmalı, destekleme fiyatı doğru uygulanmalı, verim ve kaliteyi artırmaya yönelik faaliyetlere yer verilmeli, fındığın pazarlaması iyileştirilmeli ve pazarı genişletilmeli, üreticilerin örgütlenmelerine önem verilmeli, Fiskobirlik satış noktaları belirlemeli ve destekleme Trabzon, Ordu ve Giresun dışında uygulanmamalı önerileri sunulmuştur.

Fındık dikim alanlarının hızla artmasıyla ortaya çıkan sorunların; destekleme fiyatının yüksek olması, 2844 sayılı sınırlama yasının uygulanmaması, alternatif ve yüksek gelirli ürünlerin olmaması gibi sebeplerden kaynaklandığı belirtilmiştir. Dikim alanlarının azaltılması için; destekleme fiyatının düşürülmesi, fındık dikilecek arazilerin sınırlandırılması, fındık fiyatlarının serbest piyasa koşullarında belirlenmesi, piyasada dengenin sağlanması amacıyla belirli koşulları yerine getiren üreticilere destek verilmesi, gerçekçi destekleme fiyatı tespiti, ekonomik değeri yüksek alternatif ürünlerin özendirilmesi, teşvik edilerek taban arazilerdeki fındık bahçelerinin sökülmesi ve tarımsal alanların deniz seviyesine göre yüksek, orta ve düşük olarak belirlenerek, orta ve yüksek şeridin fındık alanı olarak kabul edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Fındık istikrar fonundan 8 sentlik kesintinin taban arazilerin sökülmesi ve getirisine karşılık kullandırılması önerilmiştir.

Fındık ile ilgili yanlış hükümet politikalarının ise; destekleme fiyatlarındaki yanlışlıklar, dikim alanlarının sınırlandırılmaması, kısa dönemli popülist politikalar, piyasadaki gelişmelere göre fiyat destekleme politikasında gerekli değişikliğin yapılmaması, yüksek gelirli alternatif faaliyetlerin geliştirilmemesi olduğu belirtilmiştir. Bu yanlış hükümet politikalarının ortaya çıkardığı sorunların çözümü için, uzun dönemli ve istikrarlı politikaların izlenmesi, politikalarda bölgesel farklılıkların dikkate alınması ve gerçek ve küçük fındık üreticilerinin korunması gerektiği önerilmiştir.

Kurumlar, fındık fiyatının oluşmasında meydana gelen tekelleşmenin sebeplerini; çiftçinin pazarlık gücünün olmaması, piyasada yabancı firmaların etkili olmaları, destekleme fiyatının etkili olmaması, kurumlardaki komisyonda görevli şahısların çıkar sağlayarak yabancı şirketlerin ve büyük sanayicilerin etkisinde kalmaları, Fiskobirlik'in görevini yapmaması şeklinde sıralamışlardır. Belirtilen sorunların çözümü için, tekelleşmenin önlenmesi, devletin fındık piyasasından tamamen çekilmesi, borsa bünyesinde fiyatın belirlenmesi, Fiskobirlik'in peşin ödeme yapması ve borsaların özerkliğinin sınırlandırılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, "fındık piyasasında tekelleşme olmaz çünkü fındık bir borsa malıdır" diyenler de olmuştur.

Girdi fiyatlarının yüksekliği ve teminindeki zorlukların sebepleri olarak sırasıyla; işçilik ihtiyacının fazla olması, gübre ve diğer girdilerin fiyatlarının yüksekliği, çiftçinin finansman gücünün olmaması, son yıllarda işçi teminin zorlaşması, çiftçilerin bilgilendirilmemesi belirtilmiştir. Bu sorunların çözümü için, girdi sübvansiyonu, uygun koşullarda (vade, faiz, miktar) kredi temini, eğitim, çiftçi örgütleri vasıtasıyla girdi sağlanması gibi öneriler getirilmiştir.

Yanlış rekolte tahmini ve yanlış maliyet hesaplarının sebepleri olarak; her kesimin kendi çıkarlarına göre rekolte ve maliyet belirlemesi, maliyet ve rekolte hesaplamada ciddi çalışmalar yapılmaması, alivre satışların olması belirtilmiştir. Çözüm için, maliyet hesabının ve rekolte tahminlerinin bilimsel olarak yapılması, Tarım İl Müdürlüklerinin yetkili kılınması ve diğer kuruluşların buna yardımcı olmaları, yabancıların etkisinin ve etkilediği kişilerin komisyonlarda yer almaması, alivre satışların borsalardan geçerek tescil edilmesi ve alivre satışların bakanlığın müsaade ettiği tarihlerde yapılması önerileri sunulmuştur. Fındık Araştırma Enstitüsü'nün belirlediği rekolte tahmin formülünün kullanılmasıyla, karanfil ve dane döneminde %95'lik düzeyde tutarlı rekolte tahminin yapılabildiği için kullanımı önerilmiştir.

4.4.3. Sektörün Yapılanması

Anket yapılan kurumların %58'i fındık sektöründe halihazırdaki kuruluşlar dışında yeni bir örgüte ihtiyaç olmadığını, %42'si ise yeni bir örgütün şart olduğunu belirtmişlerdir. Yeni bir örgüte ihtiyaç olduğunu ifade edenler, Fiskobirlik'in belirlenen fiyattan alım yapmak dışında hiçbir faaliyette bulunmadığını, fındık sektörünün tamamen tekel olduğunu, serbest piyasa ekonomisinin gereği olarak kamu kuruluşları yerine çiftçi örgütleri kurulması ve böylece entegre tesislerin daha faal çalışmalarının sağlanması gibi gerekçeleri ileri sürmüşlerdir. Fiskobirlik'in özelleştirilmesiyle 4-5 yıl içerisinde fındık üreticisinin mağdur olacağı ve dolayısıyla taban arazilerdeki alternatifli arazilerden fındığın söküleceği, böylece piyasada istikrarın kendiliğinden sağlanacağı tahmininde bulunulmuştur.

Anket yapılan kuruluşlardan yeni bir örgüte ihtiyaç olduğunu belirtenler (%42'si) bu örgütün, üreticilerin gönüllü ve bilinçli olarak bir araya gelmeleriyle kurulması, ticaret borsaları ve üreticilerin bir birlik oluşturmaları ve Fiskobirlik'in özerkleştirilmesi şeklinde olabileceği belirtmiştir. Kurulacak örgütün önemli olandan başlayarak; fiyat belirlemede üreticinin lehinde etkili olması, sektörün daha iyi konuma gelmesi için araştırma ve geliştirme faaliyetlerini yürütmesi, gerektiğinde fındığı kırma ve çeşitli ürünlere işlemeyi üstlenmesi, fındık ve ürünlerinin tüketimini artırmaya yönelik reklam faaliyetlerinde bulunması, fındık kalitesinin tespiti ve sınıflandırılması, yanlış politikalarda üreticilerin sesi olması, verimi artırıcı düzenlemeler yapması, pazarlamayı geliştirmesi ve üreticinin eğitilmesi faaliyetlerinde bulunması önerilmiştir.

Fındık sektörüne yönelik olarak devletin yapması gereken düzenlemeler önem sırasına göre önemli olandan başlayarak; fındık ürün borsalarının kurulması, Fiskobirlik'in peşin ödeme karşılığında alım yapması, fındık arz ve talep dengesi sağlanması, taban arazilerdeki fındık dikiminin engellenmesi, fındık tüketimine yönelik iç ve dış piyasada tanıtım faaliyetlerine önem verilmesi, Fiskobirlik'in piyasa şartlarına göre faaliyetlerini sürdürmesi, girdi sübvansiyonlarına devam edilmesi, Fiskobirlik'in üreticiye devredilerek piyasadan çekilmesi, vadeli işlemlere imkân sağlanması, DFİF tamamen kaldırılması, fındık yetiştiriciliği konusunda yayım yapılması, üreticilerin örgütlenmesinin sağlanması, pazarlama ve tüketimin genişletilmesi ile verim ve kalitenin artırılması şeklinde belirtilmiştir.

Devlet tarafından geleneksel fındık bölgelerindeki fındık üreticilerine birim fındık alanı esas alınarak "doğrudan gelir ödemesi" yapılması ve fındık fiyatlarının düşük açıklanması stratejisiyle, fındık dikim alanlarının sınırlandırılması gibi bir politikanın uygunluğuna kurumların %50'si olur, %33'ü olmaz, %17'si ise yorum yok şeklinde cevap vermişlerdir. Uygulamaya olmaz diyenler, sınırlamanın bölge ayırımına göre değil taban ve engebeli arazi ayırımına göre yapılması, sınırlama mevzuatının daha uygun olacağını, geleneksel fındık bölgelerinde fındığın yan gelir oluşturduğunu, üreticilerin zengin olduklarını gerekçe olarak öne sürmüşlerdir. Uygulamayı doğru bulanlar ise gerekçe olarak geleneksel fındık bölgelerinde alternatif ürün olmadığı üzerinde durmuşlardır. "Doğrudan gelir ödemesi"nin sakıncaları olarak; üretimi yönlendirmede çok fazla etkili olmayacağı, üreticiyi örgütlemek, verim ve kaliteyi artırmak vb. faaliyetlerin daha etkili olacağı, büyük arazi sahiplerine yarayacağı, suiistimale açık olduğu, kadastro uygulanmadığı için sorun yaşanacağı, üreticinin kabul etmeyeceği ve işletmelerin çok küçük olması sıralanmıştır.

Anket yapılan kurumlar, fındık sektörüyle ilgili rollerinin geleceği ile ilgili olarak; üniversitelerin araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin önem kazanacağı, borsaların öneminin artacağı, Fiskobirlik'in geleceğinin iyi olacağı, Tarım İl Müdürlüklerinin yaptırım gücünün azalacağı gibi tahminlerde bulunmuşlardır. Bu kurumlar fındık sektörüyle ilgili rollerini, üniversitelerde yapılan araştırma sonuçlarına daha fazla önem verilmesi, Ticaret Borsaları fındık özel ihtisas borsasının kurulması, Tarım İl Müdürlüklerine teşviklerle yaptırım güçlerinin kazandırılması, fındık politikasının tek elden Tarım Bakanlığı tarafından yürütülmesi, kadastro çalışmalarının il müdürlüklerince yürütülmesi, yönünde genişletilmesinin daha iyi olacağını belirtmişlerdir.

Kurumlar fındık sektörünün geleceğiyle ilgili olarak, gerekli önlemler alınmadığı takdirde dünya fındık piyasasında Türkiye'nin payının azalacağı, halihazırdaki karmaşık yapının hangi sonuçları doğuracağını belirsizliği, sektörün kötüye gittiği, besin değeri yüksek bir ürün olduğu için, dünya nüfusunun artışıyla talebin artacağı tahminlerinde bulunmuşlardır.

4.5. Hamburg Borsası Anketleri Sonuçları

Türkiye'den fındık ithalatı yapan Hamburg İthalatçılar Birliği üyelerinin 4'ü ile internet aracılığıyla küçük çaplı bir anket çalışması yapılmıştır. Fındık dışında badem, ceviz ve şeker de ithal eden ve daha çok bu ürünleri paketleyerek piyasaya süren bu ithalatçıların, dünya fındık sektörü ile ilgili görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu ithalatçılar fındığı doğrudan üreticiden ya da aracılar ve komisyoncular vasıtasıyla satın almaktadırlar. Dünya fındık piyasasında fiyatın belirlenmesinde en önemli rolü Türkiye'nin oynadığı, bunu Almanya'da fındık tüketen gıda endüstrisi ve İtalya'nın takip ettiği belirtilmektedir. İthal edilen fındık birinci sırada ve çoğu zaman sadece Türkiye'den temin edilirken, bunun yanında sırasıyla İtalya, İspanya, ABD, Azerbaycan ve Gürcistan'dan da temin edildiği ifade edilmektedir.

Türkiye'den temin edilen fındığın kalitesinin yüksek olması yanında fiyatının da yüksek olduğu belirtilmiştir. İthalatçılardan biri hariç diğerleri, Türkiye'den ithal edilen fındığın EC standartlarına uyduğunu ifade etmişlerdir. Diğer ülkelerin ihracatçıları gibi Türkiye'deki ihracatçıların da çok sayıda küçük firmalar olduğu ve düşük sermaye gücüne sahip olduklarından güvenilirliklerinin istikrarlı olmadığı belirtilmektedir. Almanya'da fındık tüketen büyük bir gıda sektörünün olması ve Almanya üzerinden fındığın kolaylıkla tüketici ülkelere ihraç edilmesi nedeniyle, fındık ithalat ve ihracatının önemli bir kısmının Hamburg'da olmasının normal olduğu ifade edilmektedir.

Dünya fındık sektörünün şu andaki problemleri önem sırasına göre önemli olandan başlayarak; arz fazlalığı, kalite, yetersiz talep ve yüksek fiyatlar olduğu belirtilmiştir. En önemli probleminin, fındık fiyatlarının yüksek olması ve aflatoxine problemi nedeniyle ikame ürün olan ve çok daha düşük fiyatla piyasaya sürülen bademin, fındığın yerini alacak olması şeklinde ifade edilmektedir. Türkiye'nin kaliteyi teşvik etmesi gerektiği belirtilirken, aynı zamanda fındığa dayalı sanayiinin de geliştirilmesi vurgulanmıştır. Türkiye'nin piyasada lideri olarak kalabilmesinin tek yolu olarak kalite ifade edilmiştir. Bu problemlerin çözümü için fiyatın biraz düşürülerek, fındık piyasasının başka ülkelere ve ikame ürünlere kaptırılmaması gerektiği ve ayrıca hükümetin piyasaya müdahale etmemesi, talebin artırılması yönünde çaba sarf edilmesi ve fındık dikim alanlarının daraltılması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin dünya fındık piyasasındaki payını artırabilmesi için yeni piyasalara girmesi, aflatoxine problemini çözmesi ve daha cazip ve istikrarlı fiyatlar belirlemesi gerektiği vurgulanmıştır.

V. EKONOMETRİK MODELİNİN SONUÇLARI

5.1. Modelin Genel Sonuçları

Metodoloji kısmında da belirtildiği gibi, sektör modeli altı eşitlikten oluşturulmuştur. Bunlardan ilki, destekleme fiyatı ve fındık üretimi tarafından açıklanan piyasa fiyatı modeli olurken bunu piyasa fiyatı ve bir önceki yılın mısır-fındık paritesi tarafından açıklanan dikim alanı modeli takip etmektedir. Bunları arz, talep, ihracat ve stok modelleri takip etmektedir. Fındık arz modeli, beş yıl önceki dikim alanı, fındık üretim maliyeti ve iklim şartlarını ifade eden kukla değişkeni tarafından açıklanmaktadır. Talep modeli, fındık tüketici fiyatı, gelir, nüfus, badem tüketici fiyatı ve reklam kukla değişkeni tarafından açıklanmaktadır. İhracat modelindeki açıklayıcı değişkenler ise dünya fındık fiyatı, ihracat fonu, dünya badem-fındık fiyatı paritesi ve yılbaşı fındık stokudur. Son eşitlik olan stok modeli ise dünya fındık üretimi, ihracat, önceki yılın stoku ve yurt içi tüketim tarafından açıklanmaktadır.

Türkiye fındık sektörü ekonometrik modelinin tümü birlikte dikkate alındığında, R^2 'nin 0.998 olduğu, yani bu açıklayıcı değişkenlerle tüm modelin iyi bir şekilde açıkladığı görülmektedir. Sektör modeli içinde ilk eşitlik olan fındık piyasa fiyatı eşitliğinde R^2 değeri 0,89 ile yüksek olduğu görülmekte ve piyasa fiyatı sadece iki değişken tarafından açıklanmaktadır (Tablo 5.1). Bunlardan taban fiyatının katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak çok önemlidir. Diğer taraftan üretim seviyesi fiyatı ters yönde etkilemekte, fakat bu etkilemenin istatistiksel olarak önemsiz olduğu görülmektedir. Burada taban fiyatı parametresinin t değerinin 12,7 gibi çok yüksek olması, piyasa fiyatının önemli ölçüde taban fiyatı tarafından belirlendiğini göstermektedir. Üretim seviyesi, piyasa fiyatını ters yönde etkilese bile bunun çok fazla belirleyici olmadığı görülmektedir.

Tablo 11. Fındık fiyat ve dikim alanı modeli tahmin sonuçları

	Fındık piyasa fiyatı modeli			Fındık dikim alanı modeli		
	$R^2 = 0,890$			$R^2 = 0,702$		
	α_1	β_{11} TFI	β_{12} URE	α_2	β_{21} PF1	β_{22} MFO
Katsayı	76,480	0,9974**	-0,0004	392.350**	85,669**	-1976,3
Standart hata	102,90	0,0783	0,0003	46.310	22,170	2074,0
t oranı	0,7433	12,730	-1,4960	8,4720	3,8650	-0,9531
p değeri	0,4570	0,0000	0,1350	0,0000	0,0000	0,3410
Elastikiyet		1,0846	-0,1573		0,1913	-0,0562

** %1 seviyesinde istatistiksel olarak önemli

Dikim alanını belirleyen değişkenler olarak, bir önceki yılın piyasa fiyatı ve fındık üretim bölgesinde yaygın olarak üretilen ve fındığa arazi kullanımını açısından rakip olan mısırın bir önceki yılına ait fiyatının fındık fiyatına oranı, yani mısır-fındık paritesi alınmıştır. Bir önceki yılın piyasa fiyatının fındık dikim alanını istatistiksel olarak önemli ölçüde belirlediği, model sonuçlarından anlaşılmaktadır. Mısır-fındık fiyatı paritesindeki düşüş ise fındık dikim alanlarını artırsa bile bunun istatistiksel olarak önemli olmadığı görülmektedir. Destekleme fiyatının piyasa fiyatını, piyasa fiyatı ise dikim alanlarının artmasını önemli olarak etkilemektedir. Dolayısıyla destekleme fiyatının dikim alanlarının artmasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Buna bağlı olarak, rakip ürünün fiyatının fındık fiyatına oranla az artması da fındık dikim alanlarının yayılmasına belli ölçüde katkıda bulunmuştur.

Beş yıl önceki dikim alanlarındaki artış, üretim maliyeti ve iklim kukla değişkeni tarafından belirlenen fındık üretim eşitliği, bu değişkenler tarafından yüksek R^2 değeri (0.766) ile önemli ölçüde açıklanmaktadır (Tablo 5.2). Dikim alanlarının, üretimi önemli miktarda artırması beklenen bir sonuçtur. Fındık dikimden sonra beş yıl içinde üretime geçtiğinden, dikim alanlarındaki artışın üretime etkisi beş yıl gecikmeli olarak yansımaktadır. Maliyetlerin fındık arzına olan olumsuz etkisinin de istatistiksel olarak önemli olduğu görülmektedir. Fındık arzının iklim şartlarından istatistiksel olarak önemli seviyede etkilendiği görülmektedir. Bu modele ait sonuçlar, değişken katsayılarının tümünün doğru işarete sahip olduğunu göstermektedir. Aslında bundan önceki piyasa fiyatı ve dikim alanları eşitlikleri bu arz eğrisi eşitliğinin sektör modeli içindeki açıklımlarıdır. Çünkü arz eşitliğindeki dikim alanları değişkeni ve dikim alanlarının en önemli belirleyicisi olan fındık piyasa fiyatı bu eşitliklerde tanımlanmaktadır.

Tablo 12. Fındık arz modeli tahmin sonuçları

	$R^2 = 0,766$			
	α_3	β_{31} DI5	β_{33} MAL	β_{34} IKL
Katsayı	-702.800**	3,2637**	-378,38**	124.850**
Standart hata	139.900	0,4439	79,340	20.100
t oranı	-5,0230	7,3520	-4,7690	6,2120
p değeri	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Elastikiyet		3,3430	-0,7310	0,1328

** %1 seviyesinde istatistiksel olarak önemli

Fındık talebi eşitliği, eşitliğindeki fındık tüketici fiyatları, gelir seviyesi, nüfus miktarı, badem-fındık tüketici fiyatı paritesi ve reklam kukla değişkeninin, 0,915 gibi yüksek bir R^2 değeri ile açıklanmaktadır (Tablo 5.3). Fındık talebinde ekonomik teori açısından beklendiği gibi fındık tüketim fiyatı negatif işarete sahipken, gelir seviyesi, badem-fındık tüketici fiyatı paritesi ve reklam faaliyetlerini temsil eden kukla değişkeni pozitif işarete sahiptir. Bu değişkenlerden gelir seviyesi ve reklamın tüketim üzerindeki etkisi istatistiksel olarak önemli iken, fındık fiyatı ve badem-fındık tüketici fiyatı paritesinin etkisi istatistiksel olarak önemli değildir. Buradan iç tüketimin artırılmasının fiyatlardan daha çok gelir seviyesine yapılacak reklam faaliyetlerine bağlı olduğu görülmektedir.

Tablo 13. Fındık tüketim modeli tahmin sonuçları

	$R^2 = 0,915$					
	α_4	β_{41} FTF	β_{42} GEL	β_{43} NUF	β_{44} BFT	β_{45} REK
Katsayı	3.445,5	-0,0070	11,718**	0,1458	13,495	5.888,2**
Standart hata	6.908,0	0,4660	4,0900	0,2086	26,550	1.105,0
t oranı	0,4988	-0,0151	2,8650	0,6991	0,5082	5,3300
p değeri	0,6180	0,9880	0,0040	0,4850	0,6110	0,0000
Elastikiyet		-0,0008	0,5596	0,2715	0,0262	0,0282

** %1 seviyesinde istatistiksel olarak önemli

Fındık ihracatını açıklayan değişkenler olarak modelde yer verilen fındık dünya fiyatı, fındık ihracat fonu (DFİF), badem-fındık dünya fiyatı paritesi ve yıl başı fındık stokunun birlikte fındık ihracatını açıklama oranı olan R^2 değeri 0,716'dır (Tablo 5.4). Bu değişkenlerin tümünün katsayısının işareti ekonomik teoriye uygundur. Dünya fındık fiyatı, badem-fındık fiyatı paritesi ve yılbaşı stokunun beklendiği gibi ihracatla pozitif ilişkiye sahip iken, ihracat fonunun fındık ihracatını negatif yönde etkilediği

görülmektedir. Bunlardan sadece fındık dünya fiyatı ve ihracat fonunun etkisi istatistiksel olarak önemli çıkmaktadır.

Tablo 14. Fındık ihracat modeli tahmin sonuçları

	$R^2 = 0,716$				
	α_5	β_{51} FDF	β_{52} FON	β_{53} BFD	β_{54} ST1
Katsayı	75.335	230,15*	-506,60**	468,15	0,0499
Standart hata	50.150	96,140	86,160	321,70	0,0464
t oranı	1,5020	2,3940	-5,8800	1,4550	1,0770
p değeri	0,1330	0,0170	0,0000	0,1460	0,2820
Elastikiyet		0,4557	-0,1787	0,2007	0,0542

** %1 seviyesinde istatistiksel olarak önemli

* %5 seviyesinde istatistiksel olarak önemli

Aslında ihracat fonunun çalışmada dikkate alınan 1980-2000 döneminin son yıllarında 8 sente düşmesi nedeniyle bu kadar etkili olması beklenmemektedir. Fakat bu dönemin ilk yıllarında bu fonun yüksek olması nedeniyle böyle bir sonuç elde edilmiştir. Özellikle badem fiyatının son yıllarda düşmesi, fındık ihracatını önemli ölçüde etkilemektedir.

Dünya fındık üretimi, toplam fındık ihracatı bir önceki yıldan devredilen stok miktarı ve fındık iç tüketimi tarafından açıklanan fındık stoku eşitliği 0,602 R^2 değerine sahiptir (Tablo 5.5). Değişkenlerin katsayılarına ait işaretler beklendiği gibi ekonomik teoriye uygun olarak elde edilmiştir. Dünya üretimi ve bir önceki yılın stoku, fındık stokunu artırıcı yönde etki ederken, ihracat ve iç tüketim fındık stokunu azaltıcı yönde etki etmektedir. Gerek dünya üretimi gerek ise yılbaşı stokunun etkisi istatistiksel olarak önemli bulunurken, toplam fındık ihracatının ve fındık iç tüketiminin etkisi istatistiksel olarak önemli değildir. Fındık ihracatın ve fındık iç tüketiminin stok üzerine azaltıcı etkisi %5 önem seviyesine yakın bir noktada etkindir. Buradan ihracatın ve iç tüketimin artmasının stok yükünü azaltacağı, dünya fındık üretiminin artması ve bir önceki yıldan devreden stokun yüksek olması stok yükünü önemli ölçüde artırdığı görülmektedir.

Tablo 15. Fındık stoku modeli tahmin sonuçları

	$R^2 = 0,602$				
	α_6	β_{61} DUR	β_{62} TIH	β_{63} ST1	β_{64} TUK
Katsayı	-59.552	0,89830**	-0,95246	0,7269**	-8,5526
Standart hata	78.830	0,1814	0,4972	0,1497	4,4290
t oranı	-0,7460	4,9430	-1,9160	4,8540	-1,9310
p değeri	0,4560	0,0000	0,0550	0,0000	0,0530
Elastikiyet		2,8352	-0,8243	0,6831	-1,3739

** % 1 seviyesinde istatistiksel olarak önemli

Fındık sektör modeli tüm olarak değerlendirildiğinde, sektörün önemli unsurlarının çoğunu içinde bulundurmakta ve 0,998'lik bir R^2 değeri ile sektörü tüm olarak açıklayıcı olduğu görülmektedir. Modeldeki bütün değişkenlere ait katsayılar doğru işarete sahiptirler ve bunlardan çoğu %1 önem seviyesinde istatistiksel olarak önemlidirler. Bu fındık sektörü ekonometrik modeli, özellikle dikim alanlarının artması yoluyla üretimin talebi aşması yani arz fazlalığının olması ve stok yükünün gittikçe artması gibi sektörün karşılaştığı önemli problemlere ve özellikle iç tüketim ve ihracatın artmasında etkili olan faktörlerin neler olduğuna önemli ölçüde açıklık getirmektedir. Dikim alanlarının artması ve arz

fazlalığının ortaya çıkmasının en önemli etkeninin yüksek belirlenen destekleme fiyatlarının olduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca, ihracatı ve iç tüketimi artırmanın yollarını bulmada bir takım ipuçları vermektedir.

5.2. Modelin Politik Sonuçları

Fındık sektörünün iki önemli belirleyicisi olan fındık piyasa fiyatı ve dikim alanlarını temsil eden fındık sektörü modelinin ilk iki eşitliği, sektörde uygulanacak politikalarla ilgili önemli ipuçları vermektedir (Tablo 5.1). Fındık piyasa fiyatının belirlenen destekleme fiyatı tarafından önemli ölçüde açıklandığı ortaya çıkmaktadır. Çok az da olsa üretim seviyesi de fındık piyasa fiyatını etkilemektedir. Yani fındık piyasa fiyatı, piyasa şartlarından çok hükümet müdahalelerinin etkisiyle belirlenmektedir. Fındık dikim alanları daha çok piyasa da oluşan fiyattan etkilenirken, mısır-fındık fiyatı paritesindeki azalma da bu alanların artmasına önemli ölçüde neden olmaktadır. Yani, fındık fiyatlarının mısır fiyatlarına göre daha fazla artış göstermesi, batıdaki taban alanlarda buğday üretimi yerine fındık dikim alanlarının artmasına neden olmaktadır. Bu iki eşitlik, sektörün önemli bir problemi olarak görülen fındık dikim alanlarının artmasının en önemli etkeninin, hükümet tarafından belirlenen yüksek destekleme fiyatlarının olduğunu göstermektedir. Yüksek destekleme fiyatı piyasa fiyatını yükseltmekte, yüksek piyasa fiyatı ise yeni ve özellikle alternatif üretim imkanları olan taban arazilerinde fındık dikimini teşvik etmektedir. O halde destekleme fiyatlarının, üretim maliyetlerine ve piyasa da oluşabilecek fiyata yakın tutulması, dikim alanlarının artmasını engelleyecek hatta azalmasına neden olabilecektir.

Fındık sektörünü temsil eden modelin üçüncü eşitliği, fındık arzını etkileyen en önemli faktörün dikim alanları olduğunu ve bunu sırasıyla iklim şartları, fındık üretim maliyetleri ve beş yıl önceki destekleme fiyatının takip ettiğini göstermektedir (Tablo 5.2). Yine sektörün en önemli problemi olarak bilinen arz fazlalığı, en çok dikim alanlarının artmasına bağlı olarak oluşmaktadır. Bu arz modeline göre dikim alanlarının azalması, arz fazlalığının oluşmasının da önüne geçecektir. Fındık üretimini beş yıl sonra etkileyecek olan destekleme fiyatı, dikim alanlarını artırarak dolaylı olarak arzı artırdığı için modeldeki doğrudan etkisi az olmaktadır. İklim şartlarının önemli bir faktör olduğu fındık arz modelinde, dikim alanlarının azaltılarak arz fazlalığının giderilebileceği sonucu çıkmaktadır.

Fındık sektörü ekonometrik modelinin üçüncü eşitliğinde fındık iç tüketimini en önemli ölçüde reklam faaliyetleri etkilerken, bunu sırasıyla gelir seviyesi, nüfus, fındık tüketici fiyatı ve badem-fındık tüketici fiyatı paritesi izlemektedir (Tablo 5.3). Yurtiçi fındık tüketimi, fındığın ve rakip ürünlerin fiyatındaki değişimlerden çok fazla etkilenmezken gelir seviyesi önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Yani Türkiye’de fındık tüketiminin artması için kişi başına milli gelirin artması gerekmektedir. Bu arada son yıllarda yapılan reklam faaliyetlerinin fındık iç tüketimini artırmada önemli bir faktör olduğu görülmektedir. O halde ekonomik gelişme, gelir seviyesi ve yapılacak düzenli reklam faaliyetleri fındık iç tüketimini artıracaktır.

Fındık sektörü modelinin beşinci eşitliğine göre fındık ihracatını artıran faktörlerin başında fındık dünya fiyatı gelirken, bunu badem-fındık dünya fiyatı paritesi takip etmektedir (Tablo 5.4). Fındık ihracat fiyatı ihracata önemli ölçüde olumsuz etkide bulunurken, iç piyasadaki fındık tüketici fiyatlarının fındık

ihracatını azaltıcı etkiye sahip olduğu gör÷lmektedir. Burada özellikle fındık fiyatlarına göre rakip ürün olarak kabul edilen badem dünya fiyatlarındaki düşüşlerin, fındık ihracatını olumsuz yönde etkilediği bu eşitliğin ima ettiği önemli bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Yine, ihracat fonunun tamamen kaldırılmasının, fındık ihracatını artıracakđı model sonuçlarına göre söylenebilir. Dünya piyasalarında fındık için iyi bir fiyat elde edebilmek de ihracatı olumlu yönde etkilemektedir.

Modelin son eşitliği, dünya fındık üretimi ve bir önceki yılın fındık stokunun Türkiye’de Fiskobirlik tarafından yapılan fındık stoklarının artmasına neden olurken, İhracat ve iç tüketim azaltıcı yönde rol oynamaktadır (Tablo 5.5). Bu sonuçlar, fındık stoklarının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak yani stok miktarını azaltmak için arz talep dengesinin iyi ayarlanması, fındık ihracatı ve fındık iç tüketimin hızlı bir şekilde artırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

VI. SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuçlar

Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip geleneksel ihraç ürünlerinden olan ve Karadeniz bölgesinin en önemli tarımsal ürünü olarak yerini koruyan fındığın, geniş bir çiftçi ailesinin geçim kaynağı olduğu bilinmektedir. Dünyada en uygun yetişme ekolojisini tüm faktörleri ile Karadeniz bölgesinde bulan, dünyanın en kaliteli çeşitlerine sahip olan ve aynı zamanda yıl boyunca bol yağışlı bölgenin hayli dik eğimli arazilerinde erozyonu önleyerek toprağı koruyan fındık yetiştiriciliğı, Giresun, Ordu, Trabzon, Sakarya, Samsun ve Bolu illeri başta olmak üzere 13 ilde, farklı 16 çeşitte ekonomik olarak yapılmaktadır. Son yılların ortalamasına göre dünya üretiminin %75'ini, dünya ihracatının %80'ini elinde bulunduran Türkiye, lider ülke konumundadır.

Maliyetinin çok üzerinde belirlenen fındık taban fiyatları, fındık dikim alanlarının, alternatif üretim imkanları olan özellikle batıdaki taban arazilere kaymasına neden olmuştur. Orta ve küçük aile işletmeleri, peşin ödeme yapılmadığı ve dolayısıyla ürününü düşük fiyattan piyasada satmak zorunda kaldığından, bu yüksek taban fiyattan yararlanamamıştır. Diğer taraftan acil paraya ihtiyaç duymayan ve genellikle tarım dışı işlerle meşgul olan büyük işletmeler yüksek fiyattan yararlanmıştır. Fındık dikim alanlarının genişlemesini önlemek için 1983 yılında çıkarılan 2844 sayılı kanun ile fındık üretiminin uygun alanlarda yapılması amaçlanmış, fakat çeşitli nedenlerle uygulanamamıştır. Mevcut arz fazlalığı problemi, beraberinde pazarlama sorununa neden olmuş, stoklar artmış ve sonuçta üretim alanlarının daraltılması, destekleme fiyat seviyesinin çok yüksek tutulmaması, iç piyasada tüketim alışkanlığının ve dolayısıyla talebin teşvik edilmesi, fındık ihracat fonunun azaltılması ve yeni pazarların oluşturularak dış satımın artırılması gibi önlemler, bilimsel çalışmalarda ve çeşitli platformlarda gündeme gelmiştir.

Türkiye, dünya fındık piyasasında lider konumunda bir ülke olduğundan doğru politikalar takip etmeli ve yönlendirici olmalıdır. Ancak böyle yapılarak fındık üreticisi, tüketicisi ve ülke ekonomisi için daha iyi sonuçlar elde edilebilir. Bu sektör ile ilgili uygun politikaların oluşturulmasına katkıda bulunacak kantitatif bir çalışmanın gerekliliğı ve böyle bir çalışmanın mevcut boşluğu dolduracağına inanılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye fındık piyasasının mevcut durumunun belirlenmesi, bu piyasasının ekonometrik modelinin tahmin edilmesi, değişik politika senaryolarının model kullanılarak analiz edilmesi ve sonuçların ilgili kurumlar açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

6.1.1. Fındık Sektörü

Dünya fındık üretiminde lider olan Türkiye, 1980-2000 döneminde payını sürekli artırarak bu payı yaklaşık %60'dan %75'e çıkarmıştır. Diğer önemli fındık üreticisi ülkelerden ABD fındık üretim payını korurken, İtalya, İspanya ve Yunanistan'ın payları önemli ölçüde düşmüştür. Son yıllardaki yüksek destekleme fiyatı uygulaması dünya fiyatlarını artırarak fındık üretimini, İtalya, İspanya, Azerbaycan ve Gürcistan gibi fındık üretiminde rakip ülkeler için cazip hale getirdiğı ve dolayısıyla bu ülkelerdeki fındık üretiminin arttığı ve artacağı iddia edilmektedir. Fakat üretim rakamları, bunun böyle olduğunu teyit etmemektedir. Yani, gerek ülke içinde ve gerek ise dünya piyasasında fiyatların yükselmesine rağmen,

Türkiye'nin fındık üretim payı artmaktadır. Yine bu dönemde fındık dikim alanlarının, Batı Karadeniz Bölgesine doğru önemli ölçüde yayıldığı müşahede edilmektedir.

Fındık işleme fabrikaları, kırma, kavurma, beyazlatma, çeşitli ürünlere işleme ve yağ fabrikaları şeklinde beş gruba ayrılmaktadır. Sektörde en fazla kırma, en az ise yağ fabrikası bulunmaktadır. Fındık kırma fabrikalarının kurulu kapasitesi, 1996 yılı fındık üretimi olan 464 bin tonun çok üzerinde olduğu ve dolayısıyla aşırı bir kapasitenin olduğu görülmektedir. Yüksek destekleme fiyatı ve teşvikler sonucu batı bölgelerinde fındık üretimi yaygınlaşmış ve işleme tesisleri de Ordu, Giresun, Sakarya, Samsun, Trabzon ve Bolu illerinde yoğunlaşmıştır.

Dünya fındık ihracatının %80'ini elinde bulunduran Türkiye'nin, ele alınan dönemdeki payı fazla dalgalanma göstermemiştir. İtalya ve İspanya'nın ihracattaki payları düşerken, ABD ve Almanya payını korumuştur. Dünya fındık ithalatında ise Almanya %40 ile ilk sırada bulunmaktadır. Türkiye'nin, Kafkasya ve Türk Cumhuriyetlerinden son yıllarda gittikçe artan miktarlarda ithalat yaptığı gözlenmiştir. Rakip bir ürün olan düşük fiyatlı badem, fındık ihracat piyasasını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Yüksek fiyat politikasının dünya fındık fiyatlarını yükselteceği ve bunun sonucu olarak da rakip ülkelerin piyasaya girerek Türkiye'nin ihracat payını azaltacağı belirtilmesine rağmen, dünya fındık fiyatları ve Türkiye'nin ihracat miktarı ile ilgili rakamlardaki gelişmeler bunu teyit etmemektedir.

Fındık iç tüketimi ile ilgili sağlıklı rakamlara ulaşılamamaktadır. Aslında iç tüketim, yılbaşı stoku, o yılki üretim ve ithalattan, ihracat ve yıl sonu stoku çıkarılarak tespit edilebilir. Fakat yapılan hesaplamalarda bazı anormal rakamlar elde edildiğinden hesaplanan bu iç tüketim miktarı, diğer tüketim ile ilgili veriler, gelir seviyesi, nüfus, tüketici fiyatları ve bazı çalışmalardaki veriler göz önüne alınarak kalibre edilmiştir. Son yirmi yılda kişi başına fındık iç tüketimi yaklaşık 450 gramdan 650 grama yükselmiştir. Bu çok yavaş artışın nedenleri arasında tüketici gelir seviyesinin düşüklüğü, ceviz ve antep fıstığı kadar kullanımının yaygın olmaması ve yetersiz reklam sıralanabilir.

Fındık sektöründe uygulanan politikalar arasında, fiyat desteği, dikim alanlarının sınırlandırılması, dış ticaret politikaları ve 1999-2000 yılında pilot olarak uygulanan doğrudan gelir desteği yer almaktadır. 1938 yılında kurulan Fiskobirlik, fındık alımına başlamış fakat özellikle son yıllarda ödemeler zamanında yapılmadığı için, üreticiler fındığı taban fiyatının altında bir fiyata tüccara satmak zorunda kalmışlardır. Yüksek destekleme fiyatının arz fazlalığına neden olması ve stokların artması üzerine, 1983'den başlayarak değişik tarihlerde çıkarılan kanun, yönetmelik ve bakanlar kurulu kararları ile fındık dikim alanlarının sınırlandırılması yoluna gidilmiştir. Ancak yasaklamalara rağmen fındık ekiminin önüne geçilememiştir. İlk olarak 1977 yılında ihraç edilen fındıktan, fındık ihracat fonu kesintisi uygulaması başlatılmış ve daha sonraları ithalattan da ürün türüne göre vergi alınmaya başlanmıştır. Doğrudan gelir desteği, pilot yörelerde dekar başına 5 dolar ödeme şeklinde uygulanmış, fakat uygulamaya katılım ödemenin az olması ve vergi çekincesi nedeniyle düşük olmuştur.

6.1.2. Anket Sonuçları

Ön değerlendirme çalışmaları kapsamında Trabzon, Ordu, Giresun ve Samsun Ticaret Borsaları, bu yörelerde faaliyette bulunan fındık sanayicileri ve Ziraat Odaları ile yapılan görüşmeler sonucunda fındık

sektörünün genel durumu hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Genel durumla ilgili olarak; arz-talep dengesizliği, yüksek fiyat, stoklar, dikim alanlarının hızla artması, fındık dikim alanlarını sınırlayan yasanın uygulanmaması, maliyetlerin yüksekliği, maliyet belirlenirken kurumlar arası işbirliği olmaması gibi hususlar dikkate alınarak üretici, sanayici, kurum ve Hamburg piyasasına yönelik anket hazırlanmıştır. Anketlerle, ilgililerden mevcut durum, karşılaşılan sorunlar ve yapılanmanın nasıl olması gerektiği konularında bilgi edinilmeye çalışılmıştır.

Anket yapılan üretici, sanayici-tüccar ve kurumların tamamına yakın bir kısmı, fındık sektöründeki problemlerin; iyi anaç temini, gübreleme, ilaçlama, bakım şartlarının iyileştirilmesi, fındık üretimi ile ilgili teknik bilgilerin öğrenilmesi, ürün işleme, depolamada ve paketlemede son teknolojiyi kullanma, sağlık ve hijyen şartlarını en iyi bir şekilde sağlama, kaliteli ürünler üretmek gibi teknik problemlerden çok, fındığın uygun fiyattan satılamaması, fındık fiyatının oluşumunda üreticinin etkili olamaması, maliyetlerin yüksek olması, işlemek için yeterli fındık satın alamamak, işlenen fındığı satmada yaşanan problemler, fındık alanlarının artması, fındıkla ilgili yetersiz ve istikrarsız politikalar gibi ekonomik yönü ağırlıklı problemler olduğunu belirtmişlerdir.

Üretici anketlerinden; fındık üreten işletmelerin büyüklüğünün ortalama 21 dekar olduğu, üreticilerin %42'sinin fındık dışında başka işlerle de uğraştıkları, ürünün %54'ünün Fiskobirlik'e satıldığı, üreticilerin %75'inin ürününü peşin sattığı, %87'sinin randıman tespiti yaptırdığı ve fiyatın randımana göre belirlendiği, %46'sının arazisinin tamamının fındıklık olduğu belirlenmiştir. Sektörde karşılaşılan sorunlar içerisinde en önemliler arasında önemli olandan başlayarak; çiftçi eline geçen fiyatın maliyete göre düşüklüğü, fındık dikim alanlarının hızla artması, fındıkla ilgili yanlış hükümet politikaları, fındık fiyatının belirlenmesinde üreticinin söz sahibi olmaması, girdi fiyatlarının yüksekliği ve teminindeki zorluklar, kaliteye göre fiyat verilmemesi sıralanabilir. Sektörle ilgili sorunların çözümü amacıyla sadece geleneksel fındık yörelerinde destekleme yapılması, fiyatta istikrar sağlanması, kadastro çalışmalarının tamamlanması, Fiskobirlik'in özerkleşmesi, Fiskobirlik'e rakip yeni birliklerin oluşturulması, ilaç ve gübrenin devlet eliyle satılması, işçi ücretlerinin devlet tarafından belirlenmesi, ulaşım imkânlarının iyileştirilmesi ve kredilerin yerinde kullanılmasının kontrolü gibi önerilerde bulunulmuştur.

Sanayicilerle yapılan anketlerden, fındık sektöründeki pazarlama zincirinin ağırlıklı olarak; çiftçi-tüccar-sanayici-ihracatçı şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, gerek sanayici ve gerekse tüccarların fındık dışında başka ürün işlemedikleri, pazarlamadıkları, fındık fiyatının yüksekliği, yöredeki fındık üreticilerinin yaklaşık %64'ünün tarım dışında çalıştıkları, 1999-2000 üretim döneminde fındıkta uygulanan destekleme politikasının hem belirlenen fiyat ve hem de ödeme zamanı açısından önceki yıllara göre daha uygun olduğu gibi tespitlerde bulunulmuştur. Sanayici ve tüccarlar tarafından fındık sektöründe karşılaşılan problemler, önem sırasına göre önemli olandan başlayarak; fındık dikim alanlarının hızla artması, Fiskobirlik'e yapılan politik müdahaleler, fındıkla ilgili yanlış hükümet politikaları, destekleme fiyatlarının maliyetlerle orantılı olmaması, yanlış rekolte tahminleri ve yanlış maliyet hesaplamaları şeklinde belirtilmiştir. Bunlara ilave olarak bir kısım sanayiciler, fındıkta yanlış çeşit seçimi, Fiskobirlik ile özel sektör uyumsuzluğu, sektördeki bir kısım firmaların fındık fiyatını

düşürmeleri ve ticareti faizciliği kamufle etmek için yapmaları gibi sorunları da belirtmişlerdir. Sektörle ilgili sorunların çözümü amacıyla; destekleme fiyatının düşürülmesi, fındık dikilecek arazilerin sınırlandırılması, küçük üreticiye doğrudan destek sağlanması, Fiskobirlik'e bağlı sanayi tesislerinin özerkleştirilmesi, uzun dönemli ve istikrarlı politikaların izlenmesi, politikalarda bölgesel farklılıkların dikkate alınması, fiyatın maliyet kriterine göre belirlenmesi, fiyatın dolar bazında tespit edilmesi, Gürcistan ve Azerbaycan'ın Türkiye piyasasına girişinin engellenmesi, alternatif ürünlerin teşviki gibi önerilerde bulunulmuştur.

Türkiye fındık sektörünün ilgili kurumları olarak Fiskobirlik, Ticaret Borsaları, Tarım İl Müdürlükleri, Üniversiteler, Fındık Araştırma Enstitüsü ve İhracatçılar Birliklerinin yöneticileri ve çalışanları ile yapılan anket çalışmalarından; ilgili kurumlar zorunlu olmadıkları halde fındık üreticilerinin örgütlenmelerine yardımcı olmak, fındık konusunda uzman elemanlar yetiştirmek, fındık ihtisas borsası kurmak ve uluslararası borsalarla işbirliği içerisinde çalışmak, fındıktaki devlet politikasının tek elde yürütülmesini sağlamak ve rekolte tahmin çalışmaları yapmak gibi hususlarda görev almalarının sektörü geliştireceğini beyan etmişlerdir. İlgili kurumların %42'si tarafından, fındıkta 1999-2000 üretim döneminde uygulanan destekleme politikası, önceki yıllara göre hem belirlenen fiyat ve hem de ödeme zamanı açısından daha iyi olarak nitelendirilmiştir. Kurumlar, fındık sektöründe karşılaşılan problemleri, önemli olandan başlayarak; destekleme fiyatlarının maliyetlerle orantılı olmaması, fındık dikim alanlarının hızla artması, fındıkla ilgili yanlış hükümet politikaları, fiyat oluşumunda meydana gelen tekelleşme, girdi fiyatlarının yüksekliliği ve teminindeki zorluklar, yanlış rekolte tahminleri ve yanlış maliyet hesaplamaları olarak sıralamışlardır. Sorunların çözümü için, fiyat belirlenirken maliyetin dikkate alınması, verim ve kaliteyi artırmaya yönelik faaliyetlere yer verilmesi, fındığın pazarının genişletilmesi, üreticilerin örgütlenmelerine önem verilmesi, desteklemenin Trabzon, Ordu ve Giresun dışında uygulanmaması gibi öneriler sunulmuştur. Fiskobirlik'in özelleştirilmesiyle 4-5 yıl içerisinde fındık üreticisinin mağdur olacağı ve dolayısıyla taban arazilerdeki alternatif arazilerden fındığın söküleceği böylece piyasada istikrarın kendiliğinden sağlanacağı tahmininde bulunulmuştur.

Türkiye'den fındık ithal eden Hamburg İthalatçılar Birliği üyelerinin 4'ü ile internet aracılığıyla uygulanan anketlerden; ithalatçıların fındığı doğrudan üreticiden, aracılar vasıtasıyla ve komisyoncular yoluyla satın aldıkları, Dünya fındık piyasasında fiyatın belirlenmesinde en önemli rolü Türkiye'nin oynadığı, bunu Almanya'da fındık tüketen gıda endüstrisi ve İtalya'nın takip ettiği, Türkiye'den temin edilen fındığın kalitesinin yüksek olması yanında fiyatının da yüksek olduğu, borsanın Hamburg'da olmasının normal karşılandığı gibi tespitlerde bulunulmuştur. Dünya fındık sektörünün şu andaki problemleri önem sırasına göre önemli olandan başlayarak; arz fazlalığı, kalite, yetersiz talep ve yüksek fiyatlar olduğu belirtilmiştir. En önemli problemin, fındık fiyatlarının yüksek olması ve aflatoxine problemi nedeniyle ikame ürün olan ve çok daha düşük fiyatla piyasaya sürülen bademin fındığın yerini alacak olması şeklinde ifade edilmiştir. Sorunların çözümü amacıyla Türkiye'nin kaliteyi teşvik etmesi, fındığa dayalı sanayiinin geliştirilmesi, Türkiye'nin piyasada lideri olarak kalabilmesinin tek yolunun kalite olduğu, fiyatın düşük tutularak fındık piyasasının başka ülkelere ve ikame ürünlere kaptırılmaması gerektiği gibi hususlar vurgulanmıştır.

6.1.3. Sektör Modeli

Fındık piyasa fiyatı, fındık dikim alanları, fındık arzı, fındık talebi, fındık ihracatı ve fındık stoku eşitliklerinden oluşan fındık sektörü ekonometrik modeli, 0,998 R² değeri ile sektörü çok iyi bir şekilde açıklamaktadır. Modelin kapsadığı eşitliklerdeki tüm değişkenlerin parametrelerine ait işaretler ekonomik teoriye uygun olarak elde edilmiştir. Modeldeki eşitliklerin açıklayıcılık oranları, yani R² değerleri 0,602 ile 0,915 arasında değişmekte olup, değişkenlerin çoğu eşitliği açıklamada istatistiksel olarak %1 önem seviyesinde önemli bulunmuşlardır. Modeldeki ilk iki piyasa fiyatı ve dikim alanları eşitliği, aslında üçüncü fındık arzı eşitliğinin açıkları olduğu kabul edilirse modelin, fındık arzı, talebi, ihracatı ve stoku eşitliklerinden oluştuğu söylenebilir.

Fındık sektöründe piyasa fiyatını belirleyen en önemli faktör açıklanan destekleme fiyatları olurken, o yılki fındık rekoltesi tarafından da etkilenmektedir. Fındık dikim alanlarını bir önceki yılın piyasa fiyatı önemli ölçüde belirlerken, mısır-fındık fiyat paritesi de biraz belirleyici olmaktadır. Çünkü fındık, fındık üretim bölgesinde yaygın olarak üretilen ve arazi kullanımı açısından mısırın rakibi durumundadır. Bu iki eşitlikte tanımlanan dikim alanlarındaki değişimler, fındığın beş yılda verime geçtiğinden, fındık arzını beş yıl sonra önemli ölçüde etkilediği modeldeki fındık arzı eşitliğinden anlaşılmaktadır. Bunun yanında fındık arzını üretim maliyetleri olumsuz yönde, iyi iklim koşulları da olumlu yönde önemli derecede etkilemektedir. Fındık iç tüketimi, daha çok gelir seviyesi ve reklam faaliyetleri tarafından belirlenirken, fındık ve rakip ürün olan badem fiyatlarındaki değişimlerden çok fazla etkilenmediği görülmektedir. Fındık ihracatında dünya fındık fiyatları olumlu yönde, fındık ihracat fonu olumsuz yönde ve önemli derecede etkili olurken, dünya badem fiyatlarındaki değişimler ve önceki yılın fındık stokları istatistiksel olarak önemli olmasa da, belli ölçüde etkili olmaktadır. Beklendiği gibi fındık stokunu, dünya fındık üretimi ve önceki yılın stoku artırıcı yönde ve istatistiksel olarak önemli seviyede etkilerken, fındık ihracatı ve fındık iç tüketimi ise belli bir seviyede azaltıcı yönde etkilemektedir.

Fındık sektörü ekonometrik modeli, özellikle dikim alanlarının artması yoluyla üretimin talebi aşması yani, arz fazlalığının olması ve stok yükünün gittikçe artması gibi sektörün karşılaştığı önemli problemlere ve özellikle iç tüketim, ihracatın ve stokların artmasında etkili olan faktörlerin neler olduğuna önemli ölçüde açıklık getirmektedir. Bu açıdan model, sektörde uygulanacak politikaların seçilip belirlenmesinde ve sonuçlarının ne şekilde olabileceğini kestirmede önemli bir araç olarak kullanılabilir.

6.2. Öneriler

Bu konuyla ilgili önceden yapılan çalışmalar, sektörün değişik kesimleriyle yapılan görüşmeler ve anket çalışmalarından elde edilen bilgiler, çalışmada oluşturulan ekonometrik modelin sonuçları ve araştırmacıların birikimleri kullanılarak, fındık sektörünün problemlerine yönelik öneriler aşağıda sunulmuştur. Bu öneriler, değişik kesimler tarafından sürekli gündeme getirilen önerilerin tekrarından kaçınmak ve doğrudan bu araştırmanın sonuçlarıyla ilişkilendirmek amacıyla mümkün olduğu nispette kısa tutulmuştur.

6.2.1. Genel Öneriler

Fındık dikim alanlarının Karadeniz bölgesinin batı kısımlarındaki taban arazilerinde yayılması ve dolayısıyla üretimin artması, yani fındık arz fazlalığının oluşmasının temel nedeni, yıllardan beri uygulanan yüksek destekleme politikası olduğundan, destekleme fiyatları belirlenirken üretim maliyeti ve piyasa fiyatına yakın bir seviyede olmasına ve ödemelerin peşin yapılmasına özen gösterilmelidir.

Arz fazlalığının azaltılması açısından önemli bir etken olduğundan, fındık iç tüketiminin artırılması yönünde yapılacak çalışmalar önem arz etmektedir. Modelden elde edilen sonuçlara göre iç tüketimi artırmada fiyatlardan ziyade, gelir seviyesi ve reklam faaliyetlerinin daha önemli etkiye sahip olduğu görülmektedir. Gelir seviyesinin artmasının ekonomik gelişmeyle bağlantılı olduğu kabul edilirse, reklam faaliyetleri iç tüketimi artırmada etkin bir yöntem olarak dikkate alınmalıdır.

Fındık ihracat fiyatlarının artmasının, rakip ülkelerin fındık üretimine yönelerek Türkiye'nin dünya piyasalarındaki payını azaltacağı yönünde bir eğilim vardır. Fakat gerek ihracat miktar ve fiyatları rakamları gerek ise modelden elde edilen sonuçlar bu eğilimi doğrulamamaktadır. İhracat ile ilgili olarak yapılması gereken en önemli ve etkin faaliyet dünya piyasalarında fındık talebinin artmasını sağlamak olacaktır. Bunun yanında ihracatçılardan alınan ihracat fonunun da kaldırılmasının gerekliliği, modelden elde edilen sonuçlardan anlaşılmaktadır.

Fiskobirlik tarafından yapılan fındık depolama faaliyeti, kamuya önemli bir yük getirdiğinden, fazla stokların eritilmesi önem arz etmektedir. Sektör modelinden elde edilen sonuçlara göre ve beklendiği gibi, ihracatın ve iç tüketimin artırılması mevcut stok yükünü azaltacağından yukarıda belirtilen öneriler doğrultusunda ihracat ve iç tüketim artırılmalıdır.

6.2.2. Politika Önerisi

Fındık sektöründe uygulanan en önemli politikalar olan fındık destekleme fiyatı, fındık dikim alanlarının sınırlandırılması, alternatif ürün desteği ve doğrudan gelir ödemesi gibi politikalarla birlikte bu çalışmanın sonuçları dikkate alınarak alternatif bir politika aşağıdaki gibi önerilmektedir.

Belirlenen destekleme fiyatları, maliyetlere ve piyasa fiyatlarına yakın bir seviyede yani mevcut destekleme fiyatlarının altında tutulmalıdır. Fındık üreticiliğinde doğrudan gelir ödemesi, sadece fındık alanlarının belirlenmesi ve sınırlanması ile ilgili kanunlarla tespit edilen ve belirli bir eğime sahip arazilerde fındık üreten üreticilere yapılmalıdır.

Böylece, yüksek destekleme fiyatı politikasının sonucu olarak ortaya çıkan fındık dikim alanlarının yayılması önlenmiş olacaktır. Çünkü, özellikle Karadeniz bölgesinin batı illerinde alternatif üretime müsait taban arazilerde fındık üreten çiftçiler doğrudan gelir desteği alamayacak hem de yüksek destekleme fiyatının avantajından mahrum kalarak dezavantajlı duruma düşecektir. Bu durumdaki üreticiler, alternatif ürün desteği ile fındık yerine alternatif ürünlere yönelmeğe başlayacaktır. Diğer taraftan zaten kendisine yansımayan yüksek destekleme fiyatı yerine, piyasa şartlarına uygun destekleme fiyatına muhatap olmasına rağmen, belirlenen alanlarda fındık üretenler, doğrudan gelir desteği ile avantajlı duruma geçmiş olacaklardır.

Sonuç olarak; destekleme fiyatı, dikim alanlarının belirlenmesi, alternatif ürün desteği ve doğrudan gelir ödemesi politikalarının bir kombinasyonu olan, anket sonuçlarına göre sektörün değişik kesimleri tarafından kabul gören ve dolayısıyla uygulanmasında sosyal, ekonomik ve politik problemlerin olmayacağı dşnlen bu politika nerisi, sektörün problemlerini çözmede önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Anonim 1975-2001, Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Fiskobirlik) Kayıtları, Giresun.
- Anonim 1980-1997, Tarımsal Yapı ve Üretim, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Anonim 1980-1999, Türkiye İstatistik Yıllığı, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Anonim 1980-2001, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Karadeniz Fındık ve Mamulleri İhracatçıları Birliği Genel Sekreterliği Kayıtları, Giresun
- Anonim 1983, Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi Hakkında Kanun, 18 Haziran 1983 Tarih ve 18081 Sayılı Resmi Gazete, Ankara.
- Anonim 1989, Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesine Dair Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik, 9 Temmuz 1989 Tarih ve 20220 Sayılı Resmi Gazete, Ankara.
- Anonim 1990, Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesine Dair Esas ve Usuller Hakkında Yönetmeliğin Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Yönetmelik, 11 Mayıs 1990 Tarih ve 20515 Sayılı Resmi Gazete, Ankara.
- Anonim 1992, Fındık Dikim Alanları Projesi Nihai Rapor, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü, 21 Temmuz 1992, Ankara.
- Anonim 1995, Süresini Doldurmayan Fındık Bahçelerinin İsteğe Bağlı Olarak Tazminat Ödenerek Sökülmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı Eki, 25 Şubat 1995 Tarih ve 22213 Sayılı Resmi Gazete, Ankara.
- Anonim 1999, Devlet Destekleme Alımlarının Fındık İhracatına Etkileri Seminer, Editör: Y. T. Enderoğlu, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- Anonim 2000a, Kuru ve Sert Kabuklu Meyveler Dış Pazar Araştırması, Editör: Y. Akova, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, İGEME, Ankara.
- Anonim 2000b, Her gün Bir Avuç Fındık Kampanyası Reklam Etkinlik Araştırması Özet Raporu, Ze Araştırma danışmanlık, Büklüm Sok. 20/14 Kavaklıdere/Ankara.
- Anonim 2000c, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) Gıda Sanayii ve Rekabet Edebilirlik Fındık işleme Sanayii Özel İhtisas Alt Komisyonu Raporu, Editör: Y. Mollasalihoğlu, Ankara.
- Anonim 2001, Fındık Alanlarının Tespitine ve Sökülen Fındık Bahçeleriyle Birlikte Yerine Alternatif Ürün Yetiştireceklerin Desteklenmesine Dair Karar, 24 Nisan 2001 Tarih ve 24382 Sayılı Resmi Gazete, Ankara.
- Aral, C., Türkiye’de Fındık Üretim-Tüketim Dengesi Paneli, İ.A.V. Yayınları, İstanbul, (1990), s.14.
- Ayfer, M., Dünya’da ve Türkiye’de Fındık, Türkiye Ekonomisinde Fındığın Yeri ve Önemi Semineri, İ.A.V. Yayınları, İstanbul, (1984).
- Başkan, A., Artık Fındık Yazmıyorum, Fındığı Konuşmuyorum, Giresun, (2000).

- Bozoğlu, M., Türkiye’de Fındık Piyasalarını Geliştirmeye Yönelik Alternatif Politikalar Üzerine Bir Araştırma, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara, (1999).
- Bozoğlu, M. ve Kızılaslan, H., Türkiye’de Fındığa Uygulanan Fiyat Destekleme Politikasının Doğu Karadeniz Bölgesindeki Fındık Tarımına Etkileri, Karadeniz Bölgesinde Tarımsal Üretim ve Pazarlama Sempozyumu, Büyük Otel Samsun, Karadeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Yayınları, ISBN:975-407-043-1, Yılmaz Ofset, (1999), Sayfa No:166-174.
- Bozoğlu, M., A Comparative Analysis Of Hazelnut Production and Trade Polices Between Turkey and European Union, V. Fındık Kongresi, ABD, Oregon, (2000).
- Bozoğlu, M., Econometric Analysis Of Hazelnut Productivity In Ordu and Giresun Provinces, V. Fındık Kongresi, ABD, Oregon, (2000).
- Bülbül, M. ve Tanrıvermiş, H., Türkiye’de Ekolojik ve Geleneksel Fındık Üretimini Ekonomik Yapısı ve İhracat Potansiyeli, Karadeniz Bölgesinde Tarımsal Üretim ve Pazarlama Sempozyumu, Büyük Otel Samsun, Karadeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Yayınları, ISBN:975-407-043-1, Yılmaz Ofset, (1999), Sayfa No:144-156.
- Churchill, G. A., Basic Marketing Research, 2nd Edition, The Dryden Press, , Florida, USA, (1992).
- Cillov, H., Fındık Üretim ve İhracatı, İstanbul Ticaret Gazetesi, İstanbul, 14 Ağustos, Sayfa No:3, (1998).
- Cirav, M., Fiskobirlik’in Özerkleştirilmesi, Trabzon Ticaret Borsası Dergisi, Sayı No:2, Sayfa No:3, Trabzon, (2000).
- Cirav, M., Fındıkta, Tavan Değil, Taban Fiyat, Trabzon Ticaret Borsası Dergisi, Sayı No:3, Sayfa No:3, Trabzon, (2000).
- Çakır, M., Türkiye’de Fındık Üretim -Tüketim Dengesi Paneli, İ.A.V. Yayınları, İstanbul, (1990).
- Çalışkan, T., Fındık Çeşit Kataloğu, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğu Bitkisel Üretimi Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Ankara, (1995).
- Çetiner, E., Türkiye’de Fındık Üretimi. Türkiye Fındık Politikasının Esaslar Semineri. İ.A.V. Yayınları, İstanbul, (1988).
- Çetiner, E., Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Fındık Üretimini Sorunları ve Verimliliği Artırma Yönünde Alınması Gerekli Önlemler. Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Tarımsal Üretim Verimlilik Sorunları Sempozyumu, MPM, yayınları No:404, Ankara, (1990).
- Çiçek ve Erkan, Tarım Ekonomisinde Araştırma ve Örnekleme Yöntemleri, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 12, Tokat, (1994).
- Çobanoğlu, E., Fındıkta Sorun, Trabzon Ticaret Borsası Dergisi, Sayı No:1, Sayfa No:9, Trabzon, (2000).

- Demirci, S., Destekleme Alımı ve Fark Ödeme Sisteminin Refah ve Dağılım Etkilerinin İncelenmesi (Şeker, Fındık ve Tütün Örneği), Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Proje Raporu, Ankara, (1999-12).
- Demirci, S., Fındıkta Doğrudan Gelir Desteği; Hedef Kitle ve Maliyeti (An Analysis of Direct Income Support in Hazelnuts-The Fiscal Cost and Target Group), Sayı:173, Sayfa No: 83-92, Ankara, (2000).
- Dikmen, N., Karadeniz Bölgesi ve Türkiye Ekonomisinde Fındığın Önemi, Sorunlar ve Öneriler, Karadeniz Bölgesinde Tarımsal Üretim ve Pazarlama Sempozyumu, Büyük Otel Samsun, Karadeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Yayınları, ISBN:975-407-043-1, Yılmaz Ofset, (1999), Sayfa No:289-297.
- Gürsoy, N., Fındık Raporu, Gürsoy Tarımsal Ürünler Gıda Sanayii Ticaret A.Ş., Ordu, (2000).
- Hacııbrahimoğlu, A., Fındık Üretimi, Sorunları ve Bazı Öneriler, Trabzon Ticaret Borsası Dergisi, Sayı No:3, Sayfa No:16, Trabzon, (2000).
- <http://www.apps.fao.org/page>
- İslam, A., Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Fındık Tarımı, Doğu Karadeniz Bölgesi Tarımsal ve Sosyo Ekonomik Problemlerinin Çözümleri Sempozyum ve Paneli, Trabzon 1997, Ankara, (1998), Sayfa No:82-92.
- Judge, G.G., R.C. Hill, W.E Griffiths, H. Lutkepohl, T.C. Lee, Introduction to the Theory and Practice of Econometrics, Second edition, John Wiley & Sons, New York, (1988), Pp: 444.
- Kılıç, O., Samsun İli Çarşamba ve Terme İlçelerinin Ova Köylerinde Fındık Üretimine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Fındığa Alternatif Üretim Planlarının Araştırılması, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, (1997).
- Köksal, İ., Türkiye'de Fındık Üretim - Tüketim Dengesi Paneli, İ.A.V. Yayınları, İstanbul, (1990), s.25.
- Maddala, G.S., Introduction to Econometrics, Second Edition, Mcmillan Publishing Company, New York, (1992), Pp: 357.
- Özesen, B., Türkiye' de Fındık ve Pazarlamasında Fiskobirlik' in Yeri ve Rolü. Türkiye Fındık Politikasının Esasları Semineri, İ.A.V. Yayınları, İstanbul, (1988).
- Pirinçcioğlu, N. ve Arıkbay, C., Dünya Fındık Piyasası, Türkiye' nin Yeri ve Etkisi, MPM yayınları, Ankara, (1987).
- Sağra, Ü. ve Özalp, Y., Türkiye'de Fındık Pazarlaması, (İç Tüketim). Türkiye Fındık Politikasının Esasları Semineri. İ.A.V. Yayınları, İstanbul, (1988).
- Sarımeşeli, M. ve Aydoğmuş, O., Dünya Fındık Piyasasının Ekonomik Analizi ve Türkiye İçin Optimum Politikaların Saptanması, TEAE Yayınları, Yayın No:45, ISBN:975-407-061-X, Ankara, (2000).

- Ünal, A., Okay, A.N., Kaya, H., Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu, Fındık Raporu, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Giresun, (2000).
- White, K., The Shazam Econometrics Computer Program Version 8.0: User's Reference Manual, Irwin/McGraw-Hill Book Company, Canada, (1997), Pp: 321.
- Worldbank, 2001. Agricultural Reform Implementation Project, ARIP, <http://web.worldbank.org/external/projects>
- Yavuz, F. ve Birinci, A., Türkiye Fındık Piyasasının Kantitatif Metotlarla Politik Analizi, Fındık ve Diğer Sert Kabuklu Meyveler Sempozyumu, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Samsun, 10-11 Ocak (1996). Sayfa No: 1-11.
- Yavuz, F., Korkmaz, F., Birinci, A., An Economic Overview of Nut Sector in Turkey, Proceedings of the Seminar of the Sub-Network on Economics of the FAO-CIHEAM Inter-Regional Cooperative Research and Development Network on Nuts, Zaragoza (Spain), 19-20 December 1996, Options Mediterraneennes, Editor: L. M. Albisu, Spain, (1999), Pp: 113-126.
- Yavuz, F., Ekonometri: Teori ve Uygulama, Ders Notları, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ofset Tesisi, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Yayınları No:185, Ezurum, (2001), Sayfa No: 151,179.
- Yazıcıoğlu, Y., Türkiye'de Fındık Üretim -Tüketim Dengesi Paneli, İ.A.V. Yayınları, İstanbul, (1990), s.27.
- Yılmaz, T., The Turkish Hazelnut Market, (M.Sc.), Wye College University Of London, (1990).
- Yücel, Y., Türkiye'de Fındık Üretim -Tüketim Dengesi Paneli, İ.A.V. Yayınları, İstanbul, (1990), s.45-46.

EKLER

Ek 1. Anket Formları

Fındık Sektöründe Ekonomik Durum, Problemler ve Politikalar Üretici Anket Formu

Tarih: ..... Anket yeri: ..... Çiftçinin Adı:.....
Anket yapılan üreticinin özellikleri (findık alanı (da), başka işi var mı, göç etmiş mi, kendi arazisi mi)

A. Ekonomik Durum

1. Ürettiğiniz fındığı kime, hangi fiyattan ve nasıl sattınız?(satış şekli - peşin, vade, Süresi)
-tüccar (.....kg) (.....Kg/TL) (.....ay)
-kırıncı (.....kg) (.....Kg/TL) (.....ay)
-işleyici (.....kg) (.....Kg/TL) (.....ay)
-kooperatif (.....kg) (.....Kg/TL) (.....ay)
2. Fındığı satarken yukarıdaki ağırlıklı tercihi neden yapıyorsunuz? (önem sırasına göre numaralandır)
( ) iyi fiyat veriyor ( ) sürekli alım yapıyor
( ) peşin ödeme yapıyor ( ) avans veriyor
( ) fındığı çiftlikten alıyor ( ) itimat ediyorum
( ) ..... ( ) .....
3. Geçen yıl fındığı hangi aylarda sattınız?
Ağustos- Eylül .....kg .....TL Ekim-Kasım .....kg ..... TL
Aralık- Ocak .....kg .....TL Şubat-Mart .....kg ..... TL
4. Sattığınız fındığın randımanı belirlendi mi? Fiyat randımana göre mi belirlendi?
( ) Evet ( ) Evet
( ) Hayır ( ) Hayır
5. Toplam arazinizin ne kadarı fındık bahçesidir? (%)
( ) % 0 ( ) % 20 ( ) % 40 ( ) % 60 ( ) % 80 ( ) % 100
6. Bulduğunuz yöredeki fındık üreticilerinin yaklaşık ne kadarı tarım dışında iş yapıyor? (%)
( ) % 0 ( ) % 20 ( ) % 40 ( ) % 60 ( ) % 80 ( ) % 100
7. Bulduğunuz bölgedeki fındık üreticilerinin yaklaşık ne kadarı göç etmiş ve sadece hasat zamanı gelmektedir? (%)
( ) % 0 ( ) % 20 ( ) % 40 ( ) % 60 ( ) % 80 ( ) % 100
8. Bu yılki destekleme politikasını hem belirlenen fiyat hem de ödeme zamanı açısından uygun buluyor musunuz?
( ) Evet Neden .....
( ) Hayır .....
9. Sizce bu yılki destekleme politikası, geçen yıla göre üretici açısından daha mı iyi oldu?
( ) daha iyi Neden .....
( ) daha kötü .....
( ) farkı yok .....

B. Fındık Üreticisi Açısından Karşılaşılan Problemler

1. Fındık üreticisi olarak sizin için teknik problemlerin mi yoksa ekonomik problemlerin mi çözülmesi önemli?
( ) Teknik problemler (iyi anaç temini, gübreleme ve ilaçlama ve bakım şartlarının iyileştirilmesi, fındık üretimi ile ilgili teknik bilgilerin öğrenilmesi, v.s.)
( ) Ekonomik problemler (fındığın uygun fiyattan satılamaması, fındık fiyatının oluşumunda üreticinin etkili olamaması, maliyetlerin yüksek olması, fındıkla ilgili yetersiz ve istikrarsız politikalar v.s.)
2. Fındık üretim faaliyetindeki problemlerinizi önem sırasına göre numaralandırınız.
( ) çiftçi eline geçen fiyatların maliyetlere oranla düşüklüğü
( ) fiyat oluşumunda fındık üreticisinin söz sahibi olmaması
( ) girdi fiyatlarının yüksekliği ve teminindeki zorluklar
( ) fındık dikim alanlarının hızla artması
( ) fındıkla ilgili yanlış hükümet politikaları
( ) diğer (.....)
3. Çiftçi eline geçen fiyatların maliyetlere oranla düşüklüğü
Sorunlar: ..... Çözümler: .....
( ) destekleme fiyatının düşük olması ( ) fiyat belirlenirken maliyet dikkate alınmalı
( ) peşin ödeme yapılmaması ( ) destekleme fiyatının doğru uygulanması
( ) ..... ( ) .....

4. Fiyat oluşumunda fındık üreticisinin söz sahibi olmaması
Sorunlar: ( ) çiftçinin pazarlık gücünün olmaması ( ) FİSKOBİRLİK'in peşin ödeme yapması
 ( ) piyasada tekelleşmenin olması ( ) tekelleşmenin önlenmesi
 ( ) Destekleme fiyatının etkili olmaması ( ) .....
 ( ) ..... ( ) .....
5. Girdi fiyatlarının yüksekliği ve teminindeki zorluklar
Sorunlar: ( ) gübre ve diğer girdilerin pahalılığı ( ) girdi sübvansiyonu
 ( ) çiftçinin yeterli gelirinin olmaması ( ) ucuz kredi temini
 ( ) ..... ( ) .....
 ( ) ..... ( ) .....
6. Fındık dikim alanlarının hızla artması
Sorunlar: ( ) destekleme fiyatının yüksek olması ( ) destekleme fiyatının düşürülmesi
 ( ) sınırlama mevzuatının uygulanmaması ( ) fındık dikilecek arazileri sınırlama
 ( ) ..... ( ) .....
7. Fındıkla ilgili yanlış hükümet politikaları
Sorunlar: ( ) destekleme politikasındaki yanlışlıklar ( ) uzun dönemli ve istikrarlı politikalar
 ( ) dikim alanlarının sınırlandırılmaması ( ) politikalarda bölgesel fark dikkate alınmalı
 ( ) kısa dönemli popülist politikalar ( ) gerçek ve küçük fındık üreticisini korumak
 ( ) ..... ( ) .....
8. Diğerleri (.....)
Sorunlar: ( ) ..... ( ) .....
 ( ) ..... ( ) .....
 ( ) ..... ( ) .....
 ( ) ..... ( ) .....
 ( ) ..... ( ) .....

C. Fındık sektörünün yapılanması

1. Fındık piyasasında üreticinin pazar gücünü artıracak bir örgütlenmeye gidilmeli mi?
 ( ) evet Neden: .....
 ( ) hayır .....
2. Bu örgütlenme yapısı nasıl olmalı?
 ( ) üreticilerin gönüllü ve bilinçli olarak bir araya gelip fonksiyonel bir birlik kurması
 ( ) zorunlu piyasa düzenlemesi yapılması veya FİSKOBİRLİK in bir üretici örgütü şekline dönüşmesi
 ( ) .....
3. Bu örgütlenmenin fonksiyonları ne olmalı? (önem sırasına göre numaralandırınız)
 ( ) fiyat belirlemede üretici lehine etkili olmak
 ( ) fındık kalitesinin tespiti ve sınıflandırılması
 ( ) gerektiğinde fındığı kırma ve çeşitli ürünlere işlemek
 ( ) fındık ve ürünleri tüketimini artırmaya yönelik reklam faaliyetlerinde bulunmak
 ( ) sektörün daha iyi konuma gelmesi için araştırma ve geliştirme faaliyetlerini yürütmek
 ( ) .....
4. Bir üretici olarak sizce FİSKOBİRLİK görevini tam olarak yapıyor mu?
 ( ) Evet Neden .....
 ( ) Hayır .....
5. Fındık sektörüne yönelik olarak devletin hangi düzenlemeleri yapmasını beklersiniz? Önem sırasına göre numaralandırınız.
 ( ) FİSKOBİRLİK peşin ödeme karşılığında alım yapsın
 ( ) taban arazilerdeki fındık dikimi engellensin
 ( ) fındık bahçelerinin gençleştirilmesi için çalışma yapsın
 ( ) girdi (ilaç, gübre v.s.) sübvansiyonlarına devam edilsin
 ( ) fındık yetiştiriciliği konusunda yayım çalışmaları yapsın
 ( ) devlet FİSKOBİRLİĞİ üreticiye devrederek piyasadan tamamen çekilsin
6. Geleneksel fındık bölgelerindeki fındık üreticilerine sahip olduğu fındık alanı oranında “doğrudan gelir ödemesi” devlet tarafından yapılarak destekleme fiyatı düşük (piyasada oluşabilecek fiyat veya maliyet seviyesinde) tutulsa ve böylece yüksek destekleme fiyatıyla teşvik edilen Batı Karadeniz Bölgesindeki fındık dikim alanlarının artması önlenmeye çalışılsa, böyle bir politika sizce uygun olur mu?
 ( ) Olur Neden: .....
 ( ) Olmaz .....

7. “Doğrudan gelir ödemesi” politikasının sizce ne gibi sakıncaları olabilir?

.....
.....
.....
.....

8. Fındık üreticisi olarak kendi geleceğinizi nasıl görüyorsunuz ve nasıl olmasını istersiniz?

.....
.....
.....
.....

9. Fındık sektörünün geleceğini nasıl görüyorsunuz ve nasıl olmasını isterdiniz?

.....
.....
.....

Fındık Sektöründe Ekonomik Durum, Problemler ve Politikalar
Sanayici-Tüccar Anket Formu

Tarih: .....
Anket yeri: .....
Anket yapılan firma: .....

A. Ekonomik Durum

1. Firmanız fındık piyasasında hangi alanda faaliyet göstermektedir?
( ) tüccar ( ) kırıcı ( ) işleyici ( ) ihracatçı ( ) komisyoncu ( ).....
2. Fındık dışında başka faaliyette de bulunuyor musunuz?
( ) evet evet ise hangi faaliyetler: .....
( ) hayır Toplam gelirinizde fındığın payı (%) :.....
Geçen yıl fındığı hangi aylarda, ne kadar ve hangi fiyattan satın aldınız?
Ağustos- Eylül .....kg .....TL Ekim-Kasım .....kg ..... TL
Aralık- Ocak .....kg .....TL Şubat-Mart .....kg ..... TL
Toplam: ..... kg
3. Fındığı iç piyasa da kime satıyorsunuz?
( ) işleyici fabrikalara ( ) araçlara ( ) toptancılara ( ) perakendecilere Fiyat: .....
Bu müşterileri nasıl buluyorsunuz? ..... Kabuklu:.....
..... Naturel:.....
..... Beyazlatılmış:.....
4. Fındığı kime ihraç ediyorsunuz? Fiyat: .....
( ) Fabrikalara ( ) uluslararası firmalara ( ) ..... Kabuklu:.....
Bu müşterilere nasıl ulaşıyorsunuz? ..... Naturel:.....
..... Beyazlatılmış:.....
5. Son zamanlarda fındıkla ilgili iki defa yapılan reklam kampanyalarını nasıl buluyorsunuz? Sizce iç tüketimi artırmaya katkısı oldu mu?
.....
.....
6. Aldığımız fındığın randımanı belirleniyor mu? Fiyat randımana göre mi belirleniyor?
( ) Evet ( ) Evet
( ) Hayır ( ) Hayır
7. Bulduğunuz yöredeki fındık üreticilerinin yaklaşık ne kadarı tarım dışında iş yapıyor? (%)
( ) % 0 ( ) % 20 ( ) % 40 ( ) % 60 ( ) % 80 ( ) % 100
8. Bulduğunuz bölgedeki fındık üreticilerinin yaklaşık ne kadarı göç etmiş ve sadece hasat zamanı geri gelmektedir? (%)
( ) % 0 ( ) % 20 ( ) % 40 ( ) % 60 ( ) % 80 ( ) % 100
9. Bu yılki destekleme politikasını hem belirlenen fiyat hem de ödeme zamanı açısından uygun buluyor musunuz?
( ) Evet Neden .....
( ) Hayır .....
10. Sizce bu yılki destekleme politikası, geçen yıla göre sektör açısından daha mı iyi oldu?
( ) daha iyi Neden .....
( ) daha kötü .....
( ) farkı yok .....

B. Fındık Sektöründe Tüccar ve Sanayici Açısından Karşılaşılan Problemler

1. Sanayici veya tüccar olarak sizin için teknik problemlerin mi yoksa ekonomik problemlerin mi çözülmesi önemli?
( ) Teknik problemler (ürün işlemede, depolamada ve paketlemede son teknolojiyi kullanma, sağlık ve hijyen şartlarını en iyi bir şekilde sağlama, kaliteli ürünler üretmek v.s.)
( ) Ekonomik problemler (işlemek için yeterli fındık satın alamamak, işlenen fındığı satmada yaşanan problemler, fındık alanlarının artması, yetersiz ve istikrarsız hükümet politikaları v.s.)
2. Fındık sektöründeki en önemli problemlerinizi önem sırasına göre numaralandırınız?
( ) fındık dikim alanlarının hızla artması
( ) destekleme fiyatlarının maliyetlere göre yüksekliği
( ) yanlış rekolte tahminleri ve yanlış maliyet hesaplamaları

- ( ) FİSKOBİRLİK'e yapılan politik müdahaleler
( ) fındıkla ilgili yanlış hükümet politikaları
( ) diğer (.....)

3. Fındık dikim alanlarının hızla artması

Sorunlar:

- ( ) destekleme fiyatının yüksek olması
( ) sınırlama mevzuatının uygulanmaması
( ) .....
( ) .....
( ) .....

Cözümler:

- ( ) destekleme fiyatı düşürülmeli
( ) fındık dikilecek araziler sınırlanmalı
( ) .....
( ) .....
( ) .....

4. Destekleme fiyatlarının maliyetlere göre yüksekliği

Sorunlar:

- ( ) fiyatlar politik olarak belirleniyor
( ) peşin ödeme yapılmıyor
( ) .....
( ) .....
( ) .....

Cözümler:

- ( ) fiyat belirlenirken maliyet dikkate alınmalı
( ) destekleme fiyatı doğru uygulanmalı
( ) .....
( ) .....
( ) .....

5. Yanlış rekolte tahminleri ve yanlış maliyet hesaplamaları

Sorunlar:

- ( ) her kesim kendi çıkarlarına göre rekolte ve maliyet belirliyor
( ) maliyet ve rekolte hesaplamada ciddi çalışmalar yapılmıyor
( ) .....
( ) .....

Cözümler:

- ( ) Bu hesaplamalar bilimsel olarak yapılmalı
( ) .....
( ) .....
( ) .....
( ) .....

6. FİSKOBİRLİK'e yapılan politik müdahaleler

Sorunlar:

- ( ) FİSKOBİRLİK hükümet kontrolünde
( ) FİSKOBİRLİK Çiftçi örgütü değil
( ) .....
( ) .....

Cözümler:

- ( ) FİSKOBİRLİK çiftçi örgütü olmalı
( ) hükümet müdahalelerinden kurtulmalı
( ) .....
( ) .....

7. Fındıkla ilgili yanlış hükümet politikaları

Sorunlar:

- ( ) destekleme politikasındaki yanlışlıklar
( ) dikim alanlarının sınırlandırılmaması
( ) kısa dönemli popülist politikalar
( ) .....
( ) .....

Cözümler:

- ( ) uzun dönemli ve istikrarlı politikalar
( ) politikalarda bölgesel fark dikkate alınmalı
( ) gerçek ve küçük fındık üreticisi korunmalı
( ) .....
( ) .....

8. Diğerleri (.....)

Sorunlar:

- ( ) .....
( ) .....
( ) .....
( ) .....

Cözümler:

- ( ) .....
( ) .....
( ) .....
( ) .....

C. Fındık sektörünün yapılanması

1. Ticaret borsaları fındık sektörüyle ilgili fonksiyonunu yerine getirebiliyor mu?

- ( ) evet Neden.....
( ) hayır .....

2. Ticaret borsasının fonksiyonları sizce ne olmalı? (önem sırasına göre numaralandırınız)

- ( ) fındık ürün borsaları kurmak
( ) fiyat belirlemede etkili olma ve rekabet ortamını sağlamak
( ) fındık kalitesinin tespiti ve sınıflandırılmasını yapmak
( ) gerektiğinde fındığı kırma ve çeşitli ürünlere işleme faaliyetleri yapmak
( ) fındık ve ürünleri tüketimini artırmaya yönelik reklam faaliyetlerinde bulunmak
( ) sektörün daha iyi konuma gelmesi için araştırma ve geliştirme faaliyetlerini yürütmek
( ) Dünya fındık piyasasında etkili olmak
( ) .....

3. Fındık sektörüne yönelik olarak devletin hangi düzenlemeleri yapmasını beklersiniz? Önem sırasına göre numaralandırınız.
- fındık arz-talep dengesi sağlanmaya çalışılsın
  - FİSKOBİRLİK piyasa şartlarına göre faaliyetlerini sürdürsün
  - fındık ürün borsalarının kurulması teşvik edilsin
  - fındık tüketimine yönelik iç ve dış piyasada tanıtım faaliyetleri yapılsın
  - uygun şartlarda yeterli miktarda finansman sağlansın
  - ihracat fonu (DFİF) tamamen kaldırılsın
  - Vadeli (alivre) işlemlere imkan sağlansın
  - .....
4. Geleneksel fındık bölgelerindeki fındık üreticilerine sahip olduğu fındık alanı oranında “doğrudan gelir ödemesi” devlet tarafından yapılarak destekleme fiyatı düşük (piyasada oluşabilecek fiyat veya maliyet seviyesinde) tutulsa ve böylece yüksek destekleme fiyatıyla teşvik edilen Batı Karadeniz Bölgesindeki fındık dikim alanlarının artırılması önlenmeye çalışılsa, böyle bir politika sizce uygun olur mu?
- Olur Neden: .....
  - Olmaz .....
5. “Doğrudan gelir ödemesi” politikasının sizce ne gibi sakıncaları olabilir?
- .....
- .....
- .....
6. Fındık sektöründeki bir sanayici-tüccar olarak geleceğinizi nasıl görüyorsunuz ve nasıl olmasını istersiniz?
- .....
- .....
7. Fındık sektörünün geleceğini genelde nasıl görüyorsunuz ve nasıl olmasını isterdiniz?
- .....
- .....

**Fındık Sektöründe Ekonomik Durum, Problemler ve Politikalar
Kurumlar Anket Formu**

Tarih: .....
Anket Yeri: .....
Kurumun Adı:.....

A. Ekonomik Durum

1. Kurum olarak fındık sektörü ile ilişkinizi, sorumluluklarınızı, görevinizi ve faaliyetlerinizi kısaca anlatır mısınız?
.....
.....
.....
2. Sizce kurumunuz üzerine düşen görevleri tam olarak yerine getiriyor mu?
( ) Evet Hayır ise Neden? .....
( ) Hayır .....
3. Sizce kurumunuzun zorunlu olmadığı halde fındık sektöründe yapması gereken işler var mı?
( ) Evet Evet ise bunlar nelerdir:.....
( ) Hayır .....
4. Sizce bulunduğunuz yöredeki fındık üreticilerinin yaklaşık ne kadarı tarım dışında iş yapıyor? (%)
( ) % 0 ( ) % 20 ( ) % 40 ( ) % 60 ( ) % 80 ( ) % 100
5. Sizce bulunduğunuz bölgedeki fındık üreticilerinin yaklaşık ne kadarı göç etmiş ve sadece hasat zamanı gelmektedir? (%)
( ) % 0 ( ) % 20 ( ) % 40 ( ) % 60 ( ) % 80 ( ) % 100
6. Bu yılki destekleme politikasını hem belirlenen fiyat hem de ödeme zamanı açısından uygun buluyor musunuz?
( ) Evet Neden .....
( ) Hayır .....
7. Sizce bu yılki destekleme politikası, geçen yılına göre fındık sektörü açısından daha mı iyi oldu?
( ) daha iyi Neden .....
( ) daha kötü .....
( ) farkı yok .....

B. Fındık Sektöründe Karşılaşılan Problemler

1. Sizce fındık sektöründe teknik problemlerin mi yoksa ekonomik problemlerin mi çözülmesi önemli?
( ) **Teknik problemler** (iyi anaç temini, gübreleme ve ilaçlama ve bakım şartlarının iyileştirilmesi, fındık üretimi ile ilgili teknik bilgilerin öğrenilmesi, ürün işlemede, depolamada ve paketlemede son teknolojiyi kullanma, sağlık ve hijyen şartlarını en iyi bir şekilde sağlama, kaliteli ürünler üretmek v.s.)
( ) **Ekonomik problemler** (fındığın uygun fiyattan satılamaması, fındık fiyatının oluşumunda üreticinin etkili olamaması, maliyetlerin yüksek olması, işlemek için yeterli fındık satın alamamak, işlenen fındığı satmada yaşanan problemler, fındık alanlarının artması, fındıkla ilgili yetersiz ve istikrarsız politikalar v.s.).
2. Fındık sektöründeki problemleri önem sırasına göre numaralandırınız.
( ) destekleme fiyatların maliyetlerle orantılı olmaması
( ) fiyat oluşumunda meydana gelen tekelleşme
( ) yanlış rekolte tahminleri ve yanlış maliyet hesaplamaları
( ) girdi fiyatlarının yüksekliği ve teminindeki zorluklar
( ) fındık dikim alanlarının hızla artması
( ) fındıkla ilgili yanlış hükümet politikaları
( ) diğer (.....)
3. Destekleme fiyatların maliyetlerle orantılı olmaması
Sorunlar: _____ Çözümler: _____
( ) destekleme fiyatının yüksek olması ( ) fiyat belirlenirken maliyet dikkate alınmalı
( ) peşin ödeme yapılmaması ( ) destekleme fiyatının doğru uygulanması
( ) ..... ( ) .....

4. Fiyat oluşumunda meydana gelen tekelleşme
- Sorunlar:
- ( ) çiftçinin pazarlık gücünün olmaması
 ( ) piyasada tekelleşmenin olması
 ( ) Destekleme fiyatının etkili olmaması
 ( ) .....
- Cözümler:
- ( ) FİSKOBİRLİK'in peşin ödeme yapması
 ( ) tekelleşmenin önlenmesi
 ( ) .....
 ( ) .....
5. Yanlış rekolte tahminleri ve yanlış maliyet hesaplamaları
- ( ) her kesim kendi çıkarlarına göre rekolte ve maliyet belirliyor
 ( ) maliyet ve rekolte hesaplamada ciddi çalışmalar yapılmıyor
- ( ) Bu hesaplamalar bilimsel olarak yapılmalı
 ( ) .....
 ( ) .....
 ( ) .....
6. Girdi fiyatlarının yüksekliği ve teminindeki zorluklar
- Sorunlar:
- ( ) gübre ve diğer girdilerin pahalılığı
 ( ) çiftçinin yeterli gelirinin olmaması
 ( ) .....
 ( ) .....
- Cözümler:
- ( ) girdi sübvansiyonu
 ( ) ucuz kredi temini
 ( ) .....
 ( ) .....
7. Fındık dikim alanlarının hızla artması
- Sorunlar:
- ( ) destekleme fiyatının yüksek olması
 ( ) sınırlama mevzuatının uygulanmaması
 ( ) .....
 ( ) .....
- Cözümler:
- ( ) destekleme fiyatının düşürülmesi
 ( ) fındık dikilecek arazileri sınırlama
 ( ) .....
 ( ) .....
8. Fındıkla ilgili yanlış hükümet politikaları
- Sorunlar:
- ( ) destekleme politikasındaki yanlışlıklar
 ( ) dikim alanlarının sınırlandırılmaması
 ( ) kısa dönemli popülist politikalar
 ( ) .....
- Cözümler:
- ( ) uzun dönemli ve istikrarlı politikalar
 ( ) politikalarda bölgesel fark dikkate alınmalı
 ( ) gerçek ve küçük fındık üreticisini korumak
 ( ) .....
9. Diğerleri (.....)
- Sorunlar:
- ( ) .....
 ( ) .....
 ( ) .....
 ( ) .....
- Cözümler:
- ( ) .....
 ( ) .....
 ( ) .....
 ( ) .....

C. Fındık sektörünün yapılanması

1. Fındık sektöründe sizce yeni bir örgütlenmeye ihtiyaç var mı?
- ( ) evet Neden:.....
 ( ) hayır .....
2. Bu örgütlenme yapısı nasıl olmalı?
- ( ) üreticilerin gönüllü ve bilinçli olarak bir araya gelip birlik oluşturması
 ( ) zorunlu piyasa düzenlemesi yapılması veya FİSKOBİRLİK bir üretici örgütü olmalı
 ( ) .....
3. Bu örgütlenmenin fonksiyonları ne olmalı? (önem sırasına göre numaralandırınız)
- ( ) fiyat belirlemede üretici lehine etkili olmak
 ( ) fındık kalitesinin tespiti ve sınıflandırılması
 ( ) gerektiğinde fındığı kırma ve çeşitli ürünlere işlemek
 ( ) fındık ve ürünleri tüketimini artırmaya yönelik reklam faaliyetlerinde bulunmak
 ( ) sektörün daha iyi konuma gelmesi için araştırma ve geliştirme faaliyetlerini yürütmek
 ( ) .....
4. Fındık sektörüne yönelik olarak devletin hangi düzenlemeleri yapmasını beklersiniz? Önem sırasına göre numaralandırınız.
- ( ) FİSKOBİRLİK peşin ödeme karşılığında alım yapsın
 ( ) taban arazilerdeki fındık dikimi engellensin
 ( ) girdi (ilaç, gübre v.s.) sübvansiyonlarına devam edilsin
 ( ) fındık yetiştiriciliği konusunda yayım çalışmaları yapsın
 ( ) devlet FİSKOBİRLİĞİ üreticiye devrederek piyasadan tamamen çekilsin

- ( ) fındık arz-talep dengesi sağlanmaya çalışılsın
( ) FİSKOBİRLİK piyasa şartlarına göre faaliyetlerini sürdürsün
( ) fındık ürün borsalarının kurulması teşvik edilsin
( ) fındık tüketimine yönelik iç ve dış piyasada tanıtım faaliyetleri yapılsın
( ) ihracat fonu (DFİF) tamamen kaldırılsın
( ) vadeli (alivre) işlemlere imkan sağlansın
( ) .....
5. Geleneksel fındık bölgelerindeki fındık üreticilerine sahip olduğu fındık alanı oranında “doğrudan gelir ödemesi” devlet tarafından yapılarak destekleme fiyatı düşük (piyasada oluşabilecek fiyat veya maliyet seviyesinde) tutulsa ve böylece yüksek destekleme fiyatıyla teşvik edilen Batı Karadeniz Bölgesindeki fındık dikim alanlarının artması önlenmeye çalışılsa, böyle bir politika sizce uygun olur mu?
( ) Olur Neden: .....
( ) Olmaz .....
6. “Doğrudan gelir ödemesi” politikasının sizce ne gibi sakıncaları olabilir
-.....
-.....
-.....
7. Kurum olarak fındık sektöründeki rolünüzün geleceğini nasıl görüyorsunuz ve nasıl olmasını istersiniz?
-.....
.....
.....
8. Fındık sektörünün geleceğini nasıl görüyorsunuz ve nasıl olmasını isterdiniz?
-.....
.....
.....

Questionnaire of Hazelnut for Waren-Verein der Hamburg Börse e.V.

Date: .....
 Code: .....

Thank you for agreeing to help me. This information will be utilized in a research project titled "An econometric modeling of hazelnut market and its use in policy Analysis" supported by The Scientific and Technical Research Council of Turkey. Your answer will be strictly confidential. After completion, please sent this Questionnaire to the address indicated at the and of this form.

1. In your opinion, who are the most important part determining world hazelnut market price? Rank 1, 2, 3

Germany	.....	Why.....	.....
Turkey	.....	How.....	.....
Italy	.....		
Others (specify)	.....		

2. From what countries do you usually import hazelnut and to what countries do you usually export hazelnut?
 Rank 1, 2, 3, 4

Import	Turkey	.....	Export (specify)	.....
	Italy	.....		.....
	Spain	.....		.....
	Others (specify)	.....		.....

3. Do you import or export products other than hazelnut? If yes, what are they?
 Major products (specify) .....
 .....
 .....

4. Do you do any processing on hazelnut in between importing and exporting?
 If yes,

Packaging	.....
Grading	.....
Labeling	.....
Others (specify)	.....

5. What would you say about Turkish hazelnut compared to others in terms of price, quality and continuity of supply?

Price:	Lower	.....	Quality:	Lower	.....	Continuity:	Better	.....
	Higher	.....		Higher	.....		Worse	.....
	The same	.....		The same	.....		The same	.....

6. Could you briefly asses the Turkish hazelnut exporters' performance compared to others?
 Better ..... their strength and weaknesses, if any, (specify) .....
 Worse .....
 The same .....

7. What would you say about the policies of Turkish government (if you are aware of) in hazelnut market?
 Good ..... Why (specify) .....
 Bed .....
 Okay .....

8. Why do you think Hazelnut Stock Exchange is located in Hamburg rather than in Turkey taking into consideration that Turkey produces 75% of world hazelnut?
 It is normal ..... Why (specify).....
 Fault of Turkey .....
 Other (specify) .....

9. How do you look at the future of world hazelnut market?
 More problem ..... Why (specify) .....
 Less problem .....
 The same .....

10. How do you evaluate the role of Turkey in hazelnut world market?
 Active ..... Why (specify) .....
 Passive .....
 Okay .....

11. According to you, What are the major problems in world hazelnut market? Rank 1, 2, 3, 4
 Excess supply .....
 Quality .....
 Insufficient demand .....
 Others (specify) .....

12. If any, how should these problems be solved? Rank 1, 2, 3, 4
 Reducing hazelnut planting areas .....
 Expanding the demand of hazelnut .....
 Abolishing government involvement .....
 Others (specify) .....

13. What are the prices of natural hazelnut in last six years from different exporters?

	Turkey	Italy	Spain	Kazakhstan	Others (specify) .....
2000	.....	.....	.....	.....	.....
1999	.....	.....	.....	.....	.....
1998	.....	.....	.....	.....	.....
1997	.....	.....	.....	.....	.....
1996	.....	.....	.....	.....	.....
1995	.....	.....	.....	.....	.....

14. Do you directly import from Turkish exporters? Is there a middle man? Do you have contractual agreements with them? Describe how do you import?

- Directly .....
- Middle man .....
- Broker .....
- Other ways (specify) .....

15. In your opinion, do Turkish hazelnut meet the EC grading, packaging and labeling standards satisfactorily?

	<u>Satisfactory</u>	<u>Not satisfactory</u>	If not satisfactory, Why
Grading	.....	.....	.....
Packaging	.....	.....	.....
Labeling	.....	.....	.....
Others (specify)	.....	.....	.....

16. Do you receive specific request for Turkish hazelnut from your customers?

- Price: ..... In what way: .....
- Quality: .....
- More processed: .....
- Others specify: .....

17. What quantity of hazelnut have you handled in last six years.

1995:.....1996:.....1997:.....1998:.....1999:.....2000:.....

18. What percentage of the total quantity have been Turkish hazelnut

1995:.....1996:.....1997:.....1998:.....1999:.....2000:.....

19. Are you aware of, or have you received, any promotional material for Turkish Hazelnut?

- Yes ..... If yes, specify the material: .....
- No ....

20. What would you suggest to Turkish hazelnut exporter expand the hazelnut market in the world?

Rank 1, 2, 3, 4, 5

Expand to new markets:	Others (specify) .....
Better Quality	.....
Continuity in supply	.....
Stability in prices	.....

Address:

Doc.Dr. Fahri Yavuz
Ataturk Univ. Ziraat Fakultesi
Tarim Ekonomisi Bolumu
25240, Erzurum, TURKEY

I thank you again for your valuable time and suggestions

Ek 2: Ekonometrik Model Çıktısı

```

|_*Bu SHAZAM algoritması Türkiye Findik Sektörü Ekonometrik Modelini Tahmin eder.
|_*Sektörle ilgili veriler aşağıdaki gibidir.
|_*Bu verilerin bir kısmı modelde kullanılmamıştır.
|_*1. Yıllar (1980-2000) ..... YIL
|_*2. Üretim (kabuklu), ton ..... URE
|_*3. Findik dikim alanları (ha) ..... DIK
|_*4. Findik dikim alanları t-5 (ha) ..... DI5
|_*5. Dekara findik verimi (kg / da) ..... VER
|_*6. İklim kukla değişkeni ..... IKL
|_*7. Dünya üretimi (kabuklu), ton ..... DUR
|_*8. Diğer dünya ülkeleri üretimi (kabuklu), ha ..... IKL
|_*9. Toplam ihracat (ic), ton ..... TIH
|_*10. Tüketim (fkb) (ic), ton ..... TUK
|_*11. Tüketiml (hesap) (ic), ton ..... TU1
|_*12. Yıl sonu stoku (kabuklu), ton ..... STO
|_*13. Yıl başı stoku (kabuklu), ton ..... ST1
|_*14. FKB alımı (kabuklu), ton ..... FAL
|_*15. FKB ihracatı (ic), ton ..... FİH
|_*16. Nüfus (bin) ..... NUF
|_*17. İthalat (ic), ton ..... İTH
|_*18. Destekleme fiyatı (TL / kg), 1987=100 ..... DFI
|_*19. Destekleme fiyatı t-5 (TL / kg), 1987=100 ..... DF5
|_*20. FKB alım fiyatı (TL / kg), 1987=100 ..... FFI
|_*21. Piyasa fiyatı (TL / kg), 1987=100 ..... PPF
|_*22. Piyasa fiyatı t-1 (TL / kg), 1987=100 ..... PF1
|_*23. Maliyet (TL / kg), 1987=100 ..... MAL
|_*24. Kisi basına GSMH (bin TL), 1987=100 ..... GEL
|_*25. Badem dünya fiyatı (Dolar / 100 kg) ..... BDF
|_*26. Findik dünya fiyatı (Dolar / 100 kg) ..... FDF
|_*27. İhracat fiyatı (Dolar / 100 kg) ..... İFI
|_*28. FKB ihracat fiyatı (Dolar / 100 kg) ..... FİF
|_*29. İhracat Fonu (cent / kg) ..... FON
|_*30. Ceviz perakende fiyatı (TL / kg), 1987=100 ..... CTF
|_*31. Findik perakende fiyatı (TL / kg), 1987=100 ..... FTF
|_*32. Badem perakende fiyatı (TL / kg), 1987=100 ..... BTF
|_*33. Antep fıstığı perakende fiyatı (TL / kg), 1987=100 ..... ATF
|_*34. Genel indeks (1987=100) ..... GIN
|_*35. Tarım indeksi (1987=100) ..... TIN
|_*36. Dolar kuru (TL / $) ..... DOL
|_*37. Reklam kukla değişkeni ..... REK
|_*38. Trend ..... TRE
|_*39. Buğday reel fiyatı (1987=100) ..... BRF
|_*40. Mısır reel fiyatı (1987=100) ..... MRF
|_*41. Buğday ve mısır reel fiyatı ortalaması ..... BMR
|_*42. Buğday-findik fiyatı paritesi t-1 (%) ..... BFO
|_*43. Mısır-findik fiyat paritesi t-1 (%) ..... MFO
|_*44. Buğday ve mısır fiyatı ortalaması-findik fiyatı paritesi t-1 (%) ..... BMO
|_*45. Badem-findik dünya fiyatı paritesi (%) ..... BFD
|_*46. Badem-findik tüketici fiyatı paritesi (%) ..... BFT

|_sample 1 21

|_read (veriler.txt) YIL URE DIK DI5 VER IKL DUR DDU TIH TUK TU1 STO ST1 FAL FİH &
|   NUF İTH TFI TF5 FFI PPF PF1 MAL GEL BDF FDF İFI FİF FON CTF FTF BTF ATF &
|   GIN TIN DOL REK TRE BRF MRF BMR BFO MFO BMO BFD BFT

UNIT 88 IS NOW ASSIGNED TO: veriler.txt
  46 VARIABLES AND          21 OBSERVATIONS STARTING AT OBS          1

|_STAT URE DIK DI5 VER IKL DUR DDU TIH TUK TU1 STO ST1 FAL FİH NUF İTH TFI TF5 &
|   FFI PPF PF1 MAL GEL BDF FDF İFI FİF FON CTF FTF BTF ATF GIN TIN DOL REK &
|   TRE BRF MRF BMR BFO MFO BMO BFD BFT

NAME          N      MEAN          ST. DEV          VARIANCE          MINIMUM          MAXIMUM
URE           21  0.40281E+06  0.12338E+06  0.15222E+11  0.18400E+06  0.60000E+06
DIK           21  0.45364E+06  56261.        0.31653E+10  0.38500E+06  0.54400E+06
DI5           21  0.41260E+06  42977.        0.18470E+10  0.34900E+06  0.50000E+06
VER           21    87.857      22.366         500.23        45.000        129.00

```


IKL	21	0.42857	0.50709	0.25714	0.0000	1.0000
DUR	21	0.58789E+06	0.13566E+06	0.18404E+11	0.37635E+06	0.80654E+06
DDU	21	0.18508E+06	45552.	0.20750E+10	96870.	0.31245E+06
TIH	21	0.16095E+06	40343.	0.16276E+10	85090.	0.24144E+06
TUK	21	26990.	6124.3	0.37507E+08	15000.	40000.
TU1	21	29876.	6017.8	0.36214E+08	18300.	41900.
STO	21	0.18599E+06	0.11334E+06	0.12847E+11	406.00	0.33423E+06
ST1	21	0.17478E+06	0.11128E+06	0.12383E+11	406.00	0.33423E+06
FAL	21	0.11555E+06	84667.	0.71685E+10	2221.0	0.30782E+06
FIH	21	15384.	16551.	0.27393E+09	1.0000	61606.
NUF	21	55627.	6701.4	0.44909E+08	44438.	65225.
ITH	21	57.048	114.96	13216.	1.0000	479.00
TFI	21	1143.4	427.67	0.18290E+06	574.00	2190.0
TF5	21	918.24	287.80	82832.	574.00	1625.0
FFI	21	1141.2	420.81	0.17708E+06	561.00	2050.0
FPF	21	1051.6	409.84	0.16797E+06	474.00	1859.0
PF1	21	1013.1	431.95	0.18658E+06	398.00	1859.0
MAL	21	778.24	228.55	52234.	399.00	1233.0
GEL	21	1426.8	314.00	98593.	821.00	1880.0
BDF	21	212.81	35.244	1242.2	148.00	302.00
FDF	21	318.67	64.317	4136.7	216.00	441.00
IFI	21	316.76	65.967	4351.6	211.00	456.00
FIF	21	304.52	71.828	5159.3	206.00	429.00
FON	21	56.762	56.034	3139.8	8.0000	230.00
CTF	21	4028.0	1141.9	0.13039E+07	1938.0	6021.0
FTF	21	3410.4	1320.4	0.17434E+07	1810.0	6254.0
BTF	21	1839.2	549.17	0.30159E+06	1050.0	3044.0
ATF	21	4457.9	1395.3	0.19469E+07	2152.0	7745.0
GIN	21	11222.	23302.	0.54300E+09	12.000	88794.
TIN	21	11922.	24445.	0.59757E+09	13.000	89126.
DOL	21	77820.	0.16261E+06	0.26441E+11	50.000	0.61750E+06
REK	21	0.14286	0.35857	0.12857	0.0000	1.0000
TRE	21	11.000	6.2048	38.500	1.0000	21.000
BRF	21	108.76	15.906	252.99	74.000	142.00
MRF	21	120.10	17.384	302.19	83.000	152.00
BMR	21	114.43	15.693	246.26	79.000	146.00
BFO	21	11.714	3.9767	15.814	7.0000	20.000
MFO	21	12.905	4.5815	20.990	7.0000	22.000
BMO	21	12.286	4.2088	17.714	7.0000	20.000
BFD	21	69.000	18.058	326.10	51.000	137.00
BFT	21	58.000	17.720	314.00	33.000	92.000

```

|_SYSTEM 6 TFI PF1 MFO DI5 MAL IKL FTF GEL NUF BFT REK FDF FON BFD DUR ST1 / DN
|_OLS FPF TFI URE
|_OLS DIK PF1 MFO
|_OLS URE DI5 MAL IKL
|_OLS TU1 FTF GEL NUF BFT REK
|_OLS TIH FDF FON BFD ST1
|_OLS STO DUR TIH ST1 TU1

```

THREE STAGE LEAST SQUARES-- 6 EQUATIONS

16 EXOGENOUS VARIABLES

6 POSSIBLE ENDOGENOUS VARIABLES

20 RIGHT-HAND SIDE VARIABLES IN SYSTEM

MAX ITERATIONS = 1 CONVERGENCE TOLERANCE = 0.10000E-02

21 OBSERVATIONS

DN OPTION IN EFFECT - DIVISOR IS N

ITERATION 0 COEFFICIENTS

0.96007	-0.37772E-03	87.604	-2535.4	2.9407	-258.14
0.11748E+06	0.30058	12.243	0.29966E-01	31.537	6900.0
253.54	-560.95	555.73	0.44055E-01	0.80572	-0.94057
0.65351	-6.6477				

ITERATION 0 SIGMA

17389.					
0.84565E+06	0.88996E+09				
-0.10405E+07	0.52528E+09	0.30496E+10			
33139.	-0.50205E+07	-0.51325E+08	0.27484E+07		
0.24686E+06	0.83441E+08	0.25640E+09	-0.29686E+07	0.43070E+09	
0.27000E+07	-0.11288E+09	-0.30357E+09	-0.23931E+07	-0.98978E+08	
0.47862E+10					

BREUSCH-PAGAN LM TEST FOR DIAGONAL COVARIANCE MATRIX

CHI-SQUARE = 14.737 WITH 15 DEGREES OF FREEDOM

LOG OF DETERMINANT OF SIGMA= 108.41

ITERATION 1 SIGMA INVERSE

0.72193E-04
 -0.90395E-07 0.13820E-08
 0.31560E-07 -0.28883E-09 0.56843E-09
 -0.54367E-06 -0.17690E-08 0.94658E-08 0.54387E-06
 -0.56118E-07 -0.41574E-10 -0.23267E-09 -0.97552E-09 0.25093E-08
 -0.42287E-07 0.63521E-10 0.11359E-10 0.11171E-08 0.67323E-10
 0.23696E-09

ITERATION 1 COEFFICIENTS

0.99747 -0.41062E-03 85.669 -1976.3 3.2637 -378.38
 0.12485E+06 -0.70250E-02 11.718 0.14582 13.495 5888.2
 230.15 -506.60 468.15 0.49945E-01 0.89696 -0.95246
 0.72687 -8.5526

ITERATION 1 SIGMA

17579.
 0.89628E+06 0.89996E+09
 -0.88630E+06 0.72787E+09 0.33908E+10
 27999. -0.13151E+08 -0.74789E+08 0.29332E+07
 0.39741E+06 0.12003E+09 0.41408E+09 -0.79266E+07 0.44015E+09
 0.32652E+07 -0.26520E+09 -0.56440E+09 -0.34635E+07 -0.69663E+08
 0.48710E+10

LOG OF DETERMINANT OF SIGMA= 107.90

SYSTEM R-SQUARE = 0.9980 ... CHI-SQUARE = 130.75 WITH 20 D.F.

VARIABLE	COEFFICIENT	ST. ERROR	T-RATIO
TFI	0.99747	0.78359E-01	12.730
URE	-0.41062E-03	0.27441E-03	-1.4964
PF1	85.669	22.167	3.8646
MFO	-1976.3	2073.6	-0.95307
DI5	3.2637	0.44391	7.3521
MAL	-378.38	79.344	-4.7689
IKL	0.12485E+06	20098.	6.2122
FTF	-0.70250E-02	0.46601	-0.15075E-01
GEL	11.718	4.0897	2.8652
NUF	0.14582	0.20860	0.69906
BFT	13.495	26.553	0.50822
REK	5888.2	1104.7	5.3303
FDF	230.15	96.144	2.3938
FON	-506.60	86.160	-5.8798
BFD	468.15	321.66	1.4554
ST1	0.49945E-01	0.46393E-01	1.0766
DUR	0.89696	0.18144	4.9435
TIH	-0.95246	0.49716	-1.9158
ST1	0.72687	0.14974	4.8542
TU1	-8.5526	4.4291	-1.9310

1 EQUATION 1 OF 6 EQUATIONS

DEPENDENT VARIABLE = FPF 21 OBSERVATIONS

R-SQUARE = 0.8901
 VARIANCE OF THE ESTIMATE-SIGMA**2 = 17579.
 STANDARD ERROR OF THE ESTIMATE-SIGMA = 132.59
 SUM OF SQUARED ERRORS-SSE= 0.36916E+06
 MEAN OF DEPENDENT VARIABLE = 1051.6

ASYMPTOTIC

VARIABLE NAME	ESTIMATED COEFFICIENT	STANDARD ERROR	T-RATIO	P-VALUE	PARTIAL CORR.	STANDARDIZED COEFFICIENT	ELASTICITY AT MEANS
TFI	0.99747	0.7836E-01	12.73	0.000	0.949	1.0409	1.0846
URE	-0.41062E-03	0.2744E-03	-1.496	0.135	-0.333	-0.1236	-0.1573
CONSTANT	76.480	102.9	0.7433	0.457	0.173	0.0000	0.0727

1 EQUATION 2 OF 6 EQUATIONS

DEPENDENT VARIABLE = DIK 21 OBSERVATIONS

R-SQUARE = 0.7015
 VARIANCE OF THE ESTIMATE-SIGMA**2 = 0.89996E+09
 STANDARD ERROR OF THE ESTIMATE-SIGMA = 29999.
 SUM OF SQUARED ERRORS-SSE= 0.18899E+11

MEAN OF DEPENDENT VARIABLE = 0.45364E+06

ASYMPTOTIC

VARIABLE NAME	ESTIMATED COEFFICIENT	STANDARD ERROR	T-RATIO	P-VALUE	PARTIAL CORR. COEFFICIENT	STANDARDIZED COEFFICIENT	ELASTICITY AT MEANS
PF1	85.669	22.17	3.865	0.000	0.673	0.6577	0.1913
MFO	-1976.3	2074.	-0.9531	0.341	-0.219	-0.1609	-0.0562
CONSTANT	0.39235E+06	0.4631E+05	8.472	0.000	0.894	0.0000	0.8649

1 EQUATION 3 OF 6 EQUATIONS

DEPENDENT VARIABLE = URE

21 OBSERVATIONS

R-SQUARE = 0.7661

VARIANCE OF THE ESTIMATE-SIGMA**2 = 0.33908E+10

STANDARD ERROR OF THE ESTIMATE-SIGMA = 58231.

SUM OF SQUARED ERRORS-SSE= 0.71207E+11

MEAN OF DEPENDENT VARIABLE = 0.40281E+06

ASYMPTOTIC

VARIABLE NAME	ESTIMATED COEFFICIENT	STANDARD ERROR	T-RATIO	P-VALUE	PARTIAL CORR. COEFFICIENT	STANDARDIZED COEFFICIENT	ELASTICITY AT MEANS
DI5	3.2637	0.4439	7.352	0.000	0.872	1.1368	3.3430
MAL	-378.38	79.34	-4.769	0.000	-0.756	-0.7009	-0.7310
IKL	0.12485E+06	0.2010E+05	6.212	0.000	0.833	0.5131	0.1328
CONSTANT	-0.70280E+06	0.1399E+06	-5.023	0.000	-0.773	0.0000	-1.7448

1 EQUATION 4 OF 6 EQUATIONS

DEPENDENT VARIABLE = TU1

21 OBSERVATIONS

R-SQUARE = 0.9150

VARIANCE OF THE ESTIMATE-SIGMA**2 = 0.29332E+07

STANDARD ERROR OF THE ESTIMATE-SIGMA = 1712.7

SUM OF SQUARED ERRORS-SSE= 0.61597E+08

MEAN OF DEPENDENT VARIABLE = 29876.

ASYMPTOTIC

VARIABLE NAME	ESTIMATED COEFFICIENT	STANDARD ERROR	T-RATIO	P-VALUE	PARTIAL CORR. COEFFICIENT	STANDARDIZED COEFFICIENT	ELASTICITY AT MEANS
FTF	-0.70250E-02	0.4660	-0.1507E-01	0.988	-0.004	-0.0015	-0.0008
GEL	11.718	4.090	2.865	0.004	0.595	0.6114	0.5596
NUF	0.14582	0.2086	0.6991	0.485	0.178	0.1624	0.2715
BFT	13.495	26.55	0.5082	0.611	0.130	0.0397	0.0262
REK	5888.2	1105.	5.330	0.000	0.809	0.3508	0.0282
CONSTANT	3445.7	6908.	0.4988	0.618	0.128	0.0000	0.1153

1 EQUATION 5 OF 6 EQUATIONS

DEPENDENT VARIABLE = TIH

21 OBSERVATIONS

R-SQUARE = 0.7160

VARIANCE OF THE ESTIMATE-SIGMA**2 = 0.44015E+09

STANDARD ERROR OF THE ESTIMATE-SIGMA = 20980.

SUM OF SQUARED ERRORS-SSE= 0.92431E+10

MEAN OF DEPENDENT VARIABLE = 0.16095E+06

ASYMPTOTIC

VARIABLE NAME	ESTIMATED COEFFICIENT	STANDARD ERROR	T-RATIO	P-VALUE	PARTIAL CORR. COEFFICIENT	STANDARDIZED COEFFICIENT	ELASTICITY AT MEANS
FDF	230.15	96.14	2.394	0.017	0.514	0.3669	0.4557
FON	-506.60	86.16	-5.880	0.000	-0.827	-0.7036	-0.1787
BFD	468.15	321.7	1.455	0.146	0.342	0.2096	0.2007
ST1	0.49945E-01	0.4639E-01	1.077	0.282	0.260	0.1378	0.0542
CONSTANT	75335.	0.5015E+05	1.502	0.133	0.352	0.0000	0.4681

1 EQUATION 6 OF 6 EQUATIONS

DEPENDENT VARIABLE = STO

21 OBSERVATIONS

R-SQUARE = 0.6019

VARIANCE OF THE ESTIMATE-SIGMA**2 = 0.48710E+10

STANDARD ERROR OF THE ESTIMATE-SIGMA = 69792.

SUM OF SQUARED ERRORS-SSE= 0.10229E+12

MEAN OF DEPENDENT VARIABLE = 0.18599E+06

ASYMPTOTIC

VARIABLE NAME	ESTIMATED COEFFICIENT	STANDARD ERROR	T-RATIO	P-VALUE	PARTIAL CORR. COEFFICIENT	STANDARDIZED COEFFICIENT	ELASTICITY AT MEANS
DUR	0.89696	0.1814	4.943	0.000	0.777	1.0736	2.8352
TIH	-0.95246	0.4972	-1.916	0.055	-0.432	-0.3390	-0.8243
ST1	0.72687	0.1497	4.854	0.000	0.772	0.7136	0.6831
TU1	-8.5526	4.429	-1.931	0.053	-0.435	-0.4541	-1.3739
CONSTANT	-59552.	0.7983E+05	-0.7460	0.456	-0.183	0.0000	-0.3202

|_END

TEAE Yayın Listesi

Kitaplar

- R.TUNALIOĞLU, P.KARAHOCAGİL, “**Türkiye I. Zeytinyağı ve Sofralık Zeytin Sempozyumu Bildirileri**”, Yayın No: 112, Aralık, 2003, Ankara
- T. Dölekoğlu, **Türkiye I. Yağlı Tohumlar, Bitkisel Yağlar ve Teknolojileri Sempozyumu Bildirileri**, Yayın No: 107, Ağustos, 2003, Ankara
- T. Özüdoğru, Y.E. Ertürk, 2003, **Türkiye VI. Pamuk ve Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildirileri**, Yayın No: 106, Ağustos, Ankara
- T.Özüdoğru, E. Ertürk, 2002, **Türkiye V. Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildiriler**, Yayın No: 87, Ekim, Ankara
- N.Akyıl, T.Özüdoğru, 2001, **Yeni Gelişmeler Işığında Pamuk Sektörü, IV. Türkiye Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildirileri**, Yayın No: 77, Aralık, Ankara.
- N.Akyıl, 2000, **Pamuk Endüstrisinde Pazar Merkezli Bilgi Akışı, Türkiye III. Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildiriler Tartışmalar**, Yayın No: 47, Ekim, Ankara.
- S. Tan, Y. E. Ertürk, 2000, **Türkiye'de Hayvancılık Sektörü: Üretici, Sanayici ve Politika Yapıcılar Açısından Sektörün Değerlendirilmesi, Türkiye I. Besi ve Süt Hayvancılığı Sempozyumu Bildirileri**, Yayın No: 46, Temmuz, Ankara.
- A. Bayaner, H. Bozkurt, 1999, **Türk Tarımında Bilim ve Araştırma Politikaları** (İngilizce), Yayın No: 30, Ekim, Ankara.
- N. Akyıl, A. Bayaner, 1999, **Pamukta Tarım ve Sanayi Entegrasyonu, Türkiye II. Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildirileri**, Yayın No: 27, Ağustos, Ankara.
- A. Bayaner, G. Nevruz, N. Akyıl, 1998, **I. Türkiye Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu: Bildiriler, Tartışmalar**, Yayın No: 12, Ekim, Ankara.
- O. Aydoğuş, G. Nevruz, 1998, **I. Türkiye Buğday Sempozyumu: Bildiriler, Tartışmalar**, Yayın No: 11, Temmuz, Ankara.
- T. Yıldırım, A. Schmitz, W.H. Furtan, 1998, **Dünya Tarım Ticareti** (İngilizce), Westview Press, USA.

Çalışma Raporları

- TEAE Personeli, 2004, “**TEAE Bakış 2003**”, Çalışma Raporu 2004-1, Yayın No: 117, Ocak, Ankara.
- S. Tan, İ. Dellal, 2003, **Avrupa Birliği'nde Ortak Tarım Politikasının İşleyişi ve Türk Tarımının Uyum Süreci**, Yayın No: 100, Mayıs Ankara.
- R.Yeni, C.Ö. Dölekoğlu, 2003, **Tarımsal Destekleme Politikasında Süreçler ve Üretici Transferleri**, Yayın No: 98, Nisan, Ankara.
- T. Binici, A. Koç, A. Bayaner, 2001, **Üretici Risk Davranışları ve Etkileyen Sosyo-ekonomik Faktörler: Adana Aşağı Seyhan Ovası Örneği** (İngilizce), Çalışma Raporu 2001-1, Yayın No:61, Nisan, Ankara.
- F. Fuller, A. Koç, H. Şengül and A. Bayaner, 2000, **Türkiye’de Çiftlik Düzeyinde Yem Talebi** (İngilizce), Çalışma Raporu 99WP226, CARD, Ekim, Iowa.
- S. Tan, B. Şener, S. Aytüre, 1999, **Feoga ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**, Çalışma Raporu 1999-3, Yayın No: 38, Aralık, Ankara.
- A. Şener, A. Koç, 1999, **Türkiye’de Kimyasal Gübre Talebi**, Çalışma Raporu 1999-2, Yayın No: 25, Ağustos, Ankara.
- A. Bayaner, V. Uzunlu, 1999, **Türk Baklagil Pazarlama Politikalarının Dünya Ticaretine Etkileri**, Çalışma Raporu 1999-1, Yayın No: 20, Nisan, Ankara.
- T. Yıldırım, W. H. Furtan, A. Güzel, 1998, **Türkiye Buğday Politikasının Teorik ve Uygulamalı Analizi**, Çalışma Raporu 1998-4, Mayıs, Ankara.
- E. H. Çakmak, H. Kasnakoğlu, T. Yıldırım, 1998, **Fark Ödeme Sisteminin Ekonomik Analizi**, Çalışma

Raporu 1998-3, Nisan, Ankara.

- A. Bayaner, 1998, **Türkiye Makarnalık Buğday Sektörü ve Uluslararası Pazardaki Rekabet Gücü**, Çalışma Raporu 1998-2, Yayın No: 8, Nisan, Ankara.
- M. Fisunoğlu, M. Pınar ve O. Aydoğuş, 1998, **Türkiye'nin Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ve Rusya Federasyonu ile Tarımsal Ticaret Olanakları**, Çalışma Raporu 1998-1, Mart, Ankara.

Monograf

- H. Tanrıvermiş, 2000, **Orta Sakarya Havzası'nda Domates Üretiminde Tarımsal İlaç Kullanımının Ekonomik Analizi**, Yayın No: 42, Mayıs, Ankara.

Proje Raporları

- S. Şengül, **"Türkiye'de Yoksulluk Profili ve Gelir Gruplarına Göre Gıda Talebi"**, Yayın No: 119, Mart 2004, Ankara.
- Y. İçöz, **"Bursa İli Süt Sığırcılık İşletmelerinde Karlılık ve Verimlilik Analizi"**, Yayın No: 116, Mart 2004, Ankara.
- C. Atıcı, **"Türkiye'nin Dış Ticaretinde ve Transfer Politikalarında Değişimin Faktör Bazında Gelir Dağılımı Etkileri: Bir Sosyal Hesaplar Matrisi Denemesi"**, Yayın No: 114, Aralık 2003, Ankara.
- F. Yavuz, A. Birinci, K. Peker, T. Atsan, **"Türkiye Fındık Sektörü Ekonometrik Modelinin Oluşturulması ve Politik Analizlerde Kullanımı"**, Yayın No: 113, Aralık 2003. Ankara.
- C. (Özçiçek) Dölekoğlu, 2003, **Tüketicilerin İşlenmiş Gıda Ürünlerinde Kalite tercihleri, Sağlık Riskine Karşı Tutumları ve Besin Bileşimi Konusunda Bilgi Düzeyleri (Adana Örneği)**, Yayın No: 105, Temmuz, Ankara
- Aysel (Özdeş) Akbay, 2003, **Türkiye'de Şeker Üretiminin Ekonomik ve sosyal Karlılığının Değerlendirilmesi**, Yayın No: 104, Temmuz, Ankara
- U. Özkan a. Erkuş, 2003, **Bayburt İlinde Sığır Yetiştiriciliğine Yer Veren tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi**, Yayın No: 103, Temmuz, Ankara
- S. Demirci, **Şeker Kanunundaki Değişiklikle Olası Etkilerin Ekonomik Analizi**, Yayın No: 102, Haziran, Ankara.
- T. Dizdaroğlu, B. Aksu, S. Dönmez. 2003, **Ege ve Güney Marmara Bölgelerinde Yağlık ve Sofralık Zeytin Yetiştiriciliğinin Ekonomik Analizi**, Yayın No: 101, Haziran, Ankara
- Karlı, B. 2003, **GAP Alanındaki Tarım Kooperatifleri ve Diğer Çiftçi Örgütlerinin Bölge Kalkınmasındaki Etkinliği**, Yayın No: 97, Mart, Ankara.
- A. Gül, A. Özdeş Akbay, C. Özçiçek Dölekoğlu, R. Özel, C. Akbay, **Adana İli Kentsel Alanda Ailelerin Ev Dışı Gıda Tüketimlerinin Belirlenmesi**, Yayın No: 95, Ocak, Ankara.
- R. Tunalioglu, O. Gökçe, 2002, **Ege Bölgesinde Optimal Zeytin Yayılış Alanlarının Tespitine Yönelik Bir Araştırma**, Yayın No: 90, Aralık, Ankara.
- Karlı, B. 2002, **GAP Alanındaki Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Yolları**, Yayın No: 88, Eylül, Ankara.
- S. Tan, Y.E. Ertürk, **Türkiye'de Süt Tozu Üretimi ve Dünyadaki Rekabet Şansı**, Yayın No: 86, Ekim, Ankara.
- S. Tan, İ. Dellal. 2002, **Kırmızı Et Üretim ve Tüketim Açığını Kapatmak İçin Alternatif Bir Yaklaşım: Hindi Üretimi ve Sözleşmeli Yetiştiricilik Modeli**, Proje Raporu 2002-3. Yayın No: 85, Temmuz, Ankara.
- İ. Dellal, G. Keskin, G. Dellal. 2002, **GAP Bölgesinde Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Ekonomik Analizi ve Hayvansal Ürünlerin Pazara Arzı**, Proje Raporu 2002-2. Yayın No: 83, Temmuz, Ankara.
- G. Dellal, A. Eliçin, N. Tekel, İ. Dellal, 2002, **GAP Bölgesinde Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Yapısal Özellikleri**, Proje Raporu 2002-1. Yayın No: 82, Temmuz, Ankara.
- T. Özudoğru, H. Tatlıdil, 2001, **"Bu Toprağın Sesi" Televizyon Programının Polatlı İlçesinde Çiftçi Davranışlarına Etkileri Üzerine Bir Araştırma**, Proje Raporu. Yayın No: 78, Aralık, Ankara.

- P. Karahocagil, 2001, **Yeter Gelirli İşletme Büyüklüğü: Literatür İncelemesi**, Proje Raporu 2001-24, Yayın No:76, Ekim, Ankara.
- S. Tan, 2001, **Türkiye’de Sütçülük Sektöründe Bölgeler Arası Yapısal Değişimin Spatial Denge Modeli İle Analizi**, Proje Raporu 2001-22, Yayın No: 72, Ağustos, Ankara.
- C. Abay, S. Sayan, B. Miran, A. Bayaner, 2001, **Türkiye’de Tarıma Yapılan Transferlerin Enflasyon Üzerine Etkileri: Bir Nedensellik Araştırması**, Proje Raporu 2001-21, Yayın No:71, Haziran, Ankara.
- M. Sarımeşeli, F. Tatlıdil, 2001, **Doğrudan Gelir Desteği ve Kayıt Sistemi Pilot Uygulaması ve Orman İçi Köyler Açısından Değerlendirilmesi**, Proje Raporu 2001-20, Yayın No:70, Nisan, Ankara
- B. Saraçoğlu, O. Aydoğuş, N. Köse, D. İşgören, 2001, **Türkiye’de Su Ürünleri Sektörü: Üretim, Talep ve Pazarlama**, Proje Raporu 2001- 19, Yayın No:69, Nisan, Ankara.
- E. Çakmak, H. Kasnakoğlu, 2001, **Tarım Sektöründe Türkiye ve Avrupa Birliği Etkileşimi**, Proje Raporu 2001-18 , Yayın No:68, Nisan, Ankara.
- S. Demirci, 2001, **Şeker Fabrikalarının Performans Analizi ve Toplam Faktör Verimliliklerinin Ölçümü: Dea ve Malmquist İndeks Yaklaşımı**, Proje Raporu 2001-17, Yayın No:67, Nisan, Ankara.
- O. Zaim, A. Bayaner, M.U. Kandemir, 2001, **Tarımda İller ve Bölgeler Düzeyinde Üretkenlik ve Etkinlik: Farklar ve Nedenler**, Proje Raporu 2001-16, Yayın No:66, Nisan, Ankara.
- TEAE personeli **Türkiye’de Bazı Bölgeler için Önemli Ürünlerde Girdi Kullanımı ve Üretim Maliyetleri**, 2001, Proje Raporu 2001-14, Yayın No:64, Nisan, Ankara.
- A. Koç, H. Tanrıvermiş, F. Budak, E. Gündoğmuş, H. İnan, A. Kubaş, B. Özkan, 2001, **Türkiye Tarımında Kimyasal İlaç Kullanımı: Etkinsizlik, Sorunlar ve Alternatif Düzenlemelerin Etkileri**, Proje Raporu 2001-13, Yayın No:63, Nisan, Ankara.
- E.İşıklı, A. Koç, B.Miran, N.Akyıl, C.Abay, S.Güler, C.Günden, 2001, **Türkiye’de Tütünde Arz Kontrolü ve Ekonomik Etkileri**, Proje Raporu 2001-12, Yayın No:62, Nisan, Ankara.
- Ş. Akdemir, T. Binici, H. Şengül, vd. 2001, **Bölge Bazlı Tarım Sigortasının Türkiye’de Seçilmiş Bölgeler İçin Potansiyel Sigorta Talebinin ve Talebinin Karşılabilirliğinin Belirlenmesi**, Proje Raporu 2001-11, Yayın No:60, Nisan, Ankara.
- S. Alpay, İ. Yalçın, T. Dölekoğlu, 2001, **Avrupa Birliği Kalite ve Sağlık Standartlarının Türk Gıda Sanayi Sektörü Rekabet Gücü Üzerine Etkisi**, Proje Raporu 2001-10, Yayın No:59, Nisan, Ankara
- A.Bayaner, A. Koç, H. Tanrıvermiş, E.Gündoğmuş, N. Ören, B.Özkan, 2001, **Doğrudan Gelir Desteği Pilot Uygulamasının İzleme ve Değerlendirilmesi**, Proje Raporu 2001-9, Yayın No:57, Mart, Ankara
- D. Ediz, A. Ş. İntişah, R. Özlü, 2001, **Doğrudan Gelir Desteği Pilot Uygulaması (Türkçe ve İngilizce)**, Proje Raporu 2001-8, Yayın No:56, Mart, Ankara.
- F. Yavuz, Ş.Aksoy, S. Tan, V. Dağdemir, A. Keskin, 2001, **Türkiye’de Süt Pazarlama Sisteminin İyileştirilmesi İçin Kurumsal Yapılanma İhtiyacı Üzerine Bir Araştırma**, Proje Raporu 2001-7, Yayın No:55, Mart, Ankara.
- A. Koç, V. Uzunlu A. Bayaner, 2001, **Türkiye Tarımsal Ürün Projeksiyonları 2000-2009**, Proje Raporu 2001-6, Yayın No:54, Şubat, Ankara.
- A.Koç, A. Bayaner, S. Tan, Y.E. Ertürk, F. Fuller, 2001, **Türkiye’de Destekleme Politikaları ve Programlarının Hayvancılık Sektörünün Gelişmesi Üzerine Etkisi (İngilizce)**, Proje Raporu 2001-5, Yayın No:53, Ocak, Ankara.
- Y.E. Ertürk, 2001, **Ankara İli Kızılcahamam İlçesinde Köy-Tür’e Bağlı Olarak Faaliyet Gösteren Broiler İşletmelerinin Ekonomik Analizi**, Proje Raporu 2001-4, Yayın No:52, Ocak, Ankara.
- S. Akgüngör, F. Barbaros, N. Kumral, 2001, **Türkiye’de Meyve ve Sebze İşleme Sanayinin Avrupa Birliği Piyasasında Sürdürülebilir Rekabet Gücü Açısından Değerlendirilmesi**, Proje Raporu 2001-3, Yayın No: 51, Ocak, Ankara.
- Y. Z. Özcan, 2001, **Türkiye’de Fındık, Çay, Şeker Pancarı ve Tütün Tarımında Hızlı Kırsal Değerlendirme (ingilizce)**, Proje Raporu 2001-2, Yayın No: 50, Ocak, Ankara.
- H. Şengül, A. Koç, N. Akyıl, A. Bayaner, F. Fuller, 2001, **Türkiye’de Pamuk Pazarı: Gelecekteki Talebi Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi**, Proje Raporu 2001-1, Yayın No: 49, Ocak, Ankara.

- M. Sarımeşeli, O. Aydoğuş, 2000, **Dünya Fındık Piyasasının Ekonomik Analizi ve Türkiye için Optimum Politikaların Saptanması**, Proje Raporu 2000-6, Yayın No: 45, Temmuz, Ankara.
- I. Dellal, 2000, **Antalya İlinde Kıl Keçisi Yetiştiriciliğine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Planlanması**, Proje Raporu 2000-5, Yayın No: 43, Haziran, Ankara.
- H. Tanrıvermiş, E. Gündoğmuş, V. Ceyhan, H. Fidan, H. Özudoğru, 2000, **Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Tarım Kesimine Etkilerinin Değerlendirilmesi**, Proje Raporu 2000-3, Yayın No:41, Mayıs, Ankara.
- S. Demirci, 2000, **Doğrudan Gelir Sistemi ve Uygulamalar: Literatür İncelemesi**, Proje Raporu 2000-1, Yayın No: 40, Mayıs, Ankara.
- B. Saraçoğlu, N. Köse, 2000, **Bazı Gıda Sanayilerinin Uluslararası Rekabet Gücü: Makarna, Bisküvi ve Un Sanayi**, Proje Raporu 2000-2, Yayın No: 39 , Mayıs, Ankara.
- T. Kırıl, H. Kasnakoğlu, 1999, **Tarımsal Ürünler İçin Maliyet Hesaplama Metodolojisi ve Veri Tabanı Rehberi**, Proje Raporu 1999-13, Yayın No: 37, Aralık, Ankara.
- S. Demirci, 1999, **Destekleme Alımı ve Fark Ödeme Sisteminin Refah ve Dağılım Etkilerinin İncelenmesi**, Proje Raporu 1999-12, Yayın No: 36, Aralık, Ankara.
- J. Brooks, A. Tanyeri, 1999, **Tarımsal Politika Reformu: Sosyal Hesap Matriksi Yaklaşımı** (İngilizce), Proje Raporu 1999-11, Yayın No: 35, Aralık, Ankara.
- E. H. Çakmak, H. Akder, 1999, **Dünya Ticaret Örgütü-Tarım Anlaşması'nın Yeni Görüşme Dönemi ve Türkiye: Olanaklar, Kısıtlar ve Stratejiler**, Proje Raporu 1999-10, Yayın No:34, Aralık, Ankara.
- A. Özçelik, H. Tanrıvermiş, E. Gündoğmuş, A. Turan, 1999, **Türkiye'de Sulama İşletmeciliğinin Geliştirilmesi Yönünden Şebekelerin Birlik ve Kooperatiflere Devri ile Su Fiyatlandırma Yöntemlerinin İyileştirilmesi Olanakları**, Proje Raporu 1999-9, Yayın No: 32, Kasım, Ankara.
- A. Koç, J. Beghin, F. Fuller, Ş. Aksoy, T. Dölekoğlu, A. Şener, 1999, **Türkiye'de Yağlı Tohumlar Pazarı: Uluslararası Fiyatlar ve Alternatif Politikaların Arz, Talep ve İkame Ürünler Üzerine Etkileri** (Türkçe ve İngilizce), Proje Raporu 1999-8, Yayın No: 31, Eylül, Ankara.
- A. Bayaner, 1999, **Çorum İlinde Yumurta Tavukçuluğunun Ekonomik Analizi**, Proje Raporu 1999-7 Yayın No: 23, Haziran, Ankara.
- E. Çakmak, H. Kasnakoğlu, H. Akder, 1999, **Türk Tarımında Destekleme Alımları ve Pazar Girişi Etkileri: Tarımsal Sektör Modeli Analizi**, (İngilizce), Proje Reporu 1999-6 Yayın No: 22, Mayıs, Ankara.
- W. H. Furtan, A. Güzel, G. Karagiannis, A. Bayaner, 1999, **Türkiye'de Tarımsal Araştırmaların Getirisi ve Tarımsal Verimlilik** (İngilizce), Proje Raporu 1999-5, Yayın No: 21, Mayıs, Ankara.
- O. Yurdakul, v.d., 1999, **Türkiye'de Hayvansal Ürünler Arzı ve Yem Talebi: Mevcut Durumun Değerlendirilmesi ve Alternatif Politika Senaryoları** (Türkçe ve İngilizce), Proje Raporu 1999-4, Yayın No: 17, Mart, Ankara.
- S. Akgüngör, B. Miran, C. F. Abay, E. Olhan, N.K. Nergis, 1999, **İstanbul, Ankara, ve İzmir İllerinde Tüketicilerin Çevre Dostu Ürünlere Yönelik Potansiyel Talebinin Tahminlenmesi**, Proje Raporu 1999-3, Yayın No: 15, Şubat, Ankara.
- A. Özçelik, A.Turan, H. Tanrıvermiş, 1999, **Türkiye'de Tarımın Pazara Entegrasyonunda Sözleşmeli Tarım ve Bu Modelin Sürdürülebilir Kaynak Kullanımı ile Üretici Geliri Üzerine Etkileri**, Proje Raporu 1999-2, Yayın No: 14, Şubat, Ankara.
- A. Schmitz, E. Çakmak, T. Schmitz and R. Gray, 1999, **Türk Tarımında Devlet Eliyle Ticaret** (Türkçe ve İngilizce), Proje Raporu 1999-1, Yayın No: 13 Şubat, Ankara.

Durum ve Tahmin Raporları

- R. TUNALIOĞLU, P. KARAHOCAGİL, “**Zeytinyağı ve Sofralık Zeytin Durum Tahmin: 2003/2004**”, Yayın No: 118, Mart 2004, Ankara.
- T. ÖZÜDOĞRU, “**Pamuk Durum ve Tahmin: 2003/2004**”, Yayın No. 115, Ocak 2004, Ankara.
- P.KARAHOCAGİL, R.TUNALIOĞLU,B.TAŞKAYA; H.ANAÇ, “**Turunçgiller Durum ve Tahmin 2003-2004**”, Yayın No: 111, Kasım 2003, Ankara

- T. Dölekoğlu, **Yağlı Tohumlar ve Bitkisel Yağlar Durum ve Tahmin 2003-2004**, Yayın No: 110, Ağustos 2003, Ankara
- C. (Özçiçek) Dölekoğlu, F. Uysal, **Yemelik Kuru Baklagil Durum ve Tahmin 2003-2004**, Yayın No:109 Ağustos, 2003 Ankara
- G. Keskin, F. Pezikoğlu, U. Gül, **Sebze Durum Raporu 2002-Domates**, Yayın No: 108, Temmuz, 2003, Ankara
- İ. Dellal, U.Gül, H. Anaç. 2003. **Buğday Durum ve Tahmin: 2003/2004**, Durum ve Tahmin 2003-2, Yayın No: 99, Ankara.
- R. TUNALIOĞLU, P. KARAHOCAGİL ve M. TAN, **Zeytinyağı ve Sofralık Zeytin Durum ve Tahmin:2003**, Durum ve Tahmin:2003-1, Yayın No:96, Mart, Ankara.
- Y. E. Ertürk, S. Tan, **Et ve Et Mamülleri Durum ve Tahmin: 2003**, Durum ve Tahmin 2003-5, Yayın No: 94, Aralık, Ankara.
- S. Tan, Y. E. Ertürk, **Süt ve Süt Mamülleri Durum ve Tahmin: 2003**, Durum ve Tahmin 2003-4, Yayın No: 93, Aralık, Ankara.
- Y. E. Ertürk, S. Tan, **Kümes Hayvanları ve Yumurta Durum ve Tahmin: 2003**, Durum ve Tahmin 2003-1, Yayın No: 92, Aralık, Ankara.
- H. Ege, P. Karahocagil 2002, **Yemlik Tahıllar Durum ve Tahmin: 2002/2003**, Durum ve tahmin 2002-2, Yayın No: 91, Aralık, Ankara
- T. Özüdoğru, 2002, **Pamuk Durum ve Tahmin: 2002/2003**, Durum ve Tahmin 2002-1, Yayın No:89, Ekim, Ankara.
- İ. Dellal, R. Tunalioglu 2002, **Buğday Durum ve Tahmin: 2002/2003**, Durum ve Tahmin 2002-1, Yayın No: 84, Ankara.
- H.Ege, P.Karahocagil 2001, **Yemlik Tahıllar Durum ve Tahmin: 2001/2002**, Durum ve Tahmin 2001-7, Yayın No: 82, Aralık, Ankara.
- Y.E. Ertürk, S.Tan, **Kümes Hayvanları ve Yumurta Durum ve Tahmin: 2002**, Durum ve Tahmin 2001-6, Yayın No: 81, Kasım, Ankara.
- Y.E. Ertürk, S.Tan, **Et ve Et Mamülleri Durum ve Tahmin: 2002**, Durum ve Tahmin 2001-5, Yayın No: 80, Kasım, Ankara.
- Y.E. Ertürk, S.Tan, **Süt ve Süt Mamülleri Durum ve Tahmin: 2002**, Durum ve Tahmin 2001-4, Yayın No: 79, Kasım, Ankara.
- İ. Dellal, 2001, **Buğday Durum ve Tahmin: 2001/2002**, Durum ve Tahmin 2001-3, Yayın No: 74, Eylül, Ankara.
- T. Dölekoğlu, 2001, **Yağlı Tohumlar ve Bitkisel Yağlar Durum ve Tahmin: 2001/2002**, Durum ve Tahmin 2001-2, Yayın No:73, Ağustos, Ankara.
- T. Özüdoğru, N. Akyıl, 2001, **Pamuk Durum ve Tahmin: 2001/2002**, Durum ve Tahmin 2001-1, Yayın No:58, Eylül, Ankara.
- İ. Dellal, H. Ege, 2000, **Yemlik Tahıllar Durum ve Tahmin: 2000/2001**, Durum ve Tahmin 2000-2, Yayın No: 48, Aralık, Ankara.
- H. Ege, İ. Dellal, 2000, **Buğday Durum ve Tahmin: 2000/2001**, Durum ve Tahmin 2000-1, Yayın No: 44, Temmuz, Ankara.
- N. Akyıl, 1999, **Pamuk Durum ve Tahmin: 1999/2000**, Durum ve Tahmin 1999-8, Yayın No: 33, Aralık, Ankara.
- H. Ege, 1999, **Yemlik Tahıllar Durum ve Tahmin: 1999/2000**, Durum ve Tahmin 1999-7, Yayın No: 29, Eylül, Ankara.
- Y.E. Ertürk, S. Tan, 1999, **Et ve Et Mamülleri Durum ve Tahmin: 1999**, Durum ve Tahmin 1999-6, Yayın No: 28, Ağustos, Ankara.

- S. Tan, Y.E. Ertürk, 1999, **Süt ve Süt Mamülleri Durum ve Tahmin: 1999**, Durum ve Tahmin 1999-5, Yayın No: 26, Ağustos, Ankara.
- O. Aydoğuş, H. Ege, N. Köse, 1999, **Buğday Durum ve Tahmin: 1999/2000**, Durum ve Tahmin 1999-4, Yayın No: 24, Haziran, Ankara.
- H. Ege, Y.E. Ertürk, 1999, **Yemlik Tahıllar Tahmin: 1998/99**, Tahmin 1999-3, Yayın No: 19, Mart, Ankara.
- Ş. Aksoy, A. Şener, 1999, **Yağlı Tohumlar ve Bitkisel Yağlar Durum ve Tahmin: 1997/98**, Durum ve Tahmin 1999-2, Yayın No: 18, Mart, Ankara.
- N. Akyıl, 1999, **Pamuk Tahmin: 1998/99**, Tahmin 1999-1, Yayın No: 16, Mart, Ankara.
- O. Aydoğuş, H. Ege, Y. E. Ertürk, 1998, **Buğday Tahmin: 1998/99**, Tahmin 1998-5, Aralık, Ankara.
- N. Akyıl, Y.E. Ertürk, 1998, **Pamuk Durum ve Tahmin: 1998/99**, Durum ve Tahmin 1998-4, Eylül, Ankara.
- H. Ege, Y.E. Ertürk, 1998, **Yemlik Tahıllar Durum ve Tahmin: 1998/99**, Durum ve Tahmin 1998-3, Temmuz, Ankara.
- O. Aydoğuş, H. Ege, Y. E. Ertürk, 1998, **Buğday Tahmin: 1998/99**, Tahmin 1998-2, Temmuz, Ankara.
- M. Pınar, N. Akyıl, S. Er ve Y. E. Ertürk, 1998, **Pamuk Durum ve Tahmin: 1997/98**, Durum ve Tahmin 1998-1, Ocak, Ankara.
- O. Aydoğuş, H. Ege, Y. E. Ertürk ve N. P. Zöğ, 1997, **Buğday Durum ve Tahmin: 1997/98**, Durum ve Tahmin 1997-1, Aralık, Ankara.